

SÁROSPATAKI FÜZETEK

Enghy Sándor

A Péld 2 értelmezése a Masorah fényében

Bolvári-Takács Gábor

Pataki szellem – Sárospatakon kívül

Busku Anita Andrea

Lonovics József politikai felfogása
Pálffy Mórchoz írt levelei tükrében

Rácsok Gabriella

Korunk változó vallásossága

Dányi Zoltán

Házassági felkészítés
családi életciklusok tükrében

Szathmáry Béla

A Magyarországi
Református Egyház
2013. évi I. törvénye a
lelkészek szolgálatáról
és jogállásáról -
Kommentár (2. rész)

Sárospataki
Füzetek
Alapítva: 1857

Féltétek az Istent,
és néki adjatok
dicsőséget!
Jel 14, 7

SF

Sárospataki Füzetek

18. évf. 2014. 3. szám

Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

Teológiai
Tudományos
Szakfolyóirata

SZERZŐINK / CONTRIBUTORS

Bolvári-Takács Gábor

főiskolai tanár
Magyar Táncművészeti Főiskola

Busku Anita Andrea

doktoranduszhallgató
Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

Dányi Zoltán

református lelkész
Református Házasság- és
Családsegítő Szolgálat

Egeresi Gábor

református lelkész, Olaszliszka

Engyh Sándor

egyetemi tanár
Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

Füsti-Molnár Szilveszter

főiskolai tanár
Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

Rácsok Gabriella

főiskolai docens
Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

Szathmáry Béla

egyetemi tanár
Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

KIADJA: A Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER:

Füsti-Molnár Szilveszter, PhD

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG/EDITORIAL BOARD:

elnöke/ Editor-in-Chief:

Dienes Dénes, PhD

A. Molnár Ferenc, MTA doktora (Miskolc)

Buzogány Dezső, PhD (Cluj/Kolozsvár)

Petrőczy Éva, PhD (Budapest)

Börzsönyi József, PhD (Sárospatak)

Engyh Sándor, PhD (Sárospatak)

Kádár Ferenc, PhD (Sárospatak)

Győri István, PhD (Sárospatak)

Szerkesztők/Editors:

Füsti-Molnár Szilveszter, PhD (Sárospatak)

Rácsok Gabriella, PhD (Sárospatak)

NYELVI LEKTOR: Kovács Józsefné

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS

BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT: A Kapitális Nyomdában,

Ügyvezető Igazgató:

Kapusi József

ISSN 1416-9878

Szerkesztőség címe:

Sárospataki Református Teológiai Akadémia

3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.

Tel/Fax: +36 47 312 947

e-mail: fustis@t-online.hu

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 500 Ft

ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft

OKTASS, HOGY ÉLJEK!

- Egeresi Gábor
„Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk?”
(Róm 8,31) – Meditáció (vagy provokáció?) 5

TEACH ME THAT I MAY LIVE!

- Gábor Egeresi
“If God is for us, who can be against us?” (Romans 8:31) – Meditation (or Provocation?)

TANULMÁNYOK

- Enghy Sándor
A Péld 2 értelmezése
a Masorah fényében 9

- Sándor Enghy
Die Deutung von Sprüche 2 im Licht
der Massora

- Busku Anita Andrea
Lonovics József politikai felfogása
Pálffy Mórchoz írt levelei tükrében 25

- Anita Andrea Busku
József Lonovics's Political Ideas in
Light of his Letters to Móric Pálffy

- Bolvári-Takács Gábor
Pataki szellem – Sárospatakon kívül 43

- Gábor Bolvári-Takács
The Patak Spirit Outside Sárospatak

- Rácsok Gabriella
Korunk változó vallásossága 49

- Gabriella Rácsok
Today's Changing Religiosity

- Szathmár Béla
Magyarországi Református Egyház 2013.
évi I. törvénye a lelkészek szolgálatáról és
jogállásáról - Kommentár (2. rész) 65

- Béla Szathmár
Commentary on Act 1, 2013 of the
Reformed Church of Hungary on the
Service and Legal Status of Ministers, Part 2

- Dányi Zoltán
Házassági felkészítés
családi életciklusok tükrében 91

- Zoltán Dányi
Marriage preparation in View of
Family Life Cycles

KÖZLEMÉNY

- Füsti-Molnár Szilveszter
Miénk az idő – Tanévnyitó rektori beszéd 127

MISCELLANEOUS

- Szilveszter Molnár-Füsti
The Time is Ours – Rector's
Opening Address

OKTASS, HOGY ÉLJEM!

*„Ha az Isten velünk,
kicsoda ellenünk?”
Róm 8,31*

Egeresi Gábor

MEDITÁCIÓ (VAGY PROVOKÁCIÓ?)

„Ha az Isten
velünk, kicsoda
ellenünk?” (Róm 8,31)

A Kossuth Rádió híreit hallgattam 2014. október 31-én, reggel 7 órakor. A bemondó köszöntötte a névnaposokat, ismertette a jeles évfordulókat, majd így fejezte be: egyébként a mai nap a reformáció emléknapja. Erőből az „egyébként ünnepről” szeretnék megosztani néhány gondolatot. Hogy miért lett „egyébként ünnep”, arra létezik racionális magyarázat. Ritkán hangoztatott, mégis fontos tény: reformátusként vallási kisebbséget alkotunk hazánkban, még akkor is, ha a legnagyobbat. Nem tudunk (vagy talán nem is akarunk?) versenyre kelni a halottak napját, a halloweent, a takarékoság világnapját meg még ki tudja, mi mindent ünneplők tömegével. Nem merünk harsogni, kiáltani és nem merjük bátran vállalni önazonosságunkat. Ha annak idején Luther Mártonba is csak annyi bátorság szorult volna, mint belénk, akkor most nem lenne mit ünnepelni.

Ő azonban bátor volt, mert bizonyossága volt: vele az Isten. Ebből kiindulva talán nem haszontalan feltenni önmagunknak két kérdést:

- Meddig terjed a bátorságunk?
- Mi a bátorságunk (vagy bátortalanságunk?) alapja?

Természetesen teljesen szubjektív a meglátásom, lehet vele vitatkozni, mégis úgy érzékelem, hogy a mi egyházunk bátortalan, és benne mi magunk (lelkészek, egyháztalabok) is bátortalanok vagyunk. Más megfogalmazásban: nem terjed ki elég messzire a bátorságunk. Vannak, akiknek arra van bátorságuk, hogy kritikát fogalmazzanak meg nyílt vagy zárt levélben (Joguk van hozzá, ha azt kulturált módon teszik!), de arra nincs bátorságuk, hogy nevüket adják hozzá. Vannak, akik elég bátrak ahhoz, hogy beszélje-

nek megújulásról, de a tettek mezejére már nem lépnek. Vannak, akik jól tudják diagnosztizálni egyházunk betegségeit, de ahhoz nem elég bátrak, hogy azon belül saját felelősségüket is meglássák. A „semper reformanda” reformációs alapelve, az állandó megújulás azt is jelenthetné a számunkra, hogy bátorságunk növekedjék, annak határait feszegezzük. Ahhoz azonban, hogy ez ne valami öncélú, dölyfös és melldőngető bátorság legyen, szükséges tisztázni a legfőbb kérdést: mi az alapja a mi bátorságunknak?

Más fundamentumot pedig senki nem vethet a Jézuson kívül... (1Kor 3,11) Sokat beszélünk erről, de merünk-e egyedül rá hagyatkozni? Merünk-e ezen a biztos kősziklán állva változtatni azon, ami nem működik jól? Gyakran még ma is ugyanazokba a hibákba esünk, mint a Luther-korabeli egyház: saját önös céljaink, a megszokotthoz való minden áron való ragaszkodásunk; a látszat-békesség kedvéért gondjaink szőnyeg alá söprése, a karizmatikus, látással rendelkező egyházvezetőktől való félelmünk mind ezt a kort idézik. Lehet-e ezen változtatni? Ha komolyan vesszük, hogy velünk az Isten, akkor igen. Mert ha/mivel (*ei*) Ő velünk van, bárkivel szembeszállhatunk, még önmagunkkal is! Bizonyára ezt tette maga Luther Márton is, mielőtt kiállt a nagy nyilvánosság elé a tételeivel. Honnan vette a bátorságot? Onnan, ahonnan mi is vehetjük.

Bocsássa meg nekem a kedves (vagy elkedvetlenedett) olvasó, ha egy kissé feszegettem a saját bátorságom határait, egyúttal a meditáció mint műfaj határait. A belső csendesség eléréséhez és a megbékéléshez nekünk, keresztyéneknek nem a távol-keleti, mindenről lemondó út vezet. A mieinkért, önmagunkért érzett felelősség vállalása, gyarlóságunkkal való szembenézésünk, kegyelemre szorultságunk megélése vezethet el oda, ha az Isten velünk.

TANULMÁNYOK

ENGYH SÁNDOR
BUSKU ANITA ANDREA
BOLVÁRI TAKÁCS GÁBOR
RÁCSOK GABRIELLA
SZATHMÁRY BÉLA
DÁNYI ZOLTÁN

Enghy Sándor

A PÉLD 2 ÉRTELMEZÉSE A MASORAH FÉNYÉBEN

A fejezet láthatóan külön gondolati egység, mely petuha által, köztes szakaszokkal zárt egység úgy, hogy a petuha megnyit egy sorral kezdődő szakaszt a Péld 2,1-gyel. A petuha jele, a פ az 1,33. és 2,1., majd a 2,22. és 3,1. között helyezkedik el, elhatárolva a 2,1-2,22. szakaszát. Ez három kódex szövegének egybehangzó vizsgálati eredménye.¹ A petuha után kezdődik tehát a Péld 2, és eszerint a következő értelmi egység kezdete, a 3. rész.² Természetesen a szakirodalom tisztában van azzal, hogy a petuha jelölése esetén az összefüggésre is szükség van ahhoz, hogy a jel jelentése egyértelmű legyen, és így a gondolati egység megállapítása is értelmet nyerjen.³

A fejezet 22 verséből sokak számára egyértelmű az akrosztichon költői olvasata még akkor is, ha ennek nincs meg minden betűhöz tartozó eleme a szerkesztésben. Ebben a tekintetben hasonló a Péld 2 szövege Jeremiás siralmaihoz (5. fejezet).⁴ Sem a Je-

¹ „1:33-2:1...פ...מ^ל מ^א מ^י...2:22-3:1...פ...מ^ל מ^א מ^י...” - Proverbs Biblia Hebraica Quinta 17 Stuttgart 2008. 12.; „...petuhot and setumot... these dividers are evidently used to delimit sense units...” - KORPEL, M. C. A. & MOOR, J. C. de: The structure of classical Hebrew poetry: Isaiah 40-55 Leiden [etc.] : Brill, 1998. 2.

² OESCH idézi a rabbinikus irodalmat a petuha definícióját magyarázva: „Und welche sind Petuchot?, Alle, bei denen man (danach) am Zeilenanfang beginnt.

”אילו הן פתוחות כל שמחיל מראש השיפה” - OESCH, J. M. Skizze einer formalen Gliederungshermeneutik der Sifre Tora in: KORPEL, M. & OESCH, J. (Ed.) : Unit Delimitation in Biblical Hebrew and Northwest Semitic Literature Assen, 2003. 162-203. 170.

³ „...Abschnitte im Sinn von Texteinheiten bezeichnet...meist vom Zusammenhang her klar ist...” OESCH, J. M. : Petucha und Setuma Untersuchungen zu einer überlieferten Gliederung im hebräischen Text des Alten Testaments. Freiburg, Göttingen, 1979. 43.

⁴ „Prov 2 sich nicht streng an den Buchstaben des Alphabets orientiert. Ein Vergleichsfall liegt in Klgl

remiás siralmaiban (5. fejezet), sem a Péld 2-ben nincs meg a héber ÁBC minden betűje, és mégis felfedezhetők mindkét szakaszban az akrosztichon jellemzői.⁵

A szakirodalomban különböző megoldásokat találunk a JSir 5 költői formájára,⁶ amelyek arra jók, hogy hasonlítás alapul szolgáljanak a Péld 2 akrosztichon-jára nézve, mert ebben a fejezetben sem tekinthetünk automatikusan minden sorkezdő betűt az akrosztichon részének. Az egyik értelmezés szerint⁷ a két, egyenként 11 kettős sorra tagolódó szakaszból az első kettőben (1-4. és 5-8.) van 4-4, a következőben (9-11.) 3, s a másodiknak ugyanez a szerkezete: a 12-15. és a 16-19. versekben is 4-4, a 20-22. versekben 3. A lényeg, hogy a két rész strófáinak kezdő versei egyik esetben: 1. 5. 9., a másik esetben: 12. 16. 20. A szerkezet érdekessége, hogy a בני bevezetés után mindegyik strófa az első szakaszban א-fel, a másodikban ל-vel kezdődik: I. 1. - אב; 5. - זב; 9. - זב; II. 12. - להעירך; 16. - להעירך; 20. - למען. Mint tudjuk, a költői szerkezet ötvözi a formát és a tartalmat, vagyis soha nem mechanikusan keresendő az akrosztichon betűje. Amint a Jeremiás siralmi ezt mutatják⁸ a szerkesztésben, a Péld 2 is őrizheti a laza akrosztichon formát és tartalmat ötvöző célját. Ebben az értelmezésben igazuk lehet azoknak, akik a Péld 2-t egyetlen mondatként értelmezik,⁹ mely tulajdonképpen a bölcsességre való figyelés cél-

5 vor, wo im Gegensatz zu den anderen Gedichten der Klagelieder nicht die alphabetische Struktur verwendet wurde, der Text sich jedoch an dem Paradigma der 22 Verse orientiert." - SCHIPPER, B. U. : Hermeneutik der Tora : Studien zur Traditionsgeschichte von Prov 2 und zur Komposition von Prov 1-9 Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft Berlin, New York, 2012. 40. 41.

⁵ JSir 5-tel kapcsolatban ugyan próbálkoznak a fejezet verseinek első betűit összeolvasni, függetlenül attól, hogy ezek a betűk nem sorrendben állnak: אב ע שבע ה אלהך. „Ez a megoldás azonban csak a sor végi két א, ה-re való megváltoztatásával ad értelmes szöveget: זכר ייחוד הנביא...זֹנִים עַם אֵיב עַם בּוֹ שָׁנָה אֱלֹהֶיךָ...“ zōnīm ‘am ‘āṭib ‘ōnēs būz šānāhāh ‘əlohākā“: „Die Abtrünnigen, (nämlich) das Volk verschmähe ich, (es) strafend mit Verachtung, wie dein Gott klagt“ (i.e., „the apostates, a people I spurn, he punishes with contempt, as your God laments“) – a hütleneket, a népet elvetem, elvetéssel büntet, amint Istened panaszolja - GUILLAUME, P. „Lamentations 5: The seventh acrostic“. Journal of Hebrew Scriptures 2009. Vol 9. 1–6. 3.

⁶ El egészen addig, hogy a fejezet első három versének félverseit tekintjük kezdőbetűikkel (1a-1b, 2a-2b, 3a-3b) az akrosztichon részének az első vers elejének bevezetése után זכר ייחוד הנביא és ezt olvassuk össze a 4 utolsó vers kezdő és záró betűivel (אב ע שבע ה אלהך רם ביה - 19-22), megerősítve az egészet a fejezet utolsó szavával: באד. Így lesz az egész jelentése: Zakariás a próféta (mondja): a te Istenedet hatalmasan felmagasztalják: „Zechariah the prophet [says]: your God is greatly exalted! - זכריה הנביא אלהך רם ביה, u. o. 4-5.; RONG, L./BEGG, C. T. : Forgotten and forsaken by God (Lam 5:19-20) : the community in pain in Lamentations and related Old Testament texts Eugene, Or 2013. 23.; De találkoznak leleményesebb megoldásokkal is a Kabbala világában: <http://www.kabbalahoftime.com/2014/08/book-of-lamentations-chapter-5-acrostic.html>

⁷ SCHIPPER : Hermeneutik der Tora i. m. 42. 43.

⁸ „Chapter 5 is the goal of the first four poems..As befits prayer from the heart, it is not written as an acrostic.... chap. 5 maintains a loose acrostic framework... The great advantage of this explanation over most other explanations is that it combines form and content as one inseparable whole.”- ASSIS, E. :The Alphabetic Acrostic in the Book of Lamentations in: The Catholic Biblical Quarterly 69, 2007. 710-724. 724.

⁹ „Prov 2 besteht de facto nur aus einem einzigen Satz... der abschließende Hauptfinalsatz, eingeleitet mit למען ... Offenbar hat sich der Autor von Prov 2 an zwei Buchstaben des hebräi-

ját fejezi ki: az a bölcsességre való figyelés YHWH-tól rendelt célja, hogy megtartsa az életet. Ez a Péld 2 egyetlen mondatának központi üzenete a finalitás kiábrázolásával. Ahol a bölcsességért való kiáltás feltétele teljesül (כִּי אִם לְבִינָה תִּקְרָא - Péld 2,3), ott a folyamatok célja is nyilvánvalóvá válik a jók útján való járással (לִמְעַן תִּלְכְּדוּ בְּדַרְדָּרֵי טוֹבִים - Péld 2,20), hiszen mindennek csak azért van értelme, mert az igazak lakják a földet, és a tökéletesek maradnak meg rajta.

כִּי יִשְׁרִים יִשְׁפְּנוּ אֶרֶץ וְתַמִּימִים יִתְרוּ בָהּ - Péld 2,21. Mi ez, ha nem az élet megmaradása minden életellenes erővel szemben, mely minden bölcsesség tulajdonképpeni célja. Erre az életfontosságú bölcsességre gondolhatott a Targum, amikor a bölcsességért való kiáltás feltételéről szóló kulcsmondatban (Péld 2,3) az אִם helyett anyát fordít (אִם).¹⁰ LEVY szerint arról van szó a Targumban, hogy „amikor majd az értelmet nevezik anyának”.¹¹ A bölcsesség valósággal életet szül ebben az összefüggésben. Ennek fontosságát hangsúlyozhatja a LXX is, amikor két versben kétszer fordítja le azt, amit fontosnak tart (dbl).¹² Egyszer megtoldja a szöveget azzal, hogy személyesen kéri a szív odafordítását a fiad intésére (2,2), majd azt, hogy még nagy hanggal is keresd a bölcsesség megértését (2,3). Ez valójában az egyik esetben csak a לְתַבִּינָהּ (2,2), a másik esetben pedig a לְתַבִּינָהּ תִּתֵּן קוֹלְךָ: (2,3) szövegének értelmezése, nem pedig fordítása.¹³ Ebbe az irányba tereli a megértést a bölcsességgel kapcsolatban a Masorah is, mely a 2. versben található: בְּכִסֵּף.¹⁴ A circellus mutatja, hogy a לְחִכְמָה - ról van szó. Maga a forma kétszer szerepel a könyvben. EVEN-SHOSHAN megnevezi a helyeket: Péld 2,2., 7, 4.¹⁵ Hogy a bölcsesség miért fontos a bölcsességirodalomban, azt tudjuk. Mert az nem más, mint az Úr félelme: יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חִכְמָה - Jób 28,28. Ez az a tudás, mely beleláthat a dolgokba, és úgy mérlegel mindent, hogy aztán általa egyszerűen megérti az ember a

schen Alphabets orientiert, die beide eine besondere Stellung haben: Aleph als Beginn und Lamed als dessen Mitte.“ - SCHIPPER : Hermeneutik der Tora i. m. 41. 42. 43.

¹⁰ „אִם T (via אִם ...)” - Proverbs Biblia Hebraica Quinta i. m. 5.

¹¹ „Spr. 2,3 לְבִינָהּ וְאִם” wenn die Vernunft wird „Mutter” genannt werden” - LEVY, J. : Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim und einen grossen Theil des rabbinischen Schriftthums. Erster Band א-ל Leipzig, 1881. 34.; JASTROW a helyet is megnevezi, hogy ott a לְבִינָהּ jelentése a megértés „understanding...Prov. II. 3.” - JASTROW, M. : A dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic literature London, New York, 1903. 159.

¹² מְשֻׁלִי Proverbs Biblia Hebraica Quinta i. m. 5

¹³ παραβαλεῖς δὲ αὐτὴν ἐπὶ νοουθήσειν τῷ υἱῷ σου - „you shall incline it to the admonition of your son” (2,2); τὴν δὲ αἰσθησιν ζητήσης μεγάλην τῇ φωνῇ -, „as well as seek perception with loud voice” (2,3) Septuaginta id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes editit Alfred Rahlfs Vol. II. Stuttgart 1952 185.; A New English Translation of the Septuagint Albert Pietersma, Benjamin G. Wright (Ed.) New York, Oxford, 2007. 625.

¹⁴ בְּכִסֵּף - „In this book” - KELLEY, P. H.; MYNATT, D. S.; CRAWFORD, T. G. : The masorah of "Biblia Hebraica Stuttgartensia" : introduction and annotated glossary Grand Rapids, MI [etc.] 1998. 85.

¹⁵ 102. 103. - A new concordance of the Bible : thesaurus of the language of the Bible : Hebrew and Aramaic roots, words, proper names, phrases and synonyms (Ed.) Abraham Even-Shoshan Jerusalem, 1992. 369.

dolgok lényegét.¹⁶ Ehhez persze az kell, hogy ne csak egyszerűen hívó legyen az ember, hanem az Urat félje,¹⁷ azt, aki adja és meg tudja tartani az életet. Ez a félelem és istenfélelem alapvető különbsége. Az ember gyakorlati dolgokban szerzett tudásának, tapasztalatainak, művészi képességeinek az volt az értelme, hogy mindazt, amit tud, azt az életben használja, hogy az legyen minőségi élet minden értelemben, minden vonatkozásban.¹⁸ Nem elméletben, hanem gyakorlatban. Jól látja GOLDZIER, amikor ebben keresi és fogalmazza meg a zsidóság lényegét is. A חכמה elsődleges jelentése technikai területen való jártasságot, ügyességet, tapasztalatot magában foglaló tudásra vonatkozhatott.¹⁹ Mesterien érteni a papi ruhák elkészítéséhez csak úgy lehetett, ha YHWH töltötte be bölcsesség lelkével a szakembert: מלאו רוח חכמה – 2Móz 28,3.²⁰ Ez a szakértelem csupán csak egyik jele volt annak, ami más vonatkozásban is megmutatkozott ott, ahol valaki megbirkózott az étellel, boldogult ott, ahol másképp, e bölcsesség nélkül erre képtelen lett volna.²¹ Az élet nem mindennapi feledatokat ró az emberre, rendkívüli helyzetállást igényel a problémák megoldása. Ezeknek a helyzeteknek volt embere a bölcs, rendkívüli képességekkel, szakértelemmel, gyakorlattal, speciális tehetséggel, mint például Becalél, aki azért volt képes mit kezdeni rendkívüli módon az arannyal, ezüsttel, rézzel, mert YHWH betöltötte őt azzal az isteni lélekkel, bölcsességgel, mely ezt lehetővé tette minden tekintetben: וימלא אהו רוח אלהים בחכמה – 2Móz 35,31. A bölcsesség fogalmának Izráelben története volt, mely mutatja a חכמה gazdagságát, hogy az miként biztosította az élet minőségét, annak alapelveként.²² Nem ma-

¹⁶ בעל שכל – elnyeri az értelmet, eljut oda, hogy belelásson a dolgokba; בעל שכל – a megértés birtokában van; הכשר לשכל כל דבר בהניין ובשכל ישר – Az a képesség, hogy valaki minden dolgot egyszerűen logikusan, egyenes észjárással, józan ésszel mérlegel.

המלון החדש: איצ'ר שלם של הלשון העברית הספרותית, המדעית והמרבית, ניבים ואמרות –

המלון החדש: איצ'ר שלם של הלשון העברית הספרותית, המדעית והמרבית, ניבים ואמרות – /ha-Milon he-hadash; otsar shalem shel ha-lashon ha-'Ivrit ha-sifrutit, ha-mada'it yeha-meduberet, nivim ya-amarot 'Ivriyim ya-Aramiyim, munahim benle'umiyim, by Avraham Even-Shoshan ה-ט Yerushalayim, 1969. 762. 763.

¹⁷ „In Biblical language the religious man is not called „believer”, as he is for example in Islam. . . , but *yare hashem*.” - HESCHEL, A. J. : God in search of man A Phisooophy of Judaism London, 2009. 77.

¹⁸ „A tudásnak...nem elméleti céljai vannak, hanem főképpen gyakorlati feladatokra irányul az; nem az iskola, nem a tanulószoba számára van elrendelve, hanem azért, hogy az életben érvényesüljön.” - GOLDZIER, I. : A zsidóság lényege és fejlődése, Budapest, 2000. 88.

¹⁹ „(technische) Fertigkeiten, Geschick...Erfahrung” - Lexicon in Veteris Testamenti Libros Edidit KOEHLER, L./ BAUMGARTNER, W. Leiden 1958 298.

²⁰ „masterful understanding, skill ...expertise...artistic...Ex 28:3” - WALTKE, B. K./YU, C. : An Old Testament theology : an exegetical, canonical, and thematic approach Grand Rapids, Mich. 2007. 913.

²¹ „ The possession of wisdom enables all to cope with life... and to achieve what would otherwise be impossible.” - u. o.

²² „Wisdom [hokmāh] a quality and principle of life. The constant enrichment of the meaning of this word tells the story of the Wisdom movement in Israel. The primary reference of hokmāh is to unusual skill or ability, to expertness of particular kind, attained by training and experience added to special gifts. This was the secret of the true craftsman, like Bezalel...” - SCOTT, R. B. Y. : Proverbs, Ecclesiastes Garden City New York 1965. XVII.

gától volt az embernek rendkívüli adottsága egy területen, hanem az YHWH-tól adatott. De magában a képesség csak akkor nyert értelmet, ha az gyakorlatban mutatkozott meg, tökéletesedett, fejlődött, bontakozott ki. Ezt a folyamatot akarja biztosítani a Péld 2,2. a bölcsességre való figyellel: **לֹא יָשִׁיב לְחֵכְמָה**, s mindezt azért, hogy az ember élete ne a halálba torkolljon. FARMER²³ „a seolba vezető úton levő ház” címet adja annak a fejezetnek, melyben a **לְחֵכְמָה** még előfordul a Masorah szerint, úgy, ahogy azt (7,4) EVEN-SHOSHAN is megnevezte. A fejezetben nyilvánvaló, hogy életbevágó kérdés a bensőséges ismeret: **וְלֹא יָדַע כִּי-בִנְפֹשׁוֹ** - 7,23. Ha a madár nem tudja, milyen veszélyt rejt magában a csapda, tudatlansága az életébe kerül.²⁴ Teljesen érthető tehát, hogy a Masorah miért irányítja a figyelmet a Péld 2,2. mellett a 7,4-re, ahol a forma még előfordul. A **לְחֵכְמָה** ezen a helyen (7,4.) a testvériség körében mozog. A bölcsességet nevezi így: **אֲחֵי אִם**. Ő az, aki az Énekek énekében a kedves, a meny, a menyasszony: **אֲחֵי כָּלָה** - Énekek 4,9. Egészen biztos, hogy az idegen asszonnyal szemben a családi összetartozás vonatkozásáról van szó. Ezért hangsúlyozzák a testvériséggel kapcsolatban a szótárak azonnal a közös apát és anyát, összefüggéseivel együtt,²⁵ valamint az összetartozás alapját, a szeretetet.²⁶ A Masorah általi utalásban megnevezett második igehely tehát a YHWH és az ember kapcsolatát akarja erősíteni, tudván, hogy a Hozzá való, bölcsen felfogott kötődés az egyetlen alapja a megmaradásnak. Erre utal majd a Péld 2,21-ben is az otthoni földön való lakozás (**יִשְׁכְּנוּ-אֶרֶץ**) azok számára, akik igazsága a YHWH-hoz való kötődésben mutatkozik meg, mikor valaki egyenesen (**יֵשְׁרָיִם**) jár az Ő útjain, Rá figyelve, Őt tartva szem előtt, s nem engedi magát befolyásolni idegen szempontok által.²⁷ A YHWH-hoz való szoros kötődés értelme az ember számára az élet ígéretének beteljesedése. Ezt foglalta magában a föld, család, mely minden szempontból ellentéte volt az idegenségnek. Az idegen (**זָרָה** - 7,5) asszonytól való megőriztetés nem véletlenül része annak a fejezetnek, amelyre a Masorah utal a **לְחֵכְמָה** - val kapcsolatban, rávilágítva az ember és a bölcsesség bensőséges kapcsolatára. Az idegenség mindig az abnormális kapcsolat

²³ „Chapter seven A House ont the way to sheol” - FARMER, K. A. : Who Knows What is Good? Proverbs and Ecclesiastes Grand Rapids Edinburgh 1991. 48.

²⁴ Így fordítja WHAYBRAY a kifejezést a halálra értve az, „életbevágó” megfogalmazását (**וְלֹא יָדַע כִּי-בִנְפֹשׁוֹ**), már a folyamat végére gondolva : „he does not know that it will cost him his life” - WHYBRAY, R. N. : Proverbs Grand Rapids, 1994. 117.

²⁵ „1968. - " בת אביו ואמו (אביו ואמה) " i. m. 58; "sister...by the same father a. mother"- Lexicon in Veteris Testamenti Libros i. m. 28.

²⁶ „Zärtlichkeitsmetapher...Geliebte...Hhld 4,9” - Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament (Band I) / hrsg. von Ernst Jenni unter mitarbeit von Claus Westermann, München, Zürich, 1978. 101.

²⁷ „dwell in the land...refers to the land of Israel...gods and men were attached to the soil. The god protected his own land...and the citizen as such enjoyed the benefits of this protection...dwell int he land...came to be equivalent to enjoy the divine favour and all the blessings of life...symbol of happiness...living and dying int he land with which the divine promises were believed to be connected.” - TOY, C. H. : A critical and exegetical commentary on the book of Proverbs Edinburgh, 1914. 52.

miatt volt problémás Isten népe életében, mint a nem házasságból való gyermek (Hós 5,7).²⁸ Ebben az összefüggésben fontos a parázna (זונה - 7,10) említése is a fejezetben, hiszen ez volt Izráel és YHWH kapcsolata megsértésének, a vallási hűtlenségnek (Hós 2,7), más istenek kultuszának fogalma (3Móz 17,7), beleértve a kánaániakét is (2Móz 34,15kk).²⁹ A Masorah nem akar mást a két vers összekapcsolásával, mint azt, hogy az ember jó helyre kötődjön, és ne játssza el életét, boldogságát. Ezt az összefüggést erősítheti a következő Masorah is. A Parva szerint hússzor fordul elő ebben a könyvben a szó a vers elején ezzel a hangsúllyal: 'בטע ר"פ בסיפ'.³⁰ A circellus mutatja, hogy a כִּי - ről van szó, WEIL pedig felsorolja ezeket a helyeket a Magna által jelölt listában a lap alján: ¹Mm 3573.³¹

3573

כִּי לֹ בַטְעָה [מֵהַפֶּךְ] בְּרֵאשׁ פְּסוּקֵי
חֲלָשִׁין וְלֹא פְּסוּקֵין וְסִימְנָהוּן:

כִּי מְשׁוּבָח Prv. 1,32
כִּי [כִּי] אִם לְבִינָה Prv. 2,3
כִּי שָׁחָה Prv. 2,18
כִּי אֶרֶץ Prv. 3,2
כִּי אֵת אֲשֶׁר יֵאָהֵב Prv. 3,12
כִּי טוֹב Prv. 3,14
כִּי תוֹעֵבָה Prv. 3,32
כִּי לֶקַח Prv. 4,2
כִּי לֹא יִשְׁנוּ Prv. 4,16
כִּי נֶפֶח Prv. 5,3
כִּי נֹכַח Prv. 5,21
כִּי נֹר Prv. 6,23
כִּי בַעַר Prv. 6,26
כִּי אֵין הָאִישׁ Prvb. 7,19
כִּי שֶׁבַע Prv. 24,16

²⁸ „...der Norm nach: abnorm, nicht dazugehörig...wie uneheliche Kinder...” - KÖNIG, E.: Hebräisches und aramäisches Wörterbuch, Leipzig, 1936. 93.

²⁹ „... Verbindung Israels u. Jahves verletzen, also religiös untreu sein...ändern Göttern Kultus weihen...Kultus der Kanaaniter...” - KÖNIG: Hebräisches und aramäisches Wörterbuch i. m. 91.

³⁰ „Accent, with this accent” - KELLEY, P. H.; MYNATT, D. S.; CRAWFORD, T. G.; : The masorah of "Biblia Hebraica Stuttgartensia": introduction and annotated glossary Grand Rapids, MI [etc.] 1998 109; „בטע” „With this accent...abbreviation for טַעַם” - KELLEY-MYNATT-CRAWFORD: The masorah i. m. 81; „ראש” „Beginning, start, head” - KELLEY-MYNATT-CRAWFORD: The masorah i. m. 179; „פסוק” „Verse” - KELLEY-MYNATT-CRAWFORD: The masorah i. m. 168; „בסיפ” „In this book” - KELLEY-MYNATT-CRAWFORD: The masorah i. m. 85.

³¹ WEIL, G. E.: Massorah gedolah iuxta codicem leningradensem B 19 a; Vol. I: Catalogi Romae, 1971. 389.

כי טוב Prv. 25,7

כי נהלים Prv. 25,22

כי לא לעולם Prv. 27,24

כי בער Prv. 30,2

כי מוין חלב Prv. 30,33

A listához tartozó megjegyzésből nyilvánvaló, hogy a כִּי hangsúlyjele WEIL számára pászéq nélküli m^ehuppák elválasztás nélkül, tehát marad az összekötő jellege.³² Bizonyára fontos üzenetet hordoz egy könyvön belül azonos hangsúllyal a vers bevezetése, húsz esetben. A כִּי önmagában véve valószínű, hogy elsődlegesen a történetekre visszatekintve utal valaminek az okára, összefoglalva a múltat: mivel, ha így van. A כִּי jelentése pedig tagadás után „hanem”, vagy a korlátozó értelmű „csak”.³³ Természetes, hogy a Masorah magára a könyvre koncentrált, hiszen ezen belül tájékozódik olyan összefüggésben, melyből az irodalmi műfaj való. Vagyis a Masorah ebben a keretben koncentrált valamire, amit meg akar értetni minden kétséget kizáró módon. Az első fontos megfigyelés a kérdésben, hogy szinte ugyanezekkel a megjegyzésekkel WEIL listája máshol nem tartja fontosnak, hogy mindig a hangsúlyjellel jelölt szóhoz legközelebb álló fogalmat tekintse emlékeztető szónak, amit majd fel is tüntet listáján.³⁴ Itt most mégis ez a fontos húsz esetben: A példabeszédek könyvében a כִּי – hez legközelebb álló szónak van mnemotechnikai szerepe. Rögtön az első esetben igazolást nyer ez a tétel: כִּי משיבה - Péld 1,32. A bölcsesség azért adatik az együgyűnek, akit könnyen be lehet csapni, hogy okos legyen (1,4). A Bölcsességtől való elfordulás (משיבה) olyan, mintha YHWH-től fordult volna el az ember. Az ilyen ember nem az életet találja meg, hanem a halált, mert megölik őket: תהרגם - 1,32.³⁵ Miért van hát értelme a bölcsességnek? Mert (כִּי) valósággal új lehetőséget teremt az élet útján. Nem csak verset kezd, hanem újat is, ha kell. Ez a bölcsességből fakadó élet azonban mindenkor állásfoglalást igényel azokkal szemben is, akik attól elfordulnak. Vagyis csak³⁶ a bölcsességért kiáltónak

³² „...non signum Paseq adhibentes” - Biblia Hebraica Kittel, Rodolph (Ed.) Kahle, P. (Textum Masoreticum curavit) Stuttgart 1952 LIII. Tehát nincs hozzátéve a pászéq jele, az elválasztás, vagyis marad összekötő jel; „Mnemonic devices, excerpts, or sign... סימניהן”, their signs” - KELLEY-MYNATT-CRAWFORD : The masorah i. m. 157.

³³ „1, 1” - 1969. מ. 1045.; Mindkét esetben a szó jelentése mert, mivel: „-weil” - Langenscheidts Handwörterbuch Hebräisch-Deutsch Von LAVY, J. Berlin, 1985. 560. 457.

³⁴ Például a 3193-as listán a ויסמנהו ׀ כִּי בַטֵּעַ ׀...r. ׀ megjegyzés ugyanígy mint itt, a szó ilyen hangsúllyal vers elején álló szerepére hívja fel a figyelmet, a שֶׁמֶע לִי Prv. 8,34 említése mégsem a kérdéses szóhoz, az אֲשֶׁר־י - hoz legközelebb álló fogalmat tekinti emlékeztető szónak, mert mást emel ki üzenetként. Nem az embert, akinek szerepét már tisztázta, hanem azt, hogy hallgat a tudományra. – WEIL : Massorah gedolah i. m. 353.

³⁵ - „turning away...denotes apostasy from Yahweh...one’s attitude towards wisdom, like one’s attitude towards Yahweh...matter of life and death” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 49.

³⁶ Itt jön elő a כִּי tagadás utáni „hanem” és korlátozó „csak” jelentése: „1, 1” - 1969. מ. 1045.

([כִּי אִם לְבִינָה] - Péld 2,3-) adatik az életet gazdagító tudás. Ezeket az összefüggéseket ragadja meg ezeknek a verseknek az újszövetségi idézete is,³⁷ miszerint az ember nem csak keresi, hanem meg is kapja a Krisztusban elrejtett bölcsességet. A bölcsesség hasznának következő indoka a **כִּי שָׂחָה** - Péld 2,18. Az idegen asszony nem önmagában, szexuális értelemben probléma, hanem inkább amiatt, amiből magatartása fakad: ő valójában YHWH szövetségének fordított hátát.³⁸ Az asszony idegessége a bölcsesség ellentétét testíti meg, ami nem az élet, hanem a halál útja. Miért probléma, ha a bölcsesség nem meghatározó tényezője az emberi életnek? Mert az élet magaslatai helyett a halál mélységeibe süllyed (**כִּי שָׂחָה**) az, akit a bölcsesség helyett más szempontok vezérlelnek. A következő **כִּי אֵרַךְ** - Péld 3,2. Vagyis újabb magyarázat arra nézve, hogy miért érdemes a YHWH félelmében megalapozott bölcsességhez vonzódni: mert megvan a jutalma.³⁹ Maga Jézus is hangsúlyozza a bővülködő életnek⁴⁰ ezt a vonatkozását a minőségi élettel. Ezt az életet YHWH korrigáló szeretete teszi elérhetővé az ember számára ott, ahol valaki letér az élet útvjáról, de az ilyen helyzetekben is biztos lehet mindenki az Ő atyai gondoskodásból fakadó vezetésében: **כִּי אִם אֲשֶׁר יֵאָדָּב** - Péld 3,12.⁴¹ Ezt a gondolatot idézve beszél az Újszövetség Isten atyai szeretetéről,⁴² sőt az **אֱהִיב** - ot az *ἀγάπη* fogalmával fordítva arról is, hogy Isten maga a szeretet,⁴³ aki lehet, hogy fegyelmezi övéit, de akkor is csak úgy, mint az atya gyermekeit, akiknek ezért nincs okuk aggodalomra. Ezért a biztonságért van értelme a bölcsességnek, mely jobb (**כִּי טוֹב** - Péld 3,14) annál a haszonnál, amit az ezüst hozhat, mert nagyobb

³⁷ „2,3-6: Jc 1,5; 3s : Kol 2,3” - NESTLE-ALAND : Novum Testamentum Graece 28. rev. Aufl. Stuttgart 2012. 856.

³⁸ „In Prov 2:16-19 the woman is said to have forgotten the covenant with her God, lending support to a religious rather than a sexual understanding of her wickedness...the ‘alien woman’ personifies the exact opposite of ‘wisdom’, and...her ‘paths’ lead the unsuspecting down towards death rather than life.” - FARMER : Who Knows What is Good? Proverbs and Ecclesiastes i. m. 33.

³⁹ „Long life is considered in OT. to be one of the chief blessings of man’s lot (Ex. 20¹²), including, as it does, the idea of happiness (so that the first line might be rendered: a long and happy life).” - TOY : A critical and exegetical commentary on the book of Proverbs i. m. 57.

⁴⁰ „‘Abundant life’ (John X 10) was also seen as the fruit of the higher wisdom” - SCOTT : Proverbs, Ecclesiastes i. m. 47.; „the word life (*hayyim*) refers, as frequently in the wisdom literature and especially in Proverbs, to the quality of life” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 60.

⁴¹ „the teacher identifies his instruction with that of Yahweh. God’s instruction requires continual reproof of the student, like that of a parent to a beloved child...Such reproof should be taken not as rebuke but as the guiding hand and caring word of loving parent toward the child.” - PERDUE, L. G. : - Proverbs Louisville, Ky. 2012. 99.

⁴² **כִּי אִם אֲשֶׁר יֵאָדָּב יְהוָה יוֹדֵנוּ וְכָאֵב אֲהַבְנוּ יְהוָה** - Péld 3,12. - Mert akit szeret az Úr, megdorgálja, és pedig mint az atya az ő fiát, akit kedvel; A LXX fordítását idézi szó szerint a Zsid 12,6:

ὄν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται - Péld 3,12

ὄν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. - Zsid 12,6

⁴³ Ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν - 1 Ján 4,16. - Az Isten szeretet; „In Hebr 12,5f wird Spr 3,11ff zitiert. Die Züchtigung des Herrn ist ein Zeichen seiner Liebe und deshalb kein Grund zum Verzagen” - Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament (Band 1) Lothar Coenen, Erich Beyreuther, Hans Bietenhard (Hrsg.) Wuppertal, 1983. 294.

nyereséget jelent: az életet. Azt nem találja meg, aki irigykedik az erőszakosra, és az ő útját választja, mert utálja (כי חועבת - Pélld 3,32) az Úr azt, aki az ő útján és nem az egyenesen jár. Az erre vonatkozó tanítás (כי לקח - Pélld 4,2) elfogadása alapozza meg ezt az utat, hogy az valóban az élet útja lehessen (והיה: - 4,4). Mert ennek nem is lehet más alapja. Milyen más azok útja, milyen vezérlő elvek állnak azok mögött, akik nem alszanak addig (כי לא ישנו - Pélld 4,16), míg gonoszt nem cselekszenek? Hogyne torkollana az ilyenek útja pusztulásba, hiszen őket nem az élet szempontjai határozzák meg, hanem valami más. Ez a másság érhető tetten az idegen asszonyban, akinek ajkán csepeg a méz (כי נפתח - Prv. 5,3), de története keserű véget ér. Mert más utat járt az élet útja helyett, és valójában azért nincs értelme az olyan idegen szempontokhoz, mint amilyen az asszony, ragaszkodni, kötődni, mert YHWH előtt van minden (כי נכה - Pélld 5,21), és a nem YHWH akarata szerinti magatartás következménye a halál (הוא ימות - 5,23). Nyomós indok arra, hogy miért van értelme YHWH-t előnyben részesíteni.⁴⁴ A parancs, nyilván a bölcs, YHWH törvényén alapuló tanítását reprezentálja, amely lámpás (כי נר - Pélld 6,23). Világít a sötétben, megvilágosítja az elmét, segít megtalálni az élet útját.⁴⁵ Ezért létfontosságú mindaz, ami bölcsességből fakad. Ha az ember arra vágyik, ami YHWH-től idegen,⁴⁶ az az életébe kerül, mert (כי בער - Pélld 6,26) az idegen asszony miatt juthat valaki olyan szegénységre, hogy végül még egy darab kenyere sem lesz. Erre pedig minden esélye megvan annak, aki mit sem sejtve, tudatlanul bedől a parázna asszonyban megtestesülő, YHWH-től idegen erő csábításának, mintha semmi veszély nem leselkedne adott helyzetben a gyanútlanra, mert nincs az ember (כי אין האישה - Pélld 7,19) otthon, aki betoppanva leleplezné, tetten érné a paráznaságot, YHWH szövetségének megsértését.⁴⁷ A csábító megtalálja a magyarázatot, amivel megkönnyíti a félrelépést, hogy az embert kelepcebe csalja. Természetesen a YHWH-hoz hű magatartás nem veszélytelen. Elesés és botlás vár

⁴⁴ „a motive or reason (For) for the avoidance of adultery” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 92.

⁴⁵ „Precept and instruction (synonyms) represent the teaching of the sage... held to be based on the divine law” - TOY : A critical and exegetical commentary on the book of Proverbs i. m. 134.; „it enlightens thy dark mind, and clearly discovers to thee the plain and right way” - POOLE, M. : A commentary on the Holy Bible Psalms-Malachi vol. 2. Edinburgh, 1990. 224.

⁴⁶ „a proverb which no one has yet explained” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 105; Az összefüggésben az idegen asszony testesíti meg mindazt, ami YHWH-től idegen. Lehet, hogy ezt a verset még soha senki nem magyarázta meg, de azért van logikus értelmezés, mely szerint a parázna nő az oka annak, hogy milyen sorsra jut az ember, ha vele kerül kapcsolatba:

„ כי בער-אשה זונה ער-כבוד לחם - For by means of a harlot [a man is reduced] to [poverty so that he lacks even] a loaf (kikar) of bread.” - הלמוד בבלי מסכת נזיר - The Schottenstein Edition Talmud Bavli Tractate Nazir Vol. I A Project of Mesorah Heritage Foundation under the General Editorship of Rabbi Hersch Goldwurm Brooklyn, New York, 2000. כג 23א³

⁴⁷ „(zonah)...‘harlotry’ usually refers either to participation in the Canaanite fertility cults or to any relationship the covenant people might have with ‘gods’ other than Israel’s LORD. Thus, the picture of the simpleton who is tempted by a woman dressed as a harlot may also allude to cultic apostasy.” - FARMER : Who Knows What is Good? Proverbs and Ecclesiastes i. m. 49.; „Sie will den jungen Mann beschwichtigen, dass keine Gefahr besteht, überrascht zu werden...” PLÖGER, O. : Sprüche Salomos. Proverbia Neukirchen-Vluyn, 1981. 80.

az Ő útján az igazra, akinek van ellensége. De akárhányszor is sikerül elbuktatni az igazat, elpusztíthatatlan, mert hétszeri (כי שבע - Péld 24,16) bukás után is feláll. Ez YHWH védelmének, vagyis a tőle kapott tudás, bölcsesség értelme. Milyen más az igazhoz képest a bűnös sorsa: ármánykodásának vele együtt rossz vége lesz.⁴⁸ A Masorah által megadott összefüggés fontos eleme ezen a helyen a Péld 24,16 Masorah Parva-ja: ל. Ez a circellus szerint a וקם – ra vonatkozik: וקם. A szó tehát egyszer fordul elő így az egész Héber Bibliában.⁴⁹ Nyilván nem véletlen, hogy az ellenség támadása folytán oly sokszor elbukó ember felállásának egyedi formája ily módon jelenik meg a Masora Parva jelében, mely így hívja fel a figyelmet – az elbukás nem végleges – lezárt állapotával szemben a felállás egyedüli lehetőségére, hiszen az a YHWH-hoz való ragaszkodás egyedüli következménye lehet csak a gonosz támadásai ellenére is. Az igaz meg nem semmisülő reménysége elbukások utáni felállásban realizálódik ott, ahol a bűnös csak elbukni tud. A bukás utáni felállás alapvető feltétele az alázat. Ez kell ahhoz, hogy YHWH hatalmát elismerje az ember. A király tiszteletében ez mutatkozik meg alattvalói életében. Ezt fogalmazza meg a Masorah következő hivatkozása azzal kapcsolatban, hogy jobb (כי טוב - Péld 25,7), ha feljebb szólítják az embert, mint ha megalázzák. Jézus ezt a helyet idézi a főhelyek válogatásáról elmondott példázatában.⁵⁰ A Királyok Királyát reprezentáló király előtt tanácsosabb, ha önmagát alázza meg az ember, mint ha túlértékeli magát. Az alázat hamarabb vezet felemeltetéshez, mint az öndicsőítés. YHWH magasztalásának alapja, hogy ne magát dicsőítse az ember, mert aki nem magát teszi nagygyá, azt nagygyá teszik.⁵¹ Az a bölcsesség, melynek kezdete YHWH félelme, YHWH magasztalása után, az ember felemelkedését szolgálja hosszú távon a halál és gonosz minden hatalmával szemben, s mindezt úgy, hogy a szeretet erejével hat, mert izzó szenet (כי נחלים - Péld 25,22.) gyűjt az ellenség fejére ott, ahol érvényesül. Ennek képi ábrázolását ismerjük például Kínából, negatív tartalommal, az önsanyargatás területén.⁵²

⁴⁸ „Al zou het zevenmaal gelukken, de rechtvaardige is toch niet te verdelgen.” - GISPEN, W. H. Dr. : De Spreuken van Salomo Kampen 1952. 200.; „the wicked will come to a bad end” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 350.

⁴⁹ „Unique (with the conjunction vocalized) with qames” - וקם, Proverbs Biblia Hebraica Quinta i. m. 44. 19.

⁵⁰ Ezért találjuk az idézetek között a helyet: „25,6s : L 14,8” - NESTLE-ALAND : Novum Testamentum Graece 28. rev. Aufl. i. m. 856.

⁵¹ „למורד בבלי מסכת מועד קק” - If **one does not raise himself, they will raise him...** - רלא ידל ירלניה, The Schottenstein Edition Talmud Bavli Tractate Moed Katan A Project of Mesorah Heritage Foundation Rabbi Hersch Goldwurm General Editor Brooklyn, New York 1999 כה 28b²; „vb. to lift up...raise up” - A dictionary of jewish babylonian aramic of the talmudic and geonic periods by Michael Sokoloff Ramat-Gan Baltimore London, 2002. 339.

⁵² Strolling beggars in China; Laying burning coals on their heads and using other austerities. Image ID: 1261736 <http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e0-0027-a3d9-e040-e00a18064a99>

Valójában a forróság gyógyító hatásáról lehet itt szó, melyet a gyógyászatban alkalmaztak Egyiptomban is, különböző formában. Ennek bibliai nyomait is felfedezik a kutatók. Pál a Rómaiakhoz írt levelében (12,20) ilyen értelemben idézheti a Péld 25,21-22-t, a szeretet ellenséget is megváltoztató, gyógyító hatására utalva,⁵³

⁵³ „The idea that fever is a method of therapy may be traced back to the early days of written history. "Give me the power to produce fever, and I will cure all disease," is a quotation attributed to Hippocrates more than twenty-three hundred years ago...The origin of therapeutic fever lies buried in medical antiquity. While the rays of the sun have therapeutic value, other than their heating effects, nevertheless, early physicians used them solely for these effects. Heat was also applied to locally affected parts of the body and to its entirety by means of hot water, steam, sand, and mud baths...Egyptian physicians during the Fifth Century B. C. applied rules for sun and heat therapy.” - BIERMAN, W. : The History Of Fever Therapy In The Treatment Of Disease in: Bulletin of the New York Academy of Medicine January 1942 65-75. 65. 66. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1933808/>; „Heliotherapy and phototherapy, the natural offspring of solar theology, whose romance with light and sunshine has remained a permanent legacy throughout the ages, have led to much good medicine and much bad medicine. Moses, who brought this people out of slavery in Egypt, legislated against pagan sun worship, but not its healing qualities. The Talmud recognized that the sun "carries healing in its wings"(Malachi3:20). A biblical story tells of Jacob limping due to an accident, and the "Sun rose upon him, which was interpreted by Rabbi Berachaya to mean, "The sun shone upon him in order to heal him" (Geneis Rabbah78:5)...Maimonides (1135-1204) describes the sun as the light and the warmth of the world...” - BLOCH, H. : Solar Theology, Heliotherapy, Phototherapy, And Biologic Effects: A Historical Overview in: Journal Of The National Medical Association VOL. 82. NO. 7. 517-521. 517. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2626960/?page=2>; “Whether God punishes the enemy at the eschaton with "coals of fire" or whether the enemy is purified with "coals of fire," the hoped-for reward for the Christian is the key to the actions. But by forgoing revenge, a normal human response, the actor in Romans offers the potential for a dynamic new relationship by stating to the enemy indeed, "I will not pay back evil for evil." To treat the enemy kindly has only positive benefits for the Christian and ensures that any judgment the enemy receives takes place according to the only true measure of justice, that meted out by God.” - MARTENS, J. W. : Burning questions in Romans 12:20: what is the meaning and purpose of "coals of fire"? in: Catholic Biblical Quarterly, 76 no 2 Ap 2014. 291-305. 305.; „Sommigen meenen dat deze spreekmanier mischien afkomstig is van het oude gebruik der artsen, om beroerdheit en zinneloosheit, die door koude veroorzaakt was, te genezen door het leggen van heete kolen op het hoofd...” - Verklaring van de geheele

amint az a tarkó fölé tartott, izzó széntől forró cseréptál kisugárzásán keresztül realizálódott egy beteg kínjainak enyhülésében. A Masorah szerint nyilvánvaló, hogy az ember lehetőségei nem tartanak örökké, amikor kincsei biztonságot jelentő értékére gondol, mert hát nem örökké (כִּי לֹא לְעוֹלָם - Péld 27,24) megmaradó dolog számára mindaz, ami az élet lehetőségét teremti meg.⁵⁴ Ebből következik, hogy ha a bölcsességben való gazdagság (Ézs 33,6) és az élet összefüggéseire gondolunk, akkor ennek a gazdagságnak a birtoklása, megszívlelése sem örök lehetőség. Nem áll örökre az ember rendelkezésére az, amire nem vigyáz, mert aki nem őrzi kincseit, az hamar rájön arra, hogy azok megmaradása kétséges a fennálló veszélyek sokfélesége miatt. A gazdagság nem feneketlen kút: ha nem figyel rá az ember, lenullázódik.⁵⁵ A bölcsességgel is csak addig élhet az ember, amíg annak lehetősége fennáll. Aki azt nem becsüli, elfogy, szétszéled, mint az őrizetlen nyáj.⁵⁶ Ezzel a hanyagsággal állítja szembe a Masorah azt az alázatot, mely tisztában van azzal, hogy YHWH ismerete nélkül valójában az ember semmi értelmes dologra nem jut az életben, mert tudatlan (כִּי בְעֵר - Péld 30,2), mint az állat, s ez a tény meg is különbözteti mindentől, ami emberi.⁵⁷ Ennek a gondolkodásnak azonban csak akkor van értelme, ha az ember nem elégszik meg azzal, hogy nem tud semmit, vagy túl buta ahhoz, hogy ember legyen, vagy csak annyit tud, hogy nem tud semmit, hanem ez a tudatlansága elvezeti YHWH-hoz, akinek tanácsától pont azért engedi vezetetni magát, mert önmagában mindenre képtelen. Csak a felismert oktalanságtól juthat el igazán az ember (וְאֵינִי בְעֵר וְלֹא - Zsolt 73,22) oda, hogy igénye legyen a YHWH tanácsa szerinti vezetésre (בְּעֵצָה תִּנְחֵנִי - Zsolt 73,24).

Heilige Schrift, door eenigen van de voornaamste Engelsche Godgeleerden Zevende deel Uitbreiding en Verklaring van Salomons drie Boeken, genoemde de Spreuken de Pediker en het Hooglied PATRIK, POLUS, HAMMOND Te Amsterdam MDCCXLIV 224. „Beroerdheit. Paralysis... Lamheit, beroerdheit” - Nieuw Woordenboek der Nederlantsche en Latynsche Tale Alles getrokken uit het gebruik, en de beste Schryvers door S. HANNOT...door D.Van HOOGSTRATEN M. D. Te Amsterdam en te Dordrecht MDCCIV 91. 438.

⁵⁴ „... חסן... אצור... אסף... וישבור במחסן...” - 1969. ה - ש. המלון החדש: ה - ש. 808. A חסן – tulajdonképpen az, amit az ember összegyűjt, felhalmoz és megőriz valamilyen raktárban, ami megélhetését szolgálja; „The point of v. 24 is that there must be a continuous effort to preserve one’s livelihood” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 387.

⁵⁵ „Riches; or treasure. The sense is, What thou dost now possess, or hast laid up, will not last always, but will soon be spent, if thou dost not take care to preserve and improve it.” - POOLE: A commentary on the Holy Bible Psalms-Malachi i. m. 267.

⁵⁶ „A Talmud az emberi erőre is érti a kifejezést, arra az öreg rabbira gondolva, aki nehezen tudott járni, ezért kísérei vállukon vitték egy székben: כִּי לֹא לְעוֹלָם חֵסֶן – For power does not endure forever.” - The Schottenstein Edition Talmud Bavli Tractate Yoma A Project of Mesorah Heritage Foundation Rabbi Hersch Goldwurm General Editor Brooklyn, New York, 1998. 87a¹

⁵⁷ „... כִּי בְעֵר... חסר דעת” - 1968. א - ד. המלון החדש: א - ד. 260. Az ostobaság, az ismeret hiánya: „stupidity that separates me from humanity, and equals me with the lower animals...” - TOY : A critical and exegetical commentary on the book of Proverbs i. m. 521.; „too stupid to be a man” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 408.; „Socrates, though reputed the wisest man of his age, professed that he knew nothing but this, that he knew nothing.” - POOLE commentary on the Holy Bible Psalms-Malachi i. m. 273.

WEIL listájának utolsó eleme, a כִּי hűsz előfordulási helyéből végül a dolgok következményére figyelmeztet. Nem csak úgy véletlenül, esetlegesen van eredménye az emberi cselekedetnek. Mert a tej köpülésének (כִּי מִיץ חֵלֶב - Péld 30,33) is csak megfelelő⁵⁸ folyamatokban és mozgás után lesz eredménye a vaj.⁵⁹ Ha valaki bolond, magatartása kikényszeríti YHWH haragját, megtorlását (Péld 30,32-33).⁶⁰ Tehát a YHWH félelméhez kötődő bölcs magatartás is feltétele a minőségi életnek. Viszont törvényszerű, hogy a YHWH ismeretéből fakadó életnek a halál és gonosz támadásai ellenére is megtartott életnek kell lennie.

A Péld 2,3 következő Masorah Parva jele a לְבִינָה, mely a circellus szerint a לְבִינָה - ra vonatkozik. EVEN-SHOSHAN megnevezi a helyeket: Péld 2,3., 7,4.⁶¹ A Masorah minden bizonnyal olyan összefüggésben látja az embert, mint aki nem hiába fordul a bölcsesség felé, mert ha ő a bölcsességért kiált (כִּי אִם לְבִינָה תִּקְרָא - Péld 2,3), akkor YHWH gondoskodik számára arról, hogy a bölcsességgel való kapcsolatát egészen bensőséges viszonynak lehessen nevezni (וּמִדַּע לְבִינָה תִּקְרָא: - Péld 7,4). Vagyis akinek igénye van arra, hogy YHWH felől lásson bele a dolgokba, annak Ő gondoskodik olyan ismeretről, amely nyilvánvalóvá teszi a látás és Isten ismerete megtalálásának (וַדַּעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא: - Péld 2,5) ajándékát a Neki megfelelő keretek között. Ha az értelemnek azt lehet mondani, hogy ismerős, akkor tudjuk, hogy a rokonról van szó, akinek kötelezettségei vannak a család tagjaival szemben (מִדַּע - Péld 7,4), amint ezt Naomi és Boáz esete mutatja (Ruth 2,1).⁶² Hihetetlen következetességgel utal a szöveg arra a helyes, YHWH félelmében megalapozott ismeretre, amelynek szükségszerű következménye van ott, ahol az ember valóban szorosan kötődik YHWH-hoz. Ebből a kapcsolatból mindenképpen fakadnia kell hosszú távon a halált legyőző életnek.

⁵⁸ „...was mit entsprechend behandelter Milch geschieht...” - MEINHOLD, A. : Die Sprüche. Teil 2: Sprüche Kapitel 16-31, Zürich, 1991. 514.

⁵⁹ Van, aki nem vaj készítésére gondol, hanem az izráeli pásztorkodás kedvelt, frissítő italára, melyet úgy állítottak elő, hogy a tejet rázták egy edényben. „...not butter...is produced by shaking milk in a vessel; it is a refreshing drink, and was a favorite beverage of the pastoral Israelites...” - TOY : A critical and exegetical commentary on the book of Proverbs i. m. 537.

⁶⁰ „resentment caused by behaviour such as is described in v. 32 will, when provoked beyond a certain point, break out in violent retaliation...” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 421.

⁶¹ 28. 29. - A new concordance of the Bible i. m. 168.

⁶² „...הַמֶּלֶךְ הַחַדָּשׁ: י-מ. 1969. - ”ידע ... כֵּל, ...הַזֶּה...הָאֵלִים יָדַע אֶת־הוּא...” megállapítják, a rokon fogalma magában hordozza a יָדַע - ból következő intimitást, meghitt kapcsolatot. „intimate friend” - WHYBRAY : Proverbs i. m. 112.

Irodalomjegyzék

- A dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic periods by Michael Sokoloff Ramat-Gan Baltimore, London, 2002.
- A New English Translation of the Septuagint Albert Pietersma, Benjamin G. Wright (Ed.) New York Oxford, 2007.
- ASSIS, E. : The Alphabetic Acrostic in the Book of Lamentations in: The Catholic Biblical Quarterly 69, 2007. 710-724.
- Biblia Hebraica Kittel, Rodolph (Ed.) Kahle, P. (Textum Masoreticum curavit) Stuttgart, 1952.
- BIERMAN, W. : The History Of Fever Therapy In The Treatment Of Disease in: Bulletin of the New York Academy of Medicine January 1942. 65-75.
- BLOCH, H. : Solar Theology, Heliotherapy, Phototherapy, And Biologic Effects: A Historical Overview in: Journal Of The National Medical Association VOL. 82. NO. 7. 517-521.
- FARMER, K. A. : Who Knows What is Good? Proverbs and Ecclesiastes Grand Rapids, Edinburgh, 1991.
- GISPEN, W. H. Dr. : De Spreuken van Salomo, Kampen, 1952. 200.
- GOLDZIHNER, I. : A zsidóság lényege és fejlődése, Budapest, 2000.
- המלון החדש : אוצר שלם של הלשון העברית הספרותית, המדעית והמרבית, נביים ואמרות /ha-Milon he-ḥadash; otsar shalem shel ha-lashon ha-'Ivrit ha-sifrutit, ha-mada'it yeha-meduberet, nivim ya-amarot 'Ivriyim ya-Aramiyim, munahim benle'umiyim, by Avraham Even-Shoshan. ה-ט, י-ט Yerushalayim, 1969.
- GUILLAUME, P. "Lamentations 5: The seventh acrostic". Journal of Hebrew Scriptures 2009. Vol 9. 1-6. 3.
- HESCHEL, A. J. : God in search of man A Phisosophy of Judaism, London. 2009.
- JASTROW, M. : A dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic literature London New York, 1903.
- KELLEY, P. H.; MYNATT, D. S.; CRAWFORD, T. G.; : The masorah of "Biblia Hebraica Stuttgartensia" : introduction and annotated glossary Grand Rapids, MI [etc.] 1998.
- KORPEL, M. C. A. & MOOR, J. C. de : The structure of classical Hebrew poetry: Isaiah 40-55 Leiden [etc.] : Brill, 1998.
- KÖNIG, E. : Hebräisches und aramäisches Wörterbuch Leipzig 1936.
- Langenscheidts Handwörterbuch Hebräisch-Deutsch Von LAVY, J. Berlin, 1985.
- LEVY, J. : Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim und einen grossen Theil des rabbinischen Schrifthums. Erster Band א-ב Leipzig, 1881.
- Lexicon in Veteris Testamenti Libros Edidit KOEHLER, L./ BAUMGARTNER, W. Leiden, 1958.
- MARTENS, J. W. : Burning questions in Romans 12:20: what is the meaning and purpose of "coals of fire"? in: Catholic Biblical Quarterly, 76 no 2 Ap 2014. 291-305.
- מטלי Proverbs Biblia Hebraica Quinta 17, Stuttgart, 2008.

- MEINHOLD, A. : Die Sprüche. Teil 2: Sprüche Kapitel, 16-31. Zürich, 1991.
- NESTLE-ALAND : Novum Testamentum Graece 28. rev. Aufl. Stuttgart, 2012.
- Nieuw Woordenboek der Nederlandsche en Latynsche Tale Alles getrokken uit het gebruik, en de beste Schryvers door S. HANNOT...door D.Van HOOGSTRATEN M. D. Te Amsterdam en te Dordrecht MDCCIV.
- OESCH, J. M. : Petucha und Setuma Untersuchungen zu einer überlieferten Gliederung im hebräischen Text des Alten Testaments. Freiburg, Göttingen, 1979.
- OESCH, J. M. Skizze einer formalen Gliederungshermeneutik der Sifre Tora in: KORPEL, M. & OESCH, J. (Ed.) : Unit Delimitation in Biblical Hebrew and Northwest Semitic Literature, Assen, 2003. 162-203.
- PERDUE, L. G. : Proverbs Louisville, Ky. 2012.
- PLÖGER, O. : Sprüche Salomos. Proverbia Neukirchen-Vluyn, 1981.
- POOLE, M. : A commentary on the Holy Bible Psalms-Malachi vol. 2. Edinburgh, 1990.
- RONG, L./BEGG, C. T. : Forgotten and forsaken by God (Lam 5:19-20) : the community in pain in Lamentations and related Old Testament texts Eugene, Or 2013.
- SCHIPPER, B. U. : Hermeneutik der Tora : Studien zur Traditionsgeschichte von Prov 2 und zur Komposition von Prov 1-9 Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft Berlin New York, 2012.
- SCOTT, R. B. Y. : Proverbs, Ecclesiastes Garden City New York, 1965.
- Septuaginta id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes editit Alfred Rahlfs Vol. II. Stuttgart, 1952.
- יומא The Schottenstein Edition Talmud Bavli Tractate Yoma A Project of Mesorah Heritage Foundation Rabbi Hersch Goldwurm General Editor Brooklyn, New York, 1998.
- קמן The Schottenstein Edition Talmud Bavli Tractate Moed Katan A Project of Mesorah Heritage Foundation Rabbi Hersch Goldwurm General Editor Brooklyn, New York, 1999.
- נייר The Schottenstein Edition Talmud Bavli Tractate Nazir Vol. I A Project of Mesorah Heritage Foundation under the General Editorship of Rabbi Hersch Goldwurm Brooklyn, New York, 2000.
- Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament (Band I) / hrsg. von Ernst Jenni unter mitarbeit von Claus Westermann München, Zürich, 1978.
- Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament (Band 1) Lothar Coenen , Erich Beyreuther , Hans Bietenhard (Hrsg.) Wuppertal, 1983.
- TOY, C. H. : A critical and exegetical commentary on the book of Proverbs Edinburgh, 1914.
- Verklaring van de geheele Heilige Schrift, door eenigen van de voornaamste Engelsche Godgeleerden Zevende deel Uitbreiding en Verklaring van Salomons drie Boeken, genoemde de Spreuken de Pediker en het Hooglied PATRIK, POLUS, HAMMOND Te Amsterdam MDCCXLIV
- WALTKE, B. K./YU, C. : An Old Testament theology : an exegetical, canonical, and thematic approach Grand Rapids, Mich. 2007.

WEIL, G. E. : Massorah gedolah iuxta codicem leningradensem B 19 a ; Vol. I: Catalogi Romae 1971.

WHYBRAY, R. N. : Proverbs Grand Rapids, 1994.

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2626960/?page=2>;

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1933808/>;

<http://www.kabbalahoftime.com/2014/08/book-of-lamentations-chapter-5-acrostic.html>

<http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e0-0027-a3d9-e040-e00a18064a99>

Zusammenfassung

Die Deutung von Sprüche 2 im Licht der Massora

Das Kapitel ist eine Texteinheit, die anscheinend durch Petucha (פ) zwischen die Verse 1,33-2,1 und 2,22-3,1 gesetzt, gegliedert und begrenzt ist. Die 22 Verse des Kapitels versucht man wie die Klagelieder Jeremias 5 als ein Akrostichon zu lesen. Die beiden Texte verbindet, dass obwohl in ihnen nicht die richtige Reihenfolge der Buchstaben des Alphabets am Anfang der Verse erscheint, sind doch im Text die Charakteristiken des Akrostichons zu entdecken. Die Struktur der Formulierung zeigt eindeutig, dass nach der Einleitung die Strophen erst mit א, dann mit ל beginnen: I. 1. - אא; 5. - אז; 9. - אז; II. 12. - להצילך; 16. - להצילך; 20. - למען. So betont der Text im Zusammenhang mit der Weisheit; die Finalität der Vorgänge: wo man nach der Weisheit schreitet, weil sie wichtig wurde (כי אם לבניה חקרא) - Spr 2,3), dort verwirklicht sich der Sinn der Weisheit im Wandeln der Guten (למען תלך בדרך טובים) - Spr 2,20). Die Weisheitsliteratur definiert genau die Weisheit: sie ist eigentlich nichts Anderes als die Furcht des Herrn: יראת אדני היא חכמה - Hiob 28,28. Deshalb konzentriert sich die Massora auf diese Weisheit (ג. בסוף). Diese Zusammenhänge können ohne die Massora nicht verstanden werden. Ich möchte in diesem Aufsatz beweisen, dass die Massora zum Verstehen des Textes unerlässlich ist, und das intime Verhältnis zwischen Mensch und Weisheit (מדע - Spr 7,4) auf den Sieg über den Tod Auswirkung hat.

*Busku Anita
Andrea*

LONOVICS JÓZSEF POLITIKAI FELFOGÁSA PÁLFFY MÓRICHÓZ ÍRT LEVELEI TÜKRÉBEN

Az alábbi tanulmány Lonovics József (1793–1867) és Pálffy Móric (1812–1897) néhány, egymáshoz írt levelét elemzi, melyekből világosan kitűnik íróik konzervatív politikai felfogása.¹ Lonovics egri kanonokként, illetőleg szónoki, egyháztudósi, törvényhozói érdemei elismerése okán az 1832–1836. évi diéta közepétől kezdve csanádi püspökként a konzervatívok egyik alappillérenek számított. Élete nyugalmasabb felét követően kinevezett egri, majd kalocsai érsek, az előbbi pozíciót részben a prekonizáció késlekedése, részben a szabadságharc, illetve az azt követő megtorlások, utóbbit súlyos betegsége, végül halála miatt gyakorlatilag nem tölthette be. A levelek bizonyosága szerint a szabadságharcban tanúsított, korántsem egyértelmű részvételéért kiszabott büntetését letöltve továbbra is a Habsburg–dinasztia pártfogójaként tetszelgett – természetesen a megváltozott keretek között – immár a kiegyezéshez vezető út egyik állomásánál.²

¹ Ld. els. *Lonovics József levele Pálffy Móricznak*. Pest, 1862. január 9. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Budapest (= OSzKkt.) Fol. Hung. 1920. (= Lonovics József iratai. Lonovics életére, pályájára, a vezetése alatt álló egyházmegyék igazgatására vonatkozó iratok, 1793–1867) IV. ff. 236–242 (továbbiakban: LONOVICS 1862. január 9.) *Lonovics József levele Pálffy Móricznak*. Pest, 1862. január 31. OSzKkt. Fol. Hung. 1920. IV. ff. 251–254 (továbbiakban: LONOVICS 1862. január 31.) Kiad. BUSKU ANITA ANDREA, *Lonovics József levelei Pálffy Mórichoz, 1862*, Lymbus, 8(2010), 247–261.

² Életére ld. els. IPOLYI ARNOLD, *Lonovics József érsek, Magyar akadémiai igazgató- és tiszti tag emlékezete*, Pest, Heckenast Gusztávnál, 1868; *Emlékkülés Lonovics József püspök születésének 200. évfordulóján*, Makó, 1993 (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetei, 13); VÁRADY L. ÁRPÁD, *Lonovics József római küldetése*, Bp., 1924 (továbbiakban VÁRADY 1924); HERMANN EGYED, *Lonovics József római küldetésének (1840–41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1934.

Pálffy Móric 1848–1849-ben Windisch–Grätz, 1849-től 1850-ig Haynau szárnysegédjeként szerzett rossz hírnevet magának, ám már 1846-ban, Pozsony vármegye adminisztrátoraként feltűnt a politikai porondon. A szabadságharc elleni küzdelmet a békét követően is lényeges feladatának tekintette, a „csalárd forradalmi szellem kiirtásán” fáradozott, s e hivatástudatának eredményeként a szóban forgó – meglehetősen hosszúra nyúlt átmeneti – időszak alatt (1861–1865) Magyarország helytartója volt.³ A kiegyezés elleni csatározás során a sajtó megrendszabályozása erőteljesen foglalkoztatta; hatását a század közepének – sőt, jelképes alakját mutatja, hogy még az azt követő évtizedek emlékezetében is megjelenő erővel már az utókor – legjelesebb literátorai is megtapasztalhatták.⁴ Lonovics konzervatív felfogása egy pillanatig sem volt kétséges, már első szereplései során sikraszállt a régi rend védelmezése mellett. A fontolva haladók álláspontját népszerűsítette kanonokként, majd püspökként egyaránt, meggyőződésből igyekezett útját állni a status quo bolygatását célzó törekvéseknek. Pálffy hasonló nézeteket képviselt pályafutása során; példának okáért 1847. december 6-án a 9. országos ülésben.⁵

Kettejük kapcsolatára jó példa az a kézirat, melyben a provizórium jelképes alakja a támogatása felől biztosítja a félig-meddig rehabilitált főpapot, miközben saját pozícióját is igyekszik megerősíteni.⁶

Lonovics az 1860-as évek elején a konzervatív tábor folyamatos csökkenésétől, s ezzel párhuzamosan az emigráció, az „esztelenek” megerősödésétől tartott, ami világossá tette számára a sürgető probléma mielőbbi rendezésének szükségességét, hiszen már egykorúan nyilvánvaló volt, hogy az emigráció tevékenysége emelte Magyarország függetlenségének kérdését nemzetközi ügyé.⁷ A külföldi segítségnyújtás lehetősége alatt, melynek komoly veszélyforrásként való megítélése a bagatellizáló hangnem ellenére is átüt az 1862. január 9-i levelén, nyilván elsősorban az itáliai törekvésekre gondolt, s bár a „turini remetét” sem nevezte néven, annak ellenére, hogy külhoni követőit Kossuth-emigrációként emlegette már saját

³ A Kecskeméthy Aurél naplójában megörökített szófordulatra utal CSORBA László, *Az önkényuralom kora = 19. századi magyar történelem 1790–1918*, szerk. GERGELY András, Bp., Korona Kiadó, 1988, 293–343 (továbbiakban: CSORBA 1998), 335.

⁴ A „Bach-korszak kényszeredett megisméltése”, „vagy inkább groteszk paródiája” – jellemzi találon a ciklust: SOMOGYI Éva, *Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867*, Bp., Gondolat Könyvkiadó, 1981 (Magyar História) (továbbiakban: SOMOGYI 1981), 173.

⁵ *Felséges Első Ferdinánd austriai császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett magyar-országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartott országos ülések naplója*, Pozsonyban, az országgyűlési iratok kiadó-hivatalában, Pesten, Landerer és Heckenastnál, 1848, 43.

⁶ *Pálffy Móric levele Lonovics Józsefnek*. Buda, 1865. július 20. OSZKt. Fol. Hung. 1920. IV. ff. 514–515.

⁷ Az osztrák történetírás gyakran szubjektív értékelése ez esetben megegyezik a magyar kutatók véleményével, mi szerint mindez elsősorban Kossuth Lajos érdeme – összegzi SZABAD György, *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61)*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1967. (továbbiakban: SZABAD 1967), 114.

kora is, mégis egyértelműen beazonosítható alakja.⁸ Kizártnak tartja, hogy a passzív ellenállásba belefáradnának a „kompromittáltaktól” elzárkózók, s így a kiválás taktikájára lehetne hagyatkozni; leginkább úgy tűnik, azt kívánja hangsúlyozni, hogy az uralkodó az abszolutisztikus eszközöket háttérbe helyezve elvesztette a valódi ráhatás minden lehetőségét, ami a passzivitás feladását eredményezhetné.⁹ Az emigránsok soraiban való szervezkedés lehetősége Pálffy is nyugtalanította, ahogy a 1864 márciusában kelt, Magyarország katonai főparancsnokához címzett átíratából kitűnik. Pálffy az aggasztó fejleményekről a szervezkedést leleplező Asbóth Lajos 1862. szeptember 16-i leveléből értesült, s 1864 novemberében már az ítélet is megszületett az ügyben.¹⁰

Az abszolutizmus kénytelen, függő helyzetet jelentett Lonovics szerint, amelyben csaknem mindenkinek volt a királytól mit várni és féltetni. A régebbi korokat idéző, hűbéri alá-fölérendeltségi viszony pártolása rajzolódik ki fejtegetéseiből; nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül annak kiemelését, hogy mindig egy bölcs, népe érdekeit előtérbe helyező uralkodó idealizált képét tekintette mérvadónak, aki lehetőleg a katolikus, különösen a klérus szempontjából releváns érdekeket képviseli mindennekfelett.¹¹ Ezért pártolta, főként az 1855. évi konkordátum kapcsán, a katolicizmus számára előnyöket juttató Ferenc Józsefet, s bírálta II. József jozefinista politikáját.¹² A közjó Lonovics interpretálásában nem más, mint a „trón bátorsága,” a „fejedelem tekintélye” és a „birodalom egysége,” egyszóval az

⁸ „azok száma egyre szaporodik, kik, ha távol vannak is attól, hogy reményeikben a külföld – nem tudom, minő – segélyére számítsanak (az ily esztelenek száma véleményem szerint igen csekély lehet)”, ld. LONOVICS 1862. január 9.

⁹ LONOVICS 1862. január 9.

¹⁰ NYÁRÁDY Gábor, *Júdáspezéért a bajtársakat...: Adatok az Almásy–Nedeczky szervezkedés történetéhez (1864)*, *Hadtörténeti Közlemények*, 110(1997)/2, 229–285.

¹¹ Vö. a Széchenyi *Ein Blickjében* megfogalmazottakkal: mely szerint „semmi sem előnyösebb az emberi társadalom fejlesztése és felvirágoztatása szempontjából, mint egy zseniális, minden kapcsolatot mélyen átható, bölcs önkényuralom.” Ugyanakkor lényegi különbség a Lonovicsi gondolkodásmóddal szemben az 1859-ben kiadott mű fontos felvetése: „az emberek» az abszolutista kormányzati formát nem is a lényege miatt kárhozzátják, hanem azért, mert tapasztalati tény, hogy általában »az önkényuralom kéz a kézben jár együtt az ostobasággal«. Ld. SZABAD György, *Az önkényuralom kora (1849–1867) = Magyarország története 1848–1890*, szerk. KATUS László, Bp., Akadémiai Kiadó, 1979. (Magyarország története tíz kötetben, 6/1), I, 435–768 (továbbiakban: SZABAD 1979), 650–651.

¹² Különösen a következő írások tekintetében szembetűnő: LONOVICS József, *Halotti oráció melyet, azon alkalmatossággal, midőn Tekintetes Nemes Borsod vármegyének státusai és rendei néhai nagy méltóságú Klobusiczky József Úr Ő Excellentiája, a császári királyi apostoli felség valóságos kamarássá, belső státus tanácsossá, a felséges Leopold császár díszes rendje nagy keresztes vitéze, és tisztelt Borsod vármegyének fő-ispánja, halotti exequiáit tartották*, Miskolc, 1826. (továbbiakban: LONOVICS 1826); [Uó], N. n., *A jozephinismus és az egyházat illető legújabb császári rendelvény*, Bécsben, 1851. (továbbiakban: LONOVICS 1851); [Uó], N. n., *Az 1855-i augusztus 18-ról kelt osztrák konkordátum magyar szempontból tekintve*, [Bécs, 1855], OSzKkt. Fol. Hung. 1917. (= Lonovics József kisebb munkái) 1^r–4^r, kiad. BUSKU Anita Andrea, *Lonovics József a jozefinizmusról és az 1855. évi konkordátumról*, *Egyháztörténeti Szemle*, 10(2009)/3, 83–102 (továbbiakban: LONOVICS 1855); Uó 1863.

erélyes uralkodó által összetartott erős, nemzetközi viszonylatban is jelentékeny államalakulat általános érdeke.¹³

Nem mulasztja el legmélyebb szimpátiájáról biztosítani Pálffy, az uralkodót, sőt eleve a változékonyságában is komoly állandót hordozó rendszert az *Októberi Diploma* kapcsán: a nemzet – melyre inkább a meggondolatlan, mint a hálátlan jelző illik ábrázolásában – a *Diplomában* foglalt „tetemes, mindenesetre előre alig sejtett s annál kevésbé reménylett engedményekkel sem elégedett meg”. Lényeges észrevételt tesz a nacionalizmus és a liberalizmus térhódítására vonatkozóan. Felismeri, hogy általánosan az európaiak, de különösen a magyarok bármit feláldoznak nemzetiségük védelmében, ami a szabadságharc egyik komoly tanulsága.¹⁴

Nem teljesen szervilis magatartást tanúsít ugyanakkor, hiszen a helyzet megoldására hangsúlyosan az orvoslás kifejezést használja.¹⁵ A sok fáradtságba és pénzbe kerülő germanizáló törekvésekkel kapcsolatban meglehetősen elutasítóan fogalmaz, kimondatlanul is egyértelműsítve a centralizáció efféle felesleges, mi több, kifejezetten káros voltát. Negatívumokat azonban leginkább a sorok között fogalmaz meg. A (magyar) nemzet céljait, vágyait összegezve ugyanis óhatatlanul saját érzéseinek is hangot ad, hiszen köztudottan, anyanyelve, nemzetisége, „faja” érdekeit védelmezte. Meglehetősen feltűnő, hogy sem a germanizáció hiányosságainál, sem a polyglott értékek hangsúlyozása esetében nem említi a nyelvkérdést, pedig Pálffynak kifejezetten jelentős szerepe volt az *Októberi Diploma* kapcsán és később is a megfogalmazódó nyelvhasználati vonatkozások alakulásában. Míg Forgách kancellár pl. igyekezett a magyart államnyelvi státusban kezelni, honi hivatalnokokat alkalmazni, addig Pálffy az idegen tisztviselők alkalmazását és a helyi nyelvhasználati érdekeket kívánta kiszolgáltatni.¹⁶ Pálffy magyarelles, illetőleg dinasztiaipártoló magatartása ugyanakkor nem 1860 után alakult ki, tudniillik már a szabadságharc ideje alatt kinyilvánította álláspontját a kérdéssel kapcsolatban. Kossuth felszólítására, miszerint térjen vissza magyar területre, máskülönben nem tekinthető magyarnak, azt a választ adta: akkor nem vagyok magyar.¹⁷

Az *Októberi Diploma* kapcsán kézzelfogható az egykori főpap konzervatív beállítottsága; Habsburg-pártoló magatartása miatt szembehelyezkedik az ország hangosabbik felét alkotó ellentáborral. Meglehetősen valószínűnek tarthatjuk, hogy az alábbi jellemzés alapját: „azon férfiak sorai, kik a felséges uralkodóházi hagyományos hű ragaszkodást fennen vallván, tekintélyöknél fogva honfitársaikra ez irányban is üdvös hatást gyakorolhatnának, a halál által folytonosan gyérülnek,” konkrétan barátja, Széchenyi István adta, a bécsi születésű államférfi

¹³ Ld. LONOVICS 1862. január 31.

¹⁴ LONOVICS 1862. január 9. Vö. Teleki értékelésével, aki szerint a *Diploma* „csak személyvesztő semmiségeket ígér”, vagy akár Klapkával, kire „igen leverőleg hatottak a bécsi engedmények”. SZABAD 1967, 133.

¹⁵ LONOVICS 1862. január 9.

¹⁶ DEÁK Ágnes, *Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében: Nemzeti-ségpolitikai alternatívák 1868 előtt*, Századvég, új folyam, 50(2008), 51–77.

¹⁷ Vasárnapi Újság, 44(1897)/38, 625.

nemrégiben bekövetkező öngyilkossága ugyanis megrázta az egész országot, s személye jelképezte valóban a konzervatívok és liberálisok szűk átjáróját.¹⁸ Úgy véli, az ország vitathatatlanul nehéz helyzete abból adódik, hogy a *Diploma* a népképviselési rendszert az 1848-as törvények alapján feltétel nélkül állította helyre. A rendszert elutasítja, ami arisztokratikus felfogásához teljességgel illeszkedik, hiszen mint írja, a vagyonos és „intelligens” osztályok politikai befolyása lecsökkent, helyét s szerepét az „imperitum vulgus” foglalta el. A jogkiterjesztés elvét a nemzet társadalomszerkezetére vonatkozóan eleve elutasítja, ami már az országgyűlési beszédeiből kiolvasható állásfoglalása alapján egyértelmű lehetett, s különösen a honosítás témájában vált egészen nyilvánvalóvá.¹⁹ Az általa tarthatatlannak ítélt helyzetért természetesen azt az „osztályt” okolja, amely átgondolatlanul intézte a rendszerváltás értékű módosítást, s a nélkül változtatta meg az áprilisi törvények értelmében az alkotmány lényegi pontjait, hogy igazi alternatívát kínált volna fel helyette. Ebből következik, hogy a *Diploma* sikertelenségének okát nem a kormányzat hibás irányában, valamint hiteltelen szereplőinek személyében látja, sokkal inkább az 1848–1849-es időszak újításának első próbája során kiderült hibának.²⁰

Önmagában a rossz rendszer azonban nem feltétlenül eredményezte volna a helyzet elfajulását, véli Lonovics, a tanulatlan nép beszivárgása okán elkerülhetetlenül felmerülő, méltatlan magatartás mégis óhatatlanul oda vezetett, hogy „a legbadarabb vitatkozások, a legtúlságosabb szónoklatok, a legkíméletlenebb felírások” az izgatós osztály, s ennek révén szinte az egész nemzet a rosszul értelmezett *hazafiságot* képviselje. E terminus komolyan foglalkoztatta Lonovicsot, ahogy az a kor szimbolikus figurája, a konzervatív Majláth György felett 1863-ban tartott emlékbeszédének kéziratából is kiténik: „az igaz hazafiság nem a kormány örökös gyanúsításában, hanem a kormány és a nemzet felvilágosításában, s kien-gesztelésök, kölcsönös bizalmuk s közremunkálkodásuk eszközlésében áll.”²¹ Más

¹⁸ Saját és utókorá egyaránt megőrökíti kettejük híres kapcsolatát. Többek között Id. –r–, *Lonovics József, Vasárnapi Újság*, 14(1867)/12, 133–134 (továbbiakban: R 1867). Kecskeméthy Aurél kiemeli naplójában, hogy az első, kit elzártságában a gróf látni kívánt, éppen Lonovics volt. KECSKEMÉTHY Aurél, *Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála 1849–1860* (továbbiakban: KECSKEMÉTHY 1987) = KECSKEMÉTHY Aurél, *Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála 1849–1860*, bev. GERGELY András, h. n., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987 (Magyar ritkaságok) (továbbiakban: GERGELY 1987), 33–191, els. 61.

¹⁹ Nyomatásban Id. pl. Magyar országgyűlésen a' Méltóságos fő-rendeknél 1840. februarius 25-kétől május 12-ig tartatott országos ülések naplója, Pozsonyban, é. n. [1840]. OSZKKt. Fol. Hung. 1920. II. f. 111. Vö. ugyanakkor a dualista államszerkezetre vonatkozó felfogásával.

²⁰ Benedek Lajos (1804–1881) tábornagytábornagy, Magyarország főkormányzója, többek között a következő szavakkal kommentálta a *Diploma* – mint az új hatályos alkotmány – kibocsátását: „Jól tudom, hogy ha maga az Úristen készítené alkotmányt számotokra, az ellen is ugatnátok... de aki ez ellen fog agitálni, azt lecsukatom.” Idézi SZABAD 1967, 79.

²¹ OSZKKt. Fol. Hung. 1919. (= Lonovics József beszédei) f. 146. Kiadva (több helyen módosítva): LONOVICS József, *Emlékbeszéd idős. székhelyi Majláth György m. akad. igazgató tag felett*, Pesten, Eggenberger Ferdinándnál, 1863 (MTA Évkönyvei, X/11).

helyütt is az uralkodó és haza iránti hűség összeférhetőségét, e – különösen a szabadságharc körüli években – megoldhatatlan feladat kivitelezhetőségét hirdette.²²

A jogkiterjesztés politikáját elhibázottnak tartja, mivel, miként fogalmaz, e révén a korábbi kiváltságos osztályok elvesztették jogaikból és természetükből fakadó résen állásukat, a hajdan virágzó rendszer elsorvadt, képviselői a hanyatlás útjára lépve elsüllyedtek az idők árjában, hogy az ország népe a mindennapi életvitel helyett „örökös politikai zaj-, láz- s rajongásban eméssze fel minden erejét s idejét”.²³ E ponton is kiérezhető a nép gyermeki értelmi és érzelmi szintre helyezése.²⁴ Származásukból adódóan, ugyanakkor erkölcsi piedesztálra helyezve a nemeseket, elsősorban az arisztokráciát, az urak kötelességeként fogalmazta meg már évtizedekkel korábban a velük szemben támasztott követelményt, mi szerint cselédekben ne felejtse el az embert.²⁵ Ettől eltérő hangot üt meg természetesen már az 1820-as évek haladó szemléletű, elsősorban protestáns reformereinek közege, akár a vallást hivatalból képviselők táborában is.²⁶

Lonovics a helyzet konszolidálásához egy „számos, szilárd, kompakt kormánypart” létesítését tartja elengedhetetlennek – a konzervatívok csúfos bukása után indokoltan. A kormánypart léte, mint kifejti, mind alkotmányos, mind abszolutista rendszerek esetében kiemelkedő fontossággal bír; vagyis nem egyszerűen a konzervatív értékek közvetítése, hanem a kiegyenlített, modern politika feltételeként minősíti szükségesnek a kimondatlanul is egyértelmű kívánalmat, a kétpólusú kormányzást.²⁷ E párt megalakulásának legfőbb akadályaként a *Februári Pátens*t nevezi meg, amely a függetlenség megszüntetésének kinyilvánításával még a királypártiak ellenérzését is kiváltotta, s ezáltal ellehetetlenítette a trón és hon érdekében való politizálást.²⁸ A *Pátens* iránti tiltakozás valóban olyan heves volt, hogy felmerült egy újabb forradalom esélye. Csongrád város az „irtózatáról”

²² Vö. LONOVICS 1826, 15. S hogy mindezt sikerrel tette, tanúsítja kalocsai érseki kinevezése kapcsán kapott magasztalása: a levél tanúsága szerint a hazaszeretetet mesterien egyesíti alattvalói hűségével. *Báró Nyáry Jenő levele Lonovics Józsefnek*. Egyházasbást, 1866. október 22. OSzKKt. Fol. Hung. 1920. IV. ff. 777–778.

²³ LONOVICS 1862. január 9.

²⁴ Egészen más képet fest Nyáry Pál a *Februári Pátens* kapcsán a népről: „tisztábban fogja fel a helyzetet, mint a leghírvevesebb államférfiak.” SZABAD 1967, 83.

²⁵ LONOVICS 1826, 25.

²⁶ Vö.: „Az igaz Hazafi – sem gyermek – sem szolga.” Ld. CSISZÁR Sámuel, *A' fő-tisztviselő, egy halotti prédikációban, melyet a' méltóságos gróf Széki Teleki Sámuel úr, az erdélyi nagy fejedelemségbeli udvari cancellaria' fő-cancellariussa ő excellentiája' halotti innepén, az Erdélyi Méltóságos Ev. Ref. Fő-Consistorium' parancsolatjából Kolo'svárt [...] elmondott. 1822 = Halotti beszédek, Kolozsvár, 1825, 1–40, els. 21.*

²⁷ LONOVICS 1862. január 9; SZABAD 1967, 571–573.

²⁸ Vö. a kortárs véleményével: „A népszerűn ugynevezett Bachrendszer semmirevalóságának és bukásának egyik titka, hogy nem tudott kormány-pártot létrehozni. [...] Azonban Magyarországon kormány-párt előbb nem alakulhat, míg a kormány az alkotmány terén nem áll.” KECSKEMÉTHY Aurél, *Vázlatok egy év történetéből (1860 october huszadikától 1861 octoberéig)*, Pest, Emich Gusztávnál, 1862, 118. A szerző felfogását a levél írásakor még nem ismerhette Lonovics.

adott számot: mint „mesés Meduza-fő áll előttünk azon idegenszerű találmány, s rettegünk tartalmába tekinteni, mert visszataszító értelmétől kővé kellene változnunk.”²⁹

A hazafiatlanság látszatát is kerülni kívánják a kor vezető politikusai – különös tekintettel a passzív ellenállást gyakorlók elutasító magatartásától való félelemre –, folytatja eszmefuttatását Lonovics, jóllehet, hangsúlyozza, ennek következtében kénytelenek akár önnön elveikkel sem összeegyeztethető döntéseket hozni. E helyzet megnyilvánulására került sor az 1861. évi országgyűlésen, ahol, mint aláhúzza, valójában a kétrendbeli felirat támogatása nem annyira meggyőződésből, sokkal inkább kényszerű kompromisszumból eredt, s így nem a két párt általános elvközössége, hanem eseti közeledése áll fenn.³⁰ A megegyezést pedig a tizenkét éve először összehívott gyűlés jelképessége már önmagában részben indukálta. A két oldal alatt persze nem feltétlenül a március és augusztus között ülésező országgyűlés meghatározó erőit, a Deák Ferenc vezetésével működő Felirati, és az azzal szemben, Teleki László irányításával induló Határozati Pártot kell érteni. Utóbbit egészen kizárhatjuk, hiszen a május 8-án – vitatott, sokak által a „fondorlat prédájaként” minősített – öngyilkosságot elkövető politikus mind ideológiai állásfoglalását, mind gyakorlati politizálását tekintve közösséget vállalt az „esztelen” emigrációval, még ha követői el is távolodtak az állami szuverenitás vonatkozásában engedményeket el nem fogadó iránytól, s fő képviselőjétől, Telekitől. 1862-ben még a haza bölcsének elvei is meglehetősen távol esnek a valódi konzervatívok számára vállalhatóaktól – elsősorban Apponyi György, Szécsen Antal és Dessewffy Emil nevét kell megemlítenünk –, azonban három esztendő múlva, mint kiderült, mégiscsak „engedett a 48-ból”. A hiányzó, konzervatív kormány-párt alkotja Lonovics felfogásában a liberális oldal ellenpontját.³¹

Lonovics nem előzmények nélkül fejtette ki gondolatait a politikai helyzet kapcsán a vizsgált levelekben, hiszen az 1861. évi országgyűlésen több ízben, különösen a felirat tárgyalásakor, „nyomatékosan” fölszólalt.³² Országgyűlési beszédeiből kitűnik, hogy az uralkodóval való kapcsolattartás határozati formáját elutasította, míg a felirati formát támogatta – utóbbi keretét gyakorlatilag később is alapvetőnek tartotta elvei alakításakor.³³

²⁹ Idézi SZABAD 1967, 264.

³⁰ Nyomtatásban ld. *Az 1861-ki Magyar Országgyűlés két fölirata*, Pest, Lampel Róbertnél, 1865 (továbbiakban: *Föliirat* 1865).

³¹ *Szűcs Sámuel naplói (1835–1864)*, szerk. DOBROSSY István, bev. KILIAN István, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 2003, I, 315. Teleki már 1844. augusztus 28-i beszédében arra figyelmezteti a status quot bebetonozni igyekvő főrendeket: „az arisztokrácia csak egy foltta válik a nemzeten, melyet a közkívánatoknak egybetódult zuhataga le fog mosni.” Idézi SZABAD György, *Miért halt meg Teleki László?* h. n., Helikon Kiadó, 1985 (Labirintus) (továbbiakban: SZABAD 1985), 13.

³² R 1867, 134.

³³ Ld. pl. *Az 1861. év ápril 2. Pesten egybegyűlt országgyűlés főrendi házának naplója*, szerk. HAJNIK Károly, Pest, Landerer és Heckenast, 1861 (továbbiakban FN 1861), 96–98. VII. ülés, 1861. június 19.

1862. január 9-i levelében kiemeli, hogy a *Pátens* kapcsán nem a visszavonás technikája lenne célszerű, hanem a *Pátens* meghaladásának hangsúlyozottan szóban történő kijelentése egy mindenki szemében megbízható személy előtt. Egyértelmű, hogy csak a konzervatívok által egymás közt „vastagként” emlegetett Deák Ferencre gondolhatott.³⁴

Az ország jogállását illetően Lonovics leveleiből egyértelműen a Monarchia elhivatott pártolójának képe rajzolódik ki. Magyarország függetlensége, írja, „magában csak egy szép fikció, de amelynek hitében a nemzet boldog levén, ahhoz mindenkor forróan ragaszkodott”. E szavak gyermekként ábrázolják a nemzetet, ugyanakkor visszautalnak a külföld segélyére számító „esztelenek” táborára is. Az országgyűlés befolyással bíró, függetlenségpárti erőinek „szeszélye s ellenkezése” azonban csak megnehezíteni és lelassítani képes az össznemzet érdekében tevékenykedő uralkodó, illetőleg az őt képviselő konzervatívok intézkedéseit, állapítja meg. Világosan kitűnik, hogy Magyarország boldogulását kizárólag a Habsburg-védernyő alatt tartja elképzelhetőnek. Az általa ideálisnak vélt, alattvalóival másodrangú félként bánó király ábrázolását láthatjuk az egyébként száműzetése éveiben született *Archeológiában* ugyancsak: „a fejedelmek a szülőkhez hasonlíthatók, kik [...] legnagyobb jótéteményeiket gyermekeik tudtán kívül éreztetik velök.”³⁵

Égészen nyilvánvalóvá válik azonban Pálffyhoz írt leveleiből az ország függetlenségét és helyzetéből fakadó érdekeit érintő meglátása: a közös had- és pénzügy meghatározza, mely terveket dédelgethet a nemzet, s mely vágyai minősülnek lázalmoknak.³⁶ Helyesen ítélte az ország közhangulatát, valamint annak hátterét illetően, hiszen a múlt országgyűlés feliratban adta a király tudomására alapelvét, mi szerint: „Alkotmányos életünknek s nemzeti létünknek alapföltétele az országnak törvényes önállása s függetlensége.”³⁷ Teleki László egyik lényeges hitvallásában,

³⁴ Dessewffy Emil Szécsen Antalnak címzett április 21–22-i keltezésű levelében fájlatja, hogy Deák „napról napra veszít népszerűségéből”, vezető szerepét Teleki eltávolításával látja megoldhatónak. Teleki is reálisan értékelte személyének fontosságát 1860. augusztus 13-án írt levelében. S valóban, 1861. május 12-én gróf Apponyi György országbíró a következő szavakat intézi Szögyény László alkancellárhoz: „Teleki halála nagy és kedvező fordulatot hozhat. Deák ropant teret nyer, s vele lehet haladni...” Ld. SZABAD 1985, 29–45.

³⁵ LONOVICS 1862. január 9. Vö. LONOVICS József, *Népszerű egyházi archeológia, vagyis a katolikus ünnepek, szentségek, ünnepélyek s szertartások értelmezése, és a különféle rendes s rendkívüli szószéki jelentések, részint rendes szentbeszédekben, részint hirdetmény-alaku oktatásokban*, kiad. HOPF János, Bécsben, Sommer Lipót betűivel, 1857, III, 254–255.

³⁶ LONOVICS 1862. január 31.

³⁷ *Főirat* 1865, 2. Deák a kiegyezés megkötésekor eredményesnek értékelte e fontos időszakot, mely – visszaemlékezése szerint – azt volt hivatott tanúsítani, hogy követeléseik jogosak. DEÁK FERENC, *Az alkotmány visszaállításakor (Pest. 1867. február 17.)* = DEÁK FERENC, KOSSUTH LAJOS, *Párbeszéd a kiegyezésről*, bev. SZIGETHY GÁBOR, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1981 (Gondolkodó magyarok) (továbbiakban: DEÁK–KOSSUTH 1981), 12. Ezzel szemben Kossuth úgy vélte, a „múlt emlékének nevében” barátként, illetőleg elvrokonként megszólított politikustársa a „jogviszaszerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére” jutott. KOSSUTH LAJOS, *Dedk Ferencnek (Párizs. 1867. május 22.)* = DEÁK–KOSSUTH 1981, 53, 57.

befejezetlen országgyűlési beszédének kéziratában hangsúlyozza a szerinte különösen európai szempontból fontos független Magyarország kivívásának célját, az egykori csanádi püspök viszont mindezt elérhetetlen célnak látta.³⁸

Lonovics szándékosan nem tett különbséget levelezőpartnerre előtt a magyar király és az osztrák császár személye között – éles ellentétben az 1861. évi feliratokban rögzített felfogással.³⁹ Érvelése szerint a hadügyet az 1848-as törvényhozás Ófelségénél hagyta; ezzel szemben a feliratok hangsúlyosan érzékeltetik, mely törvények vonatkoznak honi (vagyis magyar királyra), s melyek speciálisan a Habsburg uralkodóra (tehát az osztrák császárra). Mind Magyarország jogállását, mind az ország lakosainak státusát a birodalom fontos, ám csupán egyik elemének tekinti, érvelésében ugyanakkor ügyel a hazaszeretet mindenekfelett hatalommal bíró erejének, s a polgárok biztonság iránti vágyának – akár fenyegető, befolyásoló – eszközként való felhasználására. Biztos lehet benne, hogy a megtorlások közvetett vagy közvetlen áldozatait, valamint az azt sokszor épphogy elkerülők sem merik veszélyeztetni a részben saját honfitársaikból verbuválódott hadsereget. Az osztrák császár magyar uralkodóként való elfogadására biztat, sőt az ezen mentalitást népszerűsítő hozzáállásról tanúskodik az a szintén 1862-es keltezésű levél, melyben III. Béla újratemetésével kapcsolatosan hangsúlyozza a Ferenc Józsefet bölcs, a hagyományok ápolását a jelenben is feladatának tekintő vezető képében ábrázoló felfogás helyességét.⁴⁰

Az előző érából átöröklődött, polgárosodástól, modernitástól már elveiben is idegen újoncmegajánlás joga egészen eltérő értékelést kap Lonovics, illetőleg a függetlenséget kiemelt helyen kezelők érvrendszerében. Míg az egykori püspök egyszerű, technikai lépéssel megoldhatónak itéli a kérdést, a vezető és népszerű politikusok ugyanakkor szimbolikus, a nemzet jogállását jelképező ügyet látnak benne. Kérdéses, hogy vajon akaratlagosan nem veszi-e figyelembe a valóban jogos felvetést, mi szerint Magyarország nem a – föderalisztikus, netán centralista gondolkodásmódnak megfelelő – Birodalom egyik provinciája, mindössze perszonáluniós kapcsolatban áll vele. Utóbbi gondolatot alapul véve nem tekinthető helyes eljárásnak a Lonovics által ajánlott megoldás: „határozottassék meg az egész birodalomra nézve az újoncok évi kontingense, s az ebből aránylag Magyarországra eső szám”. Hangsúlyos véleménykülönbség rajzolódik ki a következő megállapítás során is: a *jus belli et pacis* kizárólag ófelségéhez tartozik Lonovics interpretációjában, éles ellentétben a szuverén magyar államot követelők felfogásával, még ha a háború és béke joga eleve uralkodói jognak is számított a korszakban. A pénzügy kérdésével kapcsolatos konfliktus feloldására két módot lát: a pénzügyminiszter által összeállított költségvetést az országgyűlés további tárgyalások során vizsgálat alá veszi; valamint ennek alternatívájaként a tartományi gyűlések

³⁸ Idézi SZABAD 1985, 99.

³⁹ LONOVICS 1862. január 31.

⁴⁰ *Lonovics József levele Pálffy Móriczhoz*. Pest, 1862. november 27. OSzKkt. Fol. Hung. 1920. IV. ff. 283–284.

látszatvitatását követően az előterjesztés elfogadását. Vagy az áprilisi törvényekhez közelebb álló felfogás lép érvénybe, vagy a függetlenségpártolók értékeinek megóvása érdekében a birodalom tagállamának megfeleltethető megoldás. Az engedmények megadására építő kormányzást gyakorlatilag eszközként ajánlja, e ponton ismét a befolyásolható alattvalók irányításának szükségességét kiemelve, így a kívánt jogok birtoklását a szükséges áldozat metaforája jeleníti meg.⁴¹

Jellemző Lonovics argumentációjára az állam és egyház jogkörének szétválasztására való törekvés, ugyanakkor elválaszthatatlanságuk hangsúlyozása. I. Ferencről kezdve gyakorlatilag valamennyi királyunk regnálását áldásosnak tekinti, a jozefinizmus és az 1848–1849. évi események azonban egészen az autonómia elfogadásáig juttatták a korábban kizárólag a katolikus állam népszerűsítőjeként nyilatkozó papot.⁴² Világosan látja, hogy „gyülekezetek, sőt egész népek” hoznak önként áldozatot, netán kénytelen behódolnak jogaik biztosítása érdekében; szavaiban a nagyfokú emberismereten túl a kossuthi kivárást a deáki megegyezéssel felváltó közhangulat briliáns felismerése csillan meg. Lonovics úgy véli, Magyarország függetlensége csupán kitaláció, így ezen elmélet fényében nem meglepő, hogy nem magyar királyságról, hanem osztrák monarchiáról beszél, melynek Magyarország csupán egyik, bár fő alkatrésze, s mely ugyan meglehetősen heterogén, mivel „számos különféle fajú, nyelvű s alkotmányú”, azonban „a közös fejedelem iránti hűségben összeforrt népekből létesült”. Óhatatlanul érvényesülnie kell központosító törekvéseknek a birodalom érdekében, akár a magyar részről sérelmes államadósság és a vámrendszer vállalása árán is, hiszen máskülönben megszűnne az erős birodalom kohéziója: összegez.⁴³

Erőteljesen fogalmazódnak meg dinasztiapárti érzelmei, csak alapos olvasást követően betűzhető ki honunk függetlensége iránti, jóllehet az eszmét gyakorlatilag megvalósíthatatlannak érzékelt vonzalma. Feltűnő ugyanakkor, hogy a jogeljárás elméletét meg sem említi, amely a Schmerling nevével fémjelvezhető centralista abszolutista politika alapelveként az egységes állam kiépítését volt hivatva igazolni; a tézis elhallgatása mögött esetlegesen a kételkedés csírája lappanghat.⁴⁴ Sőt, a jogfolytonosságot minden bizonnyal megkérdőjelezhetetlennek tartotta, hi-

⁴¹ LONOVICS 1862. január 31.

⁴² LONOVICS 1851, 60. Ferenc Józsefet 1851-ben (!) száműzetése helyszínén írt művében Isten által kiválasztott „ifjú fejedelemnek” láttatja, ki azért született, hogy „nagyatyja végohajtását, nagybátyja ájtatos szándokát eszközölje, s midőn egy kézzel az anarchiát legyőzé, a másikkal az egyház hetvenéves lánczait törje szét”. Ld. LONOVICS 1851, 34–35. A zűrzavar nyilván a szabadságharc által teremtett – polgári és vallási – felbolydulásra vonatkozik, a terminus pedig a jozefinizmust hivatott felidézni.

⁴³ LONOVICS 1862. január 31. Vö. „mi soha el nem fogadhatjuk azon nézetet, hogy Magyarország az ausztriai császárságnak provinciája.” *Főirat* 1865, 55.

⁴⁴ Schmerling császári támogatást élvező szavai megfelelően érzékeltetik a (17. századi) Wes-selényi-összeesküvés ürügyén kipattant tan és az 1860. évi jogforrás viszonyát. SOMOGYI 1981, 164. Lonovics gondolkodásában konfliktusforrás lehetett, hogy sem az uralkodói szándék, sem a konzervatív erők, sem az ország törvényei és hagyományai elleni tiltakozást vagy az azokkal való szembeszegülést nem tartotta elfogadhatónak.

szen például a függetlenség kérdésében az 1791., a katonaállítás tárgyában az 1802. évi törvénycikkekre mint hatályos jogszabályokra hivatkozott. Utóbbi esetében az „őfelségének” fenntartott jogot fontosnak tartja, azt azonban, jóllehet megemlíti, elmulasztja kommentálni, hogy 1848 óta üresen áll a nádori szék. Az ugyancsak hivatkozott 2.§ viszont arról rendelkezik, hogy a palatinus felhívására állítandó ki a szóban forgó 12.000 újonc, s fenyegető veszély esetén a maradék, önkéntesen szolgáló 52.000 főre vonatkozik a hangsúlyozottan megkoronázott királyt illető uralkodói jog.⁴⁵ Lonovics tehát hibás retorikai eszközöket választ, merőben szokatlanul. Megkockáztathatjuk az István nádorhoz, s magához a palatinusi intézményhez tapadó érzelmek felidézésének szándékát; ebbéli vélekedésünket meg erősítheti, hogy Lonovics köztudottan nagyra becsülte a hivatalt.⁴⁶

Miután, írja, az egyes birodalmi népeknek nevezetes múltjuk s kiváló sajátosságuk van, e kényszerközösség inkább harmonizáló, mint szétbomlasztó jelleggel bíró olvasztótégelyének megőrzése minden alattvaló közös érdeke, különösen a nemzetközi helyzet függvényében. Gondolatmenetében a „polyglott” birodalom sokszínűségének fontossága rajzolódik ki.⁴⁷ Felfogása ellentétes többek között Széchenyiével, ki 1858-ban keserűen kelt ki a germanizáló törekvések ellen.⁴⁸ A legnagyobb magyar a népünk helyzetét – unikális jellemzője miatt – egészen más-ként értékelte, mint Lonovics vagy akár Ferenc József; utóbbiak a magyarságot az osztrák elemmel emelik közel egyenrangúvá.⁴⁹

Lonovics a Monarchia legfőbb érdemének – az európai zóna központi államaként – kiegyenlítő jellemzőjét tartja. A hatalmas jelentőséggel bíró védernyő, a kereszténység és a civilizáció őre nem csupán a múltban, de a jövőben támadó esetleges nehéz szituációk megoldásához is segítséget jelenthet a „keleti vad csoportok rohama ellen”, állítja. Nem csupán a korábbi évszázadokra, de akár a krími háború (1853–1856) tanulságaira is vonatkozik fejtegetése, ahogy a pánszláv uralom mérséklőjeként szintén az európai helyzet konszolidálójához fűz reményeket. A Birodalom támogatásával érezhetően a legideálisabbnak ítélt szövetség fenntartását, az ország védelmét szolgálja. A sorok között fogalmazódik meg a

⁴⁵ 1802. évi törvény-cikkek = *Magyar Törvénytár: 1000–1526. évi törvénycikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., 1896, 276–313 (továbbiakban: *MTvtár* 1802), els. 280–281. Meglehetősen áthal-lásos – több helyütt is – I. Ferenc dekrétuma, melyben az uralkodó „bőségesen meg levén győződve, hogy a hűséggel és törvénytartással kormányzó koronás királyt az ő magyarjai nemcsak szeretik, hanem kitűzött céljának elérésében mindenkor támogatják is.” *MTvtár* 1802, 277.

⁴⁶ Az 1839–1840. évi diétán a főrendi napló tárgyában a nádori beszédek megörökítésének igénye volt a napló vezetését támogató leghangsúlyosabb, másokra is ható érve. Vö. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattár, Debrecen. R 48. SÁRVÁRY Ferenc, SÁRVÁRY Antal, *Napló az 1839-ki országgyűlésről*. 1839. IV. f. 33.

⁴⁷ LONOVICS 1862. január 31.

⁴⁸ Ld. KECSKEMÉTHY 1987, 107–108. Nota bene: Lonovics a függetlenségi ideát tartja pusztán eszmének.

⁴⁹ KECSKEMÉTHY 1987, 108; NIEDERHAUSER Emil, *Talleyrand – Metternich*, Pannonica Kiadó, 2004 (fekete fehér), 233, 254; SOMOGYI Éva, *Ferenc József*, Bp., Gondolat, 1989 (Magyar História: Életraj-zok), 152.

rendszer igazi kritikája: amennyiben nem képes az uralkodó erős kézzel, de megfontolt eszközökkel összefogni a tagállamok izgága halmazát, úgy az darabjaira hullik, s elsüllyed a népek jellegtelen forgatagában. Az *egyenlőség* elvének előtérbe helyezése helyett az *egység* elvét tartja követendőnek: az egyenlő államok közös uralkodó általi összekötöttségének hangsúlyozása helyett a Magyarországgal megerősített német egység érdekeit érvényesítve. Nem áll messze felfogása Deákétól, aki a Monarchia kiegyenlítő szerepének megtartását ugyancsak létfontosságúnak ítélte; az igazán lényeges különbség felfogásuk között az ország jogállására vonatkozik, hiszen a kehidai birtokát a pesti Angol Királynő szállodára felcserélő jeles politikus az önrendelkezést feláldozhatatlan, míg Lonovics feláldozható prédának tekintette. Lonovics, sokakhoz hasonlóan, nem akarta elhinni az egyre nyilvánvalóbbá váló tényt: a Birodalom felbomlása elkerülhetetlen. Éppen ezért nem vehette figyelembe azt a megoldást, amely a gyenge, széteső impérium működésének következő szakaszára – akár egy dunai konföderációra – épülne.⁵⁰

„Én részéről a birodalmi tanács eszméjét elméletileg magában oly szépnek s bölcsnek tekintem, hogy teljes mértékben méltányolva az annak alkotásában fennforgott jó szándokot, csak sajnálnom kell, hogy amint nemzetemet ismerem, nem lehet reményleni, hogy az abban követjei által valaha önként részt vegyen.” Mondandóját nem értékelhetjük másként, mint a Reichsrat funkciótlan voltát pellengérré állító, ámde burkolt kijelentésként.⁵¹ Már első (1862. január 9-ei) levelében is érzékelteti, hogy a birodalmi tanács nem cél, csak eszköz az ügyek intézésére, ami újabb, az illendőség és ésszerűség határain belül megfogalmazott kritikája a tántoríthatatlan, különböző viszonyokra cseppet sem ügyelő abszolutista törekvéseknek, melyeknek távlati terveibe saját politikájuk sem illeszkedik. Megfontolásra érdemes, hogy míg a Reichsrattal kapcsolatban január 9-én annak még eszköz voltát, *tehát* bármely más móddal való felválthatóságát emeli ki, addig 31-én már – feltehetően megilletődve saját felvetésétől – a tanács ideájának szép, *de* célszerűtlen ellentmondását. Rejtett véleményét a megfelelő jelzők és határozók segítségével palástolta; a megfontolt, józan uralkodói szándék, s az azt semmibe vevő nemzet ellentététől megfáradt, császárat méltányoló, s a többség észhez téréseben reménykedő alattvaló helyzetét képviselve.⁵²

A korábbiakban taglalt, Deák nevével fémjelzett országgyűlési felírások határozottan állást foglaltak a *Diploma*, a *Pátens*, a Reichsrat, sőt eleve minden olyan intézkedés ellen, mely akár csak kétségbe is vonná Magyarország 1848-as jogállásának legitimitását. Az említett alkotmányellenes és rendelkezéseit tekintve a hon szempontjából érvénytelen birodalmi tanács fő ismerve ugyanis indoklásuk alapján az a tény, hogy oda, miként fogalmaznak, „csak alkotmányos önállásunknak és leglényegesebb jogainknak feláldozásával küldhetnénk képviselőket, s melyben

⁵⁰ LONOVICS 1862. január 31.

⁵¹ LONOVICS 1862. január 31.

⁵² Az 1861. évi országgyűlésen már megfogalmazta a birodalmi tanácsot eszközként értékelő felvetését. FN 1861, 96–98.

Magyarország már eleve azon aggodalommal lépne be, hogy minden szóbeli biztatások dacára végre mégis osztrák provinciának fog tekintetni”. Arról, hogy Lonovics gondolkodásában szülőföldje már csupán egy – jóllehet szívéhez közel álló – provincia, osztrák birodalmon belüli tájegység vagy adminisztratív terület, saját szavai tanúskodnak: „úgy a magyarországi, mint a többi tartománybeli törvényhozó testületek” hatásköréről szólván.⁵³

Lonovics a kritikai nézőpontjáról leginkább úgy igyekszik tájékoztatni, hogy a legszigorúbb értékelés alapján se merülhessen fel ellene a birodalmi érdekek szempontjából nézve a rendszerellenesség vádja, ami érthető, épphogy rehabilitált pozícióját, illetőleg az ezzel nem egészen azonos halmazban lévő arisztokratikus habitusát tekintve. A felszínen egyértelműen dinasztiapárti Lonovics a felszín alatt bújtatott, mégis markáns bírálatot ad. „Senki sem fog ugyan az iránt most előre kezeskedetni”, olvashatjuk, hogy az egyes képviselők a tőlük elvárt módon fognak cselekedni. E mondatban a névmás, a szándékolt jövő idő és a határozók mind kettős céllal szerepelnek: egyrészt a sors kiszámíthatatlanságát, másrészt, e fölötti dimenzióban együttes használatuk révén, éppen a tervezhetőséget szolgálják, ezáltal a nevezett irányú politika elhibázott voltának kritikáját erősítik.⁵⁴

Hangsúlyosan saját véleményének kiemelésével – „azt hiszem”, hogy megőrizhetőek az egyes népsajátságok – ugyanezt az eredményt éri el: elbizonytalanítja az olvasót, valóban konzerválhatóak-e a nevezett jellegzetességek. Látens bírálata ellenére nyilvánvalóan tartott a címzett neheztelésétől, ezért is burkolta az addubitáció formális köntösébe azt. Mondandója valójában mélyen tartalmi vonatkozású, nem véletlen, hogy az esetleges retorzióktól tartva adta elő. Egyes kifejezések a vállalhatatlan függetlenségi idea iránti rokonszenvről tanúskodnak, többek között a „hazánk” enyhén, ám hatásosan érzékeltetni hivatott a levél írójának és címzettjének elvközösségén túl egy mélyebb köteléket, egy olyan közeget, amelyben a homlokegyenest ellenkező nézeteket vallók is a testvéreik; az ellenük irányuló bármely akció tehát morálisan igazolhatatlan.⁵⁵

Lonovics 1862 januárjában mindvégig provizóriumról beszélt, s talán fel sem merült benne, hogy a néhány hónapja (1861. november 5-től) tartó ideiglenes állapot hosszú évekre nyúlik majd, mialatt a kancellár, Forgách Antal és a helytartó, Pálffy, a „csalárd forradalmi szellem” kiirtásán szorgoskodik.⁵⁶ E szellem követé-

⁵³ *Főlirot* 1865, 36, 59. Vö.: „Legsúlyosabb vád, mely ellenünk az eddigi vitatkozások folytában fölhozott, kétségtelenül az, hogy javaslatunk az ország alkotmányos függetlenségét megsemmisíti, és Magyarországot némi autonómiával bíró osztrák tartományá teszi. Súlyos e vád és nagy horderejű a kifejezés: »az ország alkotmányos függetlenségének megsemmisítése«; és visszariadnék tőle magam is, ha csakugyan alaposnak tekinthetném azt.” DEÁK Ferenc, *A közös ügyek tárgyában készült javaslatról (Pest. 1867. március 28.)* = DEÁK-KOSSUTH 1981, 16–52, els. 33–34.

⁵⁴ LONOVICS 1862. január 31.

⁵⁵ LONOVICS 1862. január 9.

⁵⁶ CSORBA 1998, 334–335. A magyar és az osztrák történelmi értékelés nem minden esetben azonos; így eshet meg, hogy még az olyan jellegzetes figurák, mint Haynau, a „brescai hiéna” is homlokegyenest eltérő előjellel szerepelhetnek az egyes nemzetek kollektív történelmi tu-

sével vádolták a büntetését épphogy néhány hónapja letöltő főpapot, aki azonban ebből a szempontból meglehetősen kettős mércével mért: saját esete aljas cselszövések és fatális véletlenek következményeként fordult tragikusra, míg a többség a szerető uralkodó elleni lázadásért járó, megérdemelt „jutalmat” kapta.⁵⁷ 1865. májusi keltezésű, rendszerhűségéről számot adó levelének soraiból ugyanakkor némileg kiolvasható a politikai és humánus szempontok konfliktusa.⁵⁸ Az igaztalanul vádolt kevesek csoportjának meghatározása ismét olyan pont a lonovicsi világban, ahol elvei meghasonlásával volt kénytelen szembenézni. Mindenesetre érdemes megemlíteni, hogy a főpap nem nyilatkozott elutasítóan a korábbi időszakokkal kapcsolatban, ami mutatja, mely értékek köré rendezte politikai koncepcióját – élesen eltávolodva az ellenzéki, a „nép” körében népszerű szereptől. Jóllehet e pozíció is meglehetősen különböző habitusú „államférfiakat” reprezentált.⁵⁹

Lonovics 1865 augusztusában „buzgó tisztelet- s szeretetnek” fényében írt levelében azonban már egyáltalán nem érezhető a néhány esztendővel korábbi rejtett kritikai attitűd, olyannyira, hogy a címzett „négyévi bölcs, igazságos, erélyes, de mégis szelíd kormányzatának” minősítése az indokoltnál jóval nagyobb fokú hódolatról, gyakorlatilag nyílt szervilizmusról tanúskodik. Az egykori helytartó Lonovics jellemzése – illetőleg, miként fogalmaz, a legkitűnőbb s legilletékesebb férfiak magasztalása – szerint a legsúlyosabb körülmények közt vette át az ország kormányát. E megfogalmazás alatt nyilván nem a tarthatatlan bel- és külpolitikai állapotokat, az illegitim uralkodó alkotmányellenes tetteit, s a nemzetközi értékelés alapján is példátlan megtorlásokat, a kitaszított emigránsok lehetetlen körülményeit érti; sokkal inkább az 1848-ashoz hasonló, pattanásig feszült, forrongó helyzetet, melynek hajtásait Pálffy, mint a provizórium egyik vezető személyisége, „lényeges tényező”, letörni volt hivatott.⁶⁰

datában. Anton Schmerling (1805–1893) államminiszter, az ideiglenes kormányzat irányítója hasonló karriert futott be. Az osztrák emlékezet a parlament atyját, az alkotmány harcosát tisztelettel szeméjében, s a demokratizmus hiányát „a polgári alkotmányosság jellegzetes korai lépcsőfokának minősíti”; míg a magyarok nagyjából Bach mellé helyezik: „ő az, aki azt a keveset is visszavette, amit az októberi diploma adott”. Ld. SZABAD 1967, 225; SOMOGYI 1981, 131–132. Könnyen elképzelhető, hogy már egykorúan érzekelte Lonovics e sajátságos, nézőponttól függő értékelést (meglehet, hatott is rá), s ezért törekedett az egységpolitika töretlen képviselőjével kapcsolatban még a legalapvetőbb állásfoglalás kerülésére is.

⁵⁷ Ld. végrendelete tanulságait: OSZKKt. Fol. Hung. 1920. III. ff. 230–232.

⁵⁸ *Lonovics József levele Pálffy Móricznak*. Pest, 1865. május 14. OSZKKt. Fol. Hung. 1920. IV. f. 490.

⁵⁹ Más írásában még inkább egyértelmű állásfoglalása, mely a negatív vallási, politikai, ideológiai környezetről szólván nem a megtorlás időszakát említi, hanem elsősorban a jozefinista intézkedéseket. A szövegrész ismét az (elsősorban császári s csupán másodlagosan magyar királyi) erős uralkodó által vezetett állam iránti elkötelezettségéről tanúskodik. LONOVICS 1851, 1. Vas Zoltán szemléletesen mutatja be az elutasító magatartást: „A nép azzal jellemzi a Schmerling-rendszert: – Egy kutya, csak más a nyakravalója, mint a Bach-korszakbeli önkényuralomnak.” Ld. Vas Zoltán, *Kossuth Lajos élete*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1965⁴, II, 213.

⁶⁰ *Lonovics József levele Pálffy Móricznak*. Pest, 1865. augusztus 31. OSZKKt. Fol. Hung. 1920. IV. f. 522 (továbbiakban: LONOVICS 1865. augusztus 31).

Pálffy rendszerhűsége vitán felül állt. Remekül példázza az a Ferenc Józsefhez írt 1892. évi levele, melyben a még 1861-ben, hivatali működésének kezdetekor kapott titkos utasítást visszaküldte; késlekedésének okaként hirtelen történő felmentését, a megváltozott viszonyokat és a kiegyezést említve.⁶¹ Elkötelezettségének hű tükré az 1865-ben a *Politikai Hetilap* körül kialakult helyzet is: miután gróf Zichy Hermannal (Schmerling „hű teremtményével”) újra és újra konfrontálódott a kancellár a – pesti viszonyokhoz képest – megengedőbb bécsi sajtórendészeti elvei miatt, benyújtotta lemondását.⁶² A politikai szereplők relatív értékelését mutatja, hogy az előző megközelítésben liberális, a kancellári székben Forgách Antalt 1864. április 22-én felváltó Zichy azáltal vált hírhedtté, hogy Magyarország birodalmi tanácsba történő, feltétel nélküli belépése mellett nyilatkozott. Schmerling a várakozás politikáját képviselte, s elzárkózott attól az érdekcsoporttól, amelybe Lonovics némileg ismét be kívánt kerülni. A provizórium névadója az osztrák képviselőház 1865. március 31-ei ülésében kifejtett elvei alapján a konzervatívok térhódítását nem támogatta.⁶³ Forgách 1863-as sajtórendtartásról szóló tervezetével kapcsolatban Pálffy véleménye ugyancsak elgondolkodtató, mely április 5-i jelentéséből rajzolódik ki: „a túlzott gondolkozásúak örömet tekintik magokat mártíroknak, s kevésbé irtóznak a politikai börtöntől, mint az érzékeny pénzbeli megrovástól.”⁶⁴ Lonoviccsal kapcsolatban ez részben helytálló felvetés, ugyanis a főpap a végsőig hangsúlyozta, hogy letartóztatása napjától igényli a kártérítés összegét, ugyanakkor a lázadókkal közös halmazba helyezését felettébb sérelmesnek találta.⁶⁵

Mind Lonovics, mind Pálffy fontosnak tartotta a művelődést, ugyanakkor mindketten a saját értékrendjük mentén kívánták tudáshoz juttatni az embereket. Előbbi alsó szinten mindenki számára elérhetővé szerette volna tenni az oktatást, magasabb szinten azonban az egyházak hatáskörének illetékességét hangoztatta. A helytartó radikálisabb elveket vallott e tekintetben, leginkább a birodalmi érdekeket tartotta szem előtt, mikor hatalmi pozíciója révén lényeges döntéseket hozhatott e téren. Pálffynak a kultúrához való érdekes viszonyát mutatja az az

⁶¹ SOMOGYI 1981, 161–162.

⁶² Ekkor még nem fogadta el Ferenc József a lemondást. Kecskeméthy a naplójában örökítette meg a helytartóra nézve sérelmes következményt: Pálffy „kedvenc fogalkozásától, a lapokba avatkozástól, teljesen eltiltatott.” *A magyar sajtó története 1705–1892*, szerk. KOSÁRY Domokos, NEMETH G., Béla, II/2: 1867–1892, Bp., Akadémiai Kiadó, 1985, 594–596. Megjegyzése ugyanakkor meglehetősen érdekes, tekintettel saját besúgói, konzervatív, az elnyomó rendszert támogató múltjára, ámbár beleillik cinikus, gyakran önostorozó habitusának képébe. Vö. GERGELY András, *Élvek és érvek vonzásában* = Uó 1987, 7–31.

⁶³ *A modern Magyarország (1848–1896)*, szerk. MÁRKI Sándor, BEKICS Gusztáv, Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, 1898; Arcanum Adatbázis Kft., 2002 (A magyar nemzet története, X), <http://mek.oszk.hu/00800/00893/html/>. Letöltés: 2010. június 1.

⁶⁴ DEÁK Ágnes, *Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában*, *Századok*, 147(2013)/3, 625–654 (továbbiakban DEÁK Á. 2013), els. 643.

⁶⁵ Lonovics József fogalmazványa Leo Thunnak. Melk, 1851. május 14. OSzKKt. Fol. Hung. 1920. III. f. 236.

anekdota, mi szerint Blaha Lujzának, a Népszínház társulati tagjának állítólagosan felajánlotta, hogy amennyiben kenyérkereső foglalkozását elveszítené, ő felvenné „pesztonkának”. A visszaemlékezések, naplók mellett szépirodalmi alkotások is megőrizték alakját. A szerzők általánosan kegyetlen, céltudatos egyéniségként rajzolják meg, némelyik Pálffy-figurának ugyanakkor a humor hangsúlyos vonása. Jókai például a humor felől magyarázta a helytartó azon szokását, hogy sajtóvétség helyett közcsendháborítás ürügyén emelt vádat a radikálisan ellenzéki írók és szerkesztők ellen.⁶⁶ Lonovics József emberi és szakmai munkásságát viszont igen sokra tartotta, ahogy erről az 1865 szeptemberében számot ad az *Archeologia* tiszteletpéldányát köszönő levelében. Pálffy a művelődést leginkább eszköznek tekintette, amely lehetőséget teremt a nem magyarok támogatására. Hasonlóan igen sok korabeli politikushoz, a nemzetiségi problémát, miként a nyelvkérdést is, egyszerűen birodalmi ügyként kezelte.⁶⁷

Lonovics híres volt kultúrapártolásáról, jó kapcsolatot ápolt több – természetesen elsősorban konzervatív, katolikus – „értelmiségivel”, támogatta a művészek adómentességét, kiadványokat, alapítványokat, személyeket dotált. Lonovics számára, miként a vizsgált levelekből is egyértelműen kirajzolódik, a kultúra nem egyszerű eszköz volt a birodalmi kohézió megteremtésére, sokkal inkább a nemzetek egyéni sajátossága, melyek azonban természetesen a megfelelő pontokon összeértek.⁶⁸ Megfontolásra érdemes Lonovics kijelentése, mi szerint a „végtelen fontosságú szerencsés fordulat [...] egy szebb s boldogabb jövőnek magvát s zálogát rejt magában”. A fordulat alatt nyilván az átmeneti időszak végét, a konzervatívok egyfajta térhódításaként a Mailáth György kancellárral megerősített Belcredi-kormányzat frissen bekövetkezett uralmát értette. A „szebb s boldogabb jövő” megnyilvánulásaként értékelhette az 1861 óta először összehívott országgyűlést (1865–1868), mely az ezt követő években szinte állandóan ülésezett (1869–1872, 1872–1875). A szeptemberi manifesztumot ugyancsak megemlíthetjük, amely az olyannyira kritizált *Februári Pátens* hatálytalanításáról, illetőleg a birodalmi tanács működésére vonatkozó korábbi rendelkezések átalakításáról határozott. Lonovics augusztusi leveléből kiderül, hogy helyesen érzekelte a változást, s talán ezért is tompította le mondandójának a rendszerrel s annak kiszolgálóival szembeni kritikai élet.⁶⁹ Magatartásáért a megfelelő helyről megkapta a köszönetet, jóllehet küzdelmes életútja betegségekkel terhelt végén eltöprengett a dolgok valós értékén.⁷⁰

⁶⁶ *Magyar színháztörténet*, szerk. KERÉNYI Ferenc, I (1790–1873), Bp., Akadémiai Kiadó, 1990, 400–402; JÓKAI Mór, *Politikai divatok*, Magyar Helikon, 1968, *Utószó*, 464–465.

⁶⁷ Pálffy Móríczt levele Lonovics Józsefnek. Vittencz, 1865. szept. 20. OSZKKt. Fol. Hung. 1920. IV. ff. 527–528; vö. DEÁK Á. 2013, 66–69.

⁶⁸ *Felséges Első Ferencz ausztriai császár, Magyar és Csehország koronás királyától Po'sony szabad királyi városába 1832-ik esztendőben, karácson havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar országgyűlésének jegyző könyve*, Po'sony, Belnay, Landerer és Wébernél, 1832–1836, IV, 48.

⁶⁹ Ld. az egykori helytartóval kapcsolatos értékelését: LONOVICS 1865. augusztus 31.

⁷⁰ Kalocsai érseki kinevezéséhez gratulál az egykori helytartó: Gróf Pálffy Móríczt levele Lonovics Józsefnek. Szomolány, 1866. október 7. OSZKKt. Fol. Hung. 1920. IV. ff. 716–717; Lonovics József

Lonovics József tisztában volt a kiegyezés lényeges kérdéseivel, nehézségeit megfelelően érzekelte, s az orvoslás módjára – a kormányzat számára – hasznos észrevételeket tett. A tényleges segítségnyújtást ugyan igyekezett elhárítani, részint mert nehéz feladatnak látta egy sikeres program elkészítését, részint az ellenkező véleményűek balmagyarázatai miatt, véleménye mégis mérvadó lehetett.⁷¹ Joggal vélhetjük, hogy akár az 1862. évi Apponyi-féle konzervatív memorandum kialakításához is hozzájárultak, nem is elsősorban konkrét javaslatai, mint selyemfinom-ságú hangulatátadásai.⁷² A *Húsvéti cikk* (1865) több ponton egybecsengett ezen előterjesztés lényegi elemeivel, így az elkötelezett konzervatív politikus hozzájárulhatott a „reális 48” elemeinek megvalósulásához. Lonovics még figyelemmel kísérhette a kiegyezés törvényi előkészítéseinek munkálatait, a szerződés március 20-i megkötésének ünneplését azonban a 13-án bekövetkezett halála meghíúsította. A kiegyezés óta eltelt csaknem másfélszáz esztendő alatt a dualizmus kezdőpontja jó pár értékelést ért meg; a kortársak több szempontból szubjektív állásfoglalásától kezdve az egyes kutatók gyakran meglehetősen sajátos, ideológiai indíttatású nézeteiig, egészen az 1967-es konszenzus kialakulásáig. Lonovics az 1860-as években hasonlóan értékelte a szerződést, mint a jelen időszak legtöbb kutatója: reális kompromisszumként.⁷³

Végezetül érdemes kiemelni a levélszerzők hatásának eltérő előjelét. Lonovics érdemeit kedvezően említette számos napilap, kiadvány, levél, nemcsak fénykorában, az 1840-es években, de utolsó éveiben is.⁷⁴ Pálffyról ugyanakkor a Vasárnapi Újság igen lesújtó értékelést adott: ábrázolásában az egykori helytartó távol állt a hazafiasságtól, ráadásul oly korban, mikor „a jók a haza mellett egyesültek”. Míg Lonovicsot a legtöbb értékelésben halhatatlannak, emlékezetét megőrzendőnek ítélik, Pálffyról azt olvashatjuk, hogy „már régen nem is emlegették, habár el sem felejtették.” Nem feledték „áldásos” tetteit, s noha a mindenkori rendszer megle-

levele Pálffy Mórícznak. Rajka, 1866. október 15. Uo. ff. 726–727.

⁷¹ LONOVICS 1862. január 9. *A quantum potes, tantum aude* (amennyire képes vagy, annyira vállalkozz) elvét maga előtt tartva kezdte e levelét is, azonban a munka oroszánrésze elhárításának háttérében inkább a bevett formális szabadkozás, illetve egészségügyi okok húzódtak.

⁷² Pálffy 1862. februári emlékiratának formálódásához viszont egész biztosan hozzájárult, melyben a helytartó hangsúlyozta, hogy a kormánynak a tárgyalások előkészítésével kell foglalkoznia. SZABAD 1979, 700.

⁷³ Tanulságosak lehetnek Kossuth szavai: „Különben én már rég nem élek. Én 67-ben meghaltam... De ha majd eltemettek, akkor föltámadok a sírből. Akkor a Kossuth név igazán hatalom lesz – sokkal nagyobb, mint valaha volt.” HERMAN Ottóné turini naplója. 1893 októbere = SOMLYÓI TÓTH Tibor, *Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1985 (Nemzet és emlékezet), 183–215, 206. Kiemelések az eredetiben. Vö. Széchenyinek a haza bölcsére irányuló – „Kákosy Aranyos” szerint – féltékenységével: „Ha Deák meghal, s emléket emelnek neki, ugyan mit írnak emlékkönyvére? Azt, hogy népszerű volt! Igen, de mit tett? Mire használta e népszerűséget?” Ld. KECSKEMÉTHY 1987, 111. Hasonlót fogalmazott meg Szemere Bertalan 1861 decemberében. Ld. SZEMERE Bertalan, *Napló (1849–1861)*, s. a. r. ALBERT Gábor, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó – Bibor Kiadó, 2005, 481.*

⁷⁴ Lásd Metternich értékelését, melyet 1841. március 11-én rótt fel naplójába: „jeles férjfiú”. Lonovics Józsefnek római küldetése alkalmából írt naplója = VÁRADY 1924, 172–278, 239.

hetősen kegyesen bánt vele, utolsó éveiben már csak rossz emlékként kísértett a múltra emlékezők képzeletében.⁷⁵

Abstract

József Lonovics's Political Ideas in Light of his Letters to Móric Pálffy

The present study analyzes some of the correspondence between József Lonovics (1793-1867) and Móric Pálffy (1812-1897), from which the authors' conservative political views are evident.

⁷⁵ Vasárnapi Újság, 44(1897)/38, 625.

*Bolvári-Takács
Gábor*

PATAKI SZELLEM – SÁROSPATAKON KÍVÜL

ADALÉKOK EGY
JELENSÉG TÁRSADALMI
HATÁSMECHANIZMUSÁNAK
MŰKÖDÉSÉHEZ

Évek óta foglalkozom a sárospataki neveléstörténeti hagyomány társadalmi hatásmechanizmusának vizsgálatával. Az öregdiák-mozgalommal kapcsolatos újabb publikációim¹ mellett az utóbbi időben a „pataki szellem” ideológiai és szociológiai összetevőinek Sárospatakon túlmutató jelenségeit is kutatom.² Jelen írásomban két, világvizonylatban ismert tudós életútjának sárospataki kapcsolódását mutatom be. *Heller Ágnes* filozófus³ és *Huszár Tibor* szociológus⁴ sem származásuk, sem iskoláztatásuk, sem szakmai pályájuk során nem kötődtek a városhoz, ugyanakkor indulásukban, későbbi fejlődésükben konkrét pataki hatások mutathatók ki.⁵

¹ Vö.: Szempontok a Sárospataki Iskola történetének kutatásához. In: Földy Ferenc, Kiss Ferenc, Kováts Dániel (szerk.): Comenius és Kazinczy szellemében. Bibliotheca Comeniana XIV. Sárospatak, 2009. 191–198. o.; Adatok a pataki öregdiák-mozgalom történetéhez. In: Uo. 203–208. o.; Közéleti személyiségek pataki diákemlékei az 1920–40-es évekről = Sárospataki Füzetek, 2010. 1. szám, 121–128. o.; A sárospataki öregdiák-mozgalom közművelődési dimenziói. In: Erdei Gábor (szerk.): Andragógia és közművelődés. Acta Andragogiae et Culturae 23. Debrecen, 2011. 121–125.o.; A sárospataki öregdiák-mozgalom mint egyháztörténeti forrás = Confessio, 2012. 2. szám, 126–129. o.

² Mátrai László és a sárospataki neveléstörténeti hagyomány = Zempléni Múzsza, 2012. 1. szám, 92–95. o.; Iskolaalapítási évfordulós ünnepségek a pataki gimnáziumban (1860–2006). In: Széphalom 22. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljújhely, 2012. 553–560. o.; Konszolidált hagyomány. Iskolaalapítási évfordulós ünnepségek Sárospatakon, 1956–57 = Sárospataki Füzetek, 2013. 3. szám, 105–109. o.

³ Heller Ágnes (1929) filozófus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, 1977 és 89 között külföldön élt.

⁴ Huszár Tibor (1930) szociológus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

⁵ A Magyar Comenius Társaság 2013. november 6-án Sárospatakon rendezett Comenius szellemi

Heller Ágnes 1998-ban tette közzé emlékiratait.⁶ A könyv objektivitásra történő igyekezettel megformált személyes fejlődés- és szakmatörténet, sok életbölcse-séggel és rendszerkritikával. A nemzetközi hírvé filozófus számára a pesti bölcse-sz-karon töltött évek meghatározóak voltak később pályája, érdeklődési területének, szellemiségének kialakulása szempontjából. Ebben – természetesen Lukács Györgyön kívül, akinek Heller a filozófia iránti érdeklődést köszönhette – két személy bírt különös jelentőséggel: az egykor pataki diák és tanár *Erdélyi János* filozófus,⁷ valamint a volt pataki diák *Király István* irodalomtörténész.⁸

Király 1931-től 1939-ig volt a Kollégium, azon belül is a Klebelsberg által alapított Angol Internátus diákja. Mint utóbb megfogalmazta, számára Patak három dolgot jelentett. Egyrészt a múltban gyökeredző egészséges puritanizmust, amely-lyel a munka szeretetére nevelték. Másrészt a szabadságharcos hagyományokat, a történelmi levegőt. S végül, de nem utolsósorban, a jórészt demokratikus ta-nár-diák viszonyt.⁹ A pataki évek alapján vált meggyőződésévé a minőségelv, a te-hetséggondozás, a jó értelemben vett elitképzés fontossága.¹⁰ Fialat egyetemi okta-tóként nagy hatással volt Heller Ágnesre, aki az 1940–50-es évek fordulóján járt az ELTE magyar-filozófia szakára. „Magyar irodalomból Király Istvánt szerettem, és sokat tanultam tőle. Személyes viszonyt alakított ki minden értelmes hallgatóval, amit nagyon kevés embernél láttam az egyetemen. (...) Király volt Lukács mellett a fénypont az egyetemi életben”¹¹ – emlékezik Heller. A tanár-tanítvány viszony azonban később teljesen átalakult, hiszen Király a Révai-féle és az aczéli kultúrpo-litikában egyaránt meghatározó szerepet játszott, míg az ellenzékivé vált Hellert – ismert körülmények között – az ország elhagyására kényszerítették. Ennek isme-retében nem érdektelen Heller további jellemzése: „Király nemcsak bolsevik volt, hanem magyar nacionalista is. (...) Gyönyörű lakása volt, a Parlamentre nézett. Ittünk, ittünk, s az ivás mindig veszekedéssel végződött. Politikai veszekedéssel – Király Pista szerette a politikai veszekedést. (...) Szerette, ha mások mondják ki, ahogy ő érez, amit ő sose mondhatott ki önszántából.”¹²

Heller számára az egyetemi tanulmányok lezárása újabb sárospataki szellemi hatásnak adott teret. „Szakdolgozatomat Erdélyi Jánosról írtam – írja. – Magyar filozófust akartam választani, akiről még nem írtak. (...) Magyar hegelianus és utópista szocialista volt. Olyan ember, akinek a kultúrája kilométerekkel haladta

örökösei című tudományos felolvasó ülésén elhangzott előadás szerkesztett szövege.

⁶ Heller Ágnes – Kőbányai János: *Bicikliző majom. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest. 1998.*

⁷ Erdélyi János (1814–1868) költő, esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja.

⁸ Király István (1921–1989) irodalomtörténész, szerkesztő, kultúrpolitikus, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.

⁹ Berecz Lilla: Interjú dr. Király István akadémikussal. In: Dobay Béla (szerk.): *A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve, Sárospatak, 1981. 239. o.*

¹⁰ Király István: *Az intellektuális város: Patak, a szellemi nevelő = Borsodi Művelődés, 1981. 3. szám, 87–90. o.*

¹¹ Heller Ágnes – Kőbányai János: i. m. 75. o.

¹² Uo. 171. o.

meg a korabeli Magyarország általános kultúráját. (...) Tökéletes elfogulatlansággal szólt a magyar irodalomról. (...) Kitűnőeket írt filozófiai témákból, és mai is helytállóak a recenziói. Gyulai Pálnál, akinek nem sok tehetség adatott, mindig kevesebbre értékelték. Gyulai Pál örökölte a Petőfi-hagyatékot, mert sikerült feleségül vennie Szendrei Júlia húgát, s ezzel megkaparintania az örökséget. Közepes írásaival ő lett a magyar kritika istene. Erdélyi Jánost a kutya sem ismerte, ő csak szépen énekelt a gyerekeinek Sárospatakon. (...) Számomra Erdélyi János jelentette a kompromisszumot nem tűrő, tisztességes magyar embert, aki a világ gondolkodásának centrumában dolgozik. (...) Népköltészettel is ő foglalkozott először. (...) A legmaibb kifejezéssel: ritka Európa-konform elmének számított. (...) Ténylegesen én fedeztem fel, kiadtam egy kis kötetet¹³ tőle, és írtam hozzá előszót. Nem volt visszhangja, mert Erdélyi János valójában csak engem érdekelt. (...) Utóéletében is pária volt, kálvinista pária, ezért választottam.”¹⁴

Heller Ágnes indoklása és jellemzése elgondolkodtató. Erdélyi János – aki 1824 és 37 között volt pataki diák – a 19. század második felében, különösen az autonómia visszaszerzése után a Sárospataki Református Kollégium meghatározó személyiségévé vált.¹⁵ 1851 és 68 közötti bölcsészeti, tanári, tanszék- és intézményvezetői erőfeszítései mellett nevéhez kötődik a *Sárospataki Füzetek* elindítása, az 1859-es Kazinczy-ünnepség kezdeményezése, az 1860-as iskolaalapítási évfordulós ünnepség megszervezése, és az ő szavait idézi az iskola jelmondata mind a mai napig: „Három fáklyám ég: hit, haza, emberiség”. Ennek a mentalitásnak a felvállalása, követendő példának tekintése olyan értékválasztást tükröz, amely világosan mutatja, hogy a hazai tudomány történetében lényegesen kisebbek az – akár évszázadokat átívelő – szellemi szakadékok, mint az első ránézésre, felületesen szemlélve látszik.

Huszár Tibor a hazai szociológia kialakulásának, fejlődésének megkerülhetetlen személyisége. Memoárja 2010-ben látott napvilágot.¹⁶ A mű igen informatív, de tárgyilagos stílusát és tematikus szerkezetét látva minduntalan azt az érzést kelti az olvasóban, mintha szerzője saját pályáját tekintette volna kutatási témának. Mindez persze semmit sem von le információs értékéből. Sőt, éppen a rendszerezett mondanivaló miatt talán könnyebben is kezelhető. A Huszár tudományos karrierjére hatást gyakoroló, illetve azt segítő személyek sorában, egykori pataki diákok közül, hárman különösen hangsúlyosan szerepelnek: *Kőrösi József* szer-

¹³ Erdélyi János: Válogatott esztétikai tanulmányok (összeállította: Heller Ágnes). Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1953.

¹⁴ Heller Ágnes – Kőbányai János: i. m. 95–96. o.

¹⁵ Vö.: T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János Sárospatakon. In: Barcza József (szerk.): A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981. 229–244. o.; Dobay Béla: Erdélyi János és kora = Zempléni Múzsza, 2008. 4. szám, 87–93. o.

¹⁶ Huszár Tibor: *Metszetek nyolc évtized magántörténelméből*. Corvina Kiadó, Budapest, 2010.

kesztő,¹⁷ Nagy János diplomata¹⁸ és Kiss Sándor emigráns politikus¹⁹ – mellettük a kötetben megjelenik Berecz János, Fekete Gyula, Lázár István, Vitányi Iván, Új-szászy Kálmán is.

Kőrösi nyolc évig volt pataki diák (1939–47). Számára az iskola elsősorban közösségformáló erőt jelentett, továbbá kitűnő angol nyelvi képzést és liberális, toleráns szellemiséget.²⁰ Kőrösi a *Valóság* szerkesztőjeként vált egyszemélyes intézménnyé, ahogy Huszár – az egykori *Nyugatra* utalva – nevezi, ő lett „a *Valóság* Osvát Ernője”.²¹ Neve összefonódott a folyóirattal, amelynek belső munkatársai között Huszár közel harminc éven át helyet foglalt. A *Valóság* nem csupán egy volt a hazai társadalomtudományi folyóiratok között. A szellemi műhelyként működő szerkesztőség szakmai és erkölcsi tartása, a lap közvéleményt formáló tematikája, kényes témák iránti érzékenysége, az adott körülmények között, máig hatóan eredményesen funkcionált. Kőrösi puritán személyisége, protestáns erkölcsisége és konstruktív, „bevállalós” lapszerkesztői felfogása mély benyomást tett Huszárra.

Az 1970-es évek közepén, értelmiségkutatói programjának keretében, tervbe vette a nyugati magyar politikai emigráció feltérképezését, mélyinterjúk formájában. Bár a pártapparátusban fenntartásokkal kezelték az ötletet, a kormányzati támogatást a kulturális tárca részéről Rátkai Ferenc, a Külügyminisztérium részéről Nagy János miniszterhelyettesek megadták.

Nagy János életében pataki diákságának nyolc éve (1939–47) meghatározó élmény volt. A tehetségvizsga jelentette a belépőt, jó emlékei közé tartozott a közösségi, internátusi élet és a tanári kar kollektív felelőssége a tehetséges diákok fejlődéséért.²² A népi származása és a kiváló angol nyelvtudása szinte predesztinálta, hogy 1948-ban az új államrend külügyi apparátusába kerüljön, s alig egy évtized múltán djakarta, később új-delhi, végül washingtoni nagykövet legyen. Innen tért haza miniszterhelyettesnek, s került kapcsolatba a hozzá forduló Huszárral. „A külügyminiszter-helyettest korábban nem ismertem, viszont már első beszélgetésünk során kiderült, hogy sárospataki diák volt. (...) Leendő interjúalanyaimat – mindenekelőtt az USA-ban élőket – jól ismerte, diákkorában ő is szorgalmas olvasója volt a falukutatóknak. (...) Segítőkészségét az is ösztönözhatta, hogy kollégiumi társa volt Kőrösi Józsefnek” – emlékezik Huszár.²³ Nagy János kifejezetten praktikus tanácsokat adott, felajánlotta segítségét az út megszervezéséhez, és

¹⁷ Kőrösi József (1928–1997) 1958-tól a *Valóság* szerkesztője, 1971–91-ben főszerkesztője.

¹⁸ Nagy János (1928) diplomata, nagykövet, 1971-től külügyminiszter-helyettes, 1980–85-ben államtitkár.

¹⁹ Kiss Sándor (1918–1982) közíró, politikus, 1945 után a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség elnöke, majd a Magyar Parasztszövetség országos igazgatója, 1947-ben koholt vádakkal letartóztatták, 1949-ig börtönben ül. 1956-ban elhagyta Magyarországot és az amerikai magyar emigráció egyik szellemi vezetője és szervezője lett.

²⁰ Vö.: Kőrösi József: Harminchárom év a *Valóság* rabságában. Huszár Tibor interjúja. In: Kőrösi József emlékkönyv. Scholastica Kiadó, h. n. (Budapest), 1998. 16–26. o.

²¹ Huszár Tibor: i. m. 197. o.

²² Nagy János: Visszapillantás = Borsodi Művelődés, 1981. 3. szám, 91–93. o.

²³ Huszár Tibor: i. m. 229–230. o.

felhívta a figyelmet a beszélgetések várható kényes momentumaira. „A későbbiek folyamán Nagy minden ígéretét teljesítette, sőt az elkészült interjúk hazaszállításiában is segített” – zárul a visszatekintés.

Az amerikai interjúk helyi szervezésében Huszár sokat köszönhetett Kiss Sándornak, aki 1932 és 1937 között járt a sárospataki református tanítóképzőbe ingyenes diákként. Kiss, önéletrajzában, ennek külön fejezetet szentelt. Mint írta, öt év alatt, amíg ott tanult, egyszer sem hallotta, hogy őt az ún. „úri középosztály” tagjává képeznék, s hogy erre készüljön fel. Az iskolában az értékrendszert a tehetség és a tanulmányi eredmény alapján ítélték meg a tanárok, akik a szorgalmat, a lelkiismeretességet és a kötelességtudást helyezték előtérbe. Kiss szerint Sárospatak a valódi népi és demokratikus társadalom építője volt.²⁴ Ennek ismeretében nem meglepő, hogy amikor Huszár azt firtatta, hogyan lehet valaki egyszerre harcos, elkötelezett emigráns politikus és türelmes, megértő, hívő ember, Kiss így válaszolt: „Nézd, én Sárospatakon Újszászy Kálmán tanítványa voltam. Ő adta a kezembe először Karl Barth műveit. Tőle tanultam, hogy ne minősítsünk mindenkit pogánynak, aki másként hívő.”²⁵

Huszár interjúi több fordulóban láttak napvilágot. Az MSZMP KB Titkársága először csak rövidítve, ún. zárt terjesztésű kiadványként engedte megjelenni.²⁶ Az 1983-as nyilvános kiadásban a Londonban élő Cs. Szabó László, a Párizsban lakó Fejtő Ferenc, a New York-i Gombos Gyula, Kovács Imre és Püski Sándor, valamint a Washingtonban élő Kiss Sándor és Nagy Ferenc szerepelt.²⁷ A 2005-ös kiadvány ezek mellett a Londonban élő Szabó Zoltánnal készített interjút, továbbá három budapesti beszélgetést (Bibó István, Donáth Ferenc, Illyés Gyula) is tartalmaz.²⁸

A közleményemben sorra vett motívumokat azzal a szándékkal mutattam be, hogy további adalékokkal szolgáljak a sárospataki neveléstörténeti hagyomány társadalmi hatásmechanizmusának működéséhez. A fentiek alapján aligha vitatható, hogy az ún. „pataki szellem” áttételesen is érvényesült. A tanulmányait, illetve oktató munkájukat komolyan vevő, pataki diákemlékekkel vagy tanári tapasztalatokkal rendelkező személyek ugyanis, pályájuk során, akaratlanul is pozitívan befolyásoltak olyanokat, akik egyébként más módon nem kötődtek a városhoz.

²⁴ Kiss Sándor: A magyar demokráciáért. Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör, New Brunswick, USA, 1983. 11–12. o.

²⁵ Huszár Tibor: i. m. 241. o.

²⁶ Huszár Tibor: Beszélgetések. k. n. (Kossuth Könyvkiadó), h. n. (Budapest), é. n. (1981).

²⁷ Huszár Tibor: Beszélgetések. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

²⁸ Huszár Tibor: Találkozások. Beszélgetések a két világháború közötti magyar szellemi-politikai mozgalmakról. Corvina Kiadó, Budapest, 2005.

Abstract

The Patak Spirit Outside Sárospatak

The motifs presented in this study provide further contribution to the functioning of the effect mechanism of the tradition of the Sárospatak history of education. The so-called "Patak Spirit" has prevailed indirectly. In their studies and teaching activities, Patak students with student memories or teaching experiences could not help but positively affect people who would not be related to the town otherwise. In this study I presented how the careers of two world renowned scholars were tied to Sárospatak. Nor philosopher Ágnes Heller or sociologist Tibor Huszár related to Sárospatak by birth, schooling or career, yet at the beginning and later development of their careers specific Sárospatak effects can be detected.

Rácsok Gabriella

KORUNK VÁLTOZÓ VALLÁSOSÁGA*

A filmkritika és filmelmélet egyik legjelentősebb alakja, a francia André BAZIN (1918-1958) a *Revue de Filmologie* filmtudományi szakfolyóirat egyik 1940-es számából egy sajátos jelenséget emel ki olvasói számára a filmes nyelvezet jellegzetességéről. Angol misszionáriusok a film didaktikai lehetőségét szerették volna kipróbálni dél-afrikai fekete közönségen. A misszionáriusok által gondosan kiválasztott film levetítése után megkérték a nézőket, hogy mondják el, mit láttak. A kérdezők nem kis megdöbbenésre az egyöntetű válasz az volt: egy fehér tyúkot. A misszionáriusok nem emlékeztek a fehér tyúkra a filmből, így ismét levetítették azt, amelyben megint csak nem látták a helybéliek által megfigyelt állatot. Csak amikor egészen lelassítva nézték meg ismét a filmet, akkor vettek észre néhány képkocka sarkában egy pillanatra feltűnő fehér tyúkot, amelynek semmi jelentősége nem volt a film mondanivalója szempontjából. A nézőknek mégis ez tűnt a legfontosabbnak mindabból, amit láttak.¹

¹ BAZINnak 1965-ben jelent meg ez az írása („Le langage de notre temps”). Magyar fordításban: „Korunk nyelve”, in: BAZIN, André: *Mi a film?* (fordította Brencsán János), Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 12.

* Jelen tanulmány a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2013-ban megvédett doktori értekezésem (*A film mint missziói eszköz korunk változó vallásosságának kontextusában*) első fejezetének átdolgozott változata. A dolgozat további fejezeteinek témái: 2. Vallás, értelemtalálás, jelentésalkotás, mediatizáltság; 3. Teológia és film; 4. A média és a filmes médium missziói szempontú értékelése nemzetközi dokumentumokban; 5. A kultúra teológiai megközelítései – meghatározó 20. századi modellek.

A filmes médiumról mint az egyház igehirdetői szolgálatát segítő médiumról való gondolkodás szinte egyidős magáról a mozgóképi médiumról és a moziról való gondolkodással.² Az egyház elhívott és elküldött voltából következik, hogy folyamatosan keresnie kell a folyamatosan változó világhoz vezető utakat, hogy tanúságot tehessen számára az Evangéliumról. Ez az evangéliumhirdetés módjának a változását is jelentheti.³ Eltérő technikai fejlettségű korszakokban ez már csak az általánosan elérhető tájékoztatási eszközök eltérései által is alapvetően meghatározott folyamat. A történelem számos tanulással szolgál erre nézve, elegendő itt arra gondolnunk, hogy milyen hosszú ideig akár a Szentírás olvasásának lehetősége is kevesek kiváltsága volt, a tömegek csupán szóbeli közlések, képek és egyéb műalkotások alapján tájékozódhattak. Alapvetően változtatta meg az emberek tájékozódását, így elvárásait és gondolkodásmódját a nyomtatott termékek térhódítása, illetve az olvasás elsajátításának mind szélesebb körű lehetősége. Ez egyaránt kapcsolható a tájékozódáshoz és a kultúrához, művészethez. Ugyanilyen forradalmi változást hoztak a modern technikai eszközök és kifejezőmódok, köztük a film is.

Ha a 20. század második felétől a filmművészetre – melynek tömeges befogadása jóval felülmúlja más és régebbi művészetekét – úgy tekinthetünk, mint korunk uralkodó művészi formájára,⁴ akkor felmerül a kérdés, hogy az Evangélium közlésére, közvetítésére alkalmas eszközzé válhat-e az egyház számára, hatással bírhat-e az emberek valláshoz való viszonyára, vallásosságára. Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre és a hozzájuk kapcsolódó hogyanokra válaszokat találhassunk, szükséges először megvizsgálnunk, hogy milyen szerepet játszik maga a vallás a mai ember életében, ill. a megváltozott társadalmi folyamatok milyen hatással vannak az egyén vallásosságára. Témánk kifejtését éppen ezért „a jelen szituáció”⁵

² Európában 1895 novemberében (Berlin) és decemberében (Párizs) került sor az első nyilvános filmvetítésekre. Az európai filmipar megerősödése és stabilizálódása 1905-től indult meg állandó filmszínházak nyitásával. THOMSON, Kristin – BORDWELL, David: *A film története* (fordította Módos Magdolna), Palatinus, 2007. 40-41, 56. Egy amerikai kongregacionalista lelkész 1910-ben magánkiadásban megjelent írása már nagy lehetőséget lát a mozgóképben az egyház számára, és azt tárgyalja, hogyan használhatók a mai életből vett „mozgóképi példázatok” egy-egy igehirdetés üzenetének jobb megvilágítására. JUMP, Herbert A.: *The Religious Possibilities of Motion Picture*, 1910.

³ GAÁL Sándor: „Ahol az egyház alapfunkciói végbemennek”, in: GYÓRI István (szerk.): *Hit és tudomány*, Debrecen – Sárospatak, 2005. 74.

⁴ BAZIN szerint ugyanazt a szerepet tölti be korunkban a film, mint a középkorban a gesták és az építészet, a 16. században a festészet, vagy a 19. században a regényirodalom. BAZIN: „Korunk nyelve”, 8. Ld. még TARKOVSKIJ, Andrej: *A megöröktett idő*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 83-84.

⁵ Az „időhöz kötött szituáció”, a világban történő változások „mai fázisának” megismerése mindenkor elengedhetetlen a teológia számára, ld. erről pl. TILLICH, Paul: *Rendszeres teológia* (fordította Szabó István), Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 23-25.; PÁSZTOR János: *Misszió a XXI. században*, Velence, 2000. VIII. és IX. fejt.

megismerésével kezdjük. Amikor a mai ember vallásosságát vizsgáljuk a nyugati kultúrában,⁶ elsősorban vallásszociológiai szempontból tesszük azt.

1. Korunk változó vallásossága szekularizációs elméletek tükrében

A vallásosság leírásakor az elmúlt évtizedekben leggyakrabban használt fogalom a szekularizáció. A gyökereiben a felvilágosodásra visszavezethető, hatásaiban pedig a II. világháború után felerősödött, vallásosságot érintő változásokat szokás ezzel a fogalommal⁷ leírni. A fogalom és az azzal jelölt folyamat meghatározása azonban nem egységes, gyakran egymással össze nem egyeztethető eszmék sokféleségét fogja át.⁸ Általánosságban mégis elmondható, hogy a szekularizációs elméletek a modernizációs társadalmi folyamatok és az egyház társadalmi jelentőségének, szerepének hanyatlása közötti összefüggéseket, illetve ezzel párhuzamosan az egyének vallásosságát vizsgálják. A szekularizációnak nevezett folyamattal kapcsolatos valamennyi értelmezés és elmélet⁹ bemutatása helyett csupán néhány jellegzetes megoldást ismertetünk, a válogatás szempontját pedig az egyéni vallásosság hangsúlya adja, vagyis az elméletek ismertetése által arra a kérdésre keressük a választ, hogy a megváltozott társadalmi folyamatok milyen hatással vannak az egyén vallásosságára. Mindezt három csoportra tagoltan tesszük, annak mentén, hogy a társadalmi, illetve az egyénben végbemenő változásokat vagy a vallásosság megélésének kontextusát tekintjük-e kiindulási pontnak.

⁶ A nyugati kultúra megjelölést nemcsak a nyugat-európai országokra és az Egyesült Államokra értjük, hanem idetartozóként kezeljük Európa volt szocialista országait is. Vö. NEWBIGIN, Lesslie: *Foolishness to the Greeks – The Gospel and Western Culture*, Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1986. 3.

⁷ Szükséges különbséget tenni szekularizáció és szekularizmus között. Szekularizmuson olyan meggyőződés- vagy magatartásrendszert értünk, amely „elvből tagadja az olyan valóságoknak a létezését vagy jelentőségét, amelyek nem mérhetőek a természettudományok módszereivel”. A Nemzetközi Misszió Tanács (International Missionary Council) 1928-as jeruzsálemi találkozóján a szekularizmust úgy definiálták, mint „az az életmód és életértelmezés, amely csak a dolgok természeti rendjét foglalja magában, és nem találja Istent vagy valamiféle spirituális dimenziót szükségesnek az élethez vagy gondolkodáshoz”. A szekularizmus tehát egy zárt meggyőződésrendszer, míg a szekularizáció egy történelmi folyamat. NEWBIGIN, Lesslie: *Honest Religion for Secular Man*, London, SCM Press, 1966. 8.

⁸ DAVIE, Grace: *A vallás szociológiája* (fordította Wessely Anna), Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2010. 77.

⁹ Az elméletek különbözőségei mögött részben a vallás és vallásosság eltérő megközelítési módjai állnak. Id. erről: FÖLDVÁRI Mónika: „Gondolatok és adatok a vallásosság alakulásáról”, in: HEGEDŰS Rita – RÉVAY Edit (szerk.): *Úton – Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék, 2007, 267-281. Valójában a szekularizáció körüli viták középpontjában is nagymértékben a fogalom-meghatározás körüli viták állnak. Id. erről HAMILTON, Malcolm B.: *The Sociology of Religion: Theoretical and Comparative Perspectives*, New, York, Routledge, 2001. 186.

1.1. A szekularizáció szintjei

Az elméletek többsége a vallás társadalomban betöltött szerepéből és jelentőségéből kiindulva többdimenziós fogalomként kezeli a szekularizációt. A különbségek főként abból fakadnak, hogy az egyes dimenzióknak vagy szinteknek más-más hangsúlyt adnak, de eltérések tapasztalhatóak abban is, hogy hol húzzák meg közöttük a határt, vagy hogyan csoportosítják a hozzájuk tartozó jelenségeket.

Karel DOBBELAERE jellegzetes és gyakran idézett összefoglaló értelmezése társadalmi, szervezeti és egyéni szinteket különböztet meg a szekularizáció fogalmán belül,¹⁰ és ezek mentén csoportosítja a meghatározó elméleteket. Thomas LUCKMANN-ra¹¹ hivatkozva például a társadalmi szekularizációt állítja középpontba, és azt az egyházorientált vallás perifériára kerüléseként írja le.

A DOBBELAERE által szintén hivatkozott Peter L. BERGER a kultúra jelentésalkotó aspektusából egészen kitágítva értelmezi a szekularizációs folyamatot:

„... mely során a társadalom és kultúra bizonyos szektorai kikerülnek a vallási intézmények és szimbólumok fennhatósága alól [...] A szekularizáció abban nyilvánul meg, hogy a keresztyén egyház kiüríti a korábban ellenőrzése vagy befolyása alatt lévő területeket [...] Amikor kultúráról és szimbólumokról beszélünk, arra utalunk, hogy a szekularizáció több mint pusztán társadalmi-strukturális folyamat. A kulturális élet és fogalomalkotás egészét érinti, és megfigyelhető abban, hogy csökken a vallási tartalom a művészetekben, a filozófiában, az irodalomban és, ami a legfontosabb, abban, hogy a tudomány önálló, teljesen evilági világszemléletként jelenik meg.”¹²

A szekularizáció ilyen értelmű folyamatát DOBBELAERE specializálódásnak (funkcionális differenciálódásnak) nevezi, melyben a korábban az egyház által szabályozott társadalmi szektorok fokozatosan elkülönülő, autonóm szférákká alakulnak. Ebben a polarizálódási folyamatban a vallási hagyományok monopóliuma szűnik meg, ugyanakkor egy pluralista kulturális kontextus jön létre. A különálló szférák tehát a vallás talaján szekularizáció által jönnek létre – a pluralizmus ebben az értelemben valójában fragmentáció, és a vallás mint kötőszövet felszívódásával kelnek a részek önálló életre.

A szekularizáció folyamatának vizsgálatakor nem csupán az eredmény, vagyis a jelen helyzet leírása fontos, hanem a folyamatot kiváltó és működtető erők megtalálása is. DOBBELAERE szerint a társadalmi szekularizációt elősegítő társa-

¹⁰ DOBBELAERE, Karel: *Secularization: An Analysis at Three Levels*, Brussels, Peter Lang, 2004. 1. fejezet, „Theories of Secularization”, 29-43.

¹¹ LUCKMANN, Thomas: *The Invisible Religion – The Transformation of Symbols in Industrial Society*, London, Collier-Macmillan, 1967. 28-40.

¹² BERGER, Peter L.: *The Sacred Canopy – Elements of a Sociological Theory of Religion*, Garden City, New York, Anchor Books, 1969. 107.

dalmi változások olyan racionális folyamatokból fakadtak, amelyek a gazdaság világából (kapitalista, ipari folyamatok) terjedtek át a társadalom egészére, egyetlen szférát sem hagyva érintetlenül, még magát a vallásit sem. A pluralista piachelyzet a vallási intézményeket is arra kényszerítette ugyanis, hogy „értékesítsék áruikat”, vagyis áruként kínálják vallási hagyományait. Ebben a versenyben kulcsfogalomként válik az „eredményesség”, amelynek érdekében az egyházak szervezeti struktúrája átalakul, bürokratizálódik.¹³ A gazdasági rend racionalizmusa olyan gépezetet hozott létre, amelyben az egyén statisztává vált. A társadalmi életet a társadalmi kapcsolatok uralták, ebben a folyamatban azonban a legtöbb vertikális és horizontális kötelék megszakadt. Az emberek elveszítették közösségi kapcsolataikat, a közösségi alapokon nyugvó vallás veszített társadalmi hatásából, a család, a magánszféra és a vallásos csoportok kisvilágára redukálódott.¹⁴ Robert Jay LIFTON ezt az egyén kulturális hagyományainak életadó szimbólumaihoz (pl. család, eszmerendszerek, vallás, életciklusok) fűződő összeköttetés-érzésében történt szakadásként írja le.¹⁵

Az általában uralkodó, számszerűsítő tendenciák gondolkodásunkra gyakorolt hatásából, illetve a szekularizáció szűken vett, leegyszerűsítő értelmezéséből könnyen következhet, hogy a vallásgyakorlás vagy egyháztagság csökkenését is a szekularizáció egyik mérőeszközének tekintjük.¹⁶ Ez azonban kérdéseket vet fel a társadalmi differenciálódás, valamint a szervezeti és egyéni tevékenységi szintek közötti közvetlen összefüggések szempontjából.¹⁷

DOBBELAERE-hez hasonlóan José CASANOVA is három mozzanatát ragadja meg a szekularizációs folyamatnak.¹⁸ Az első és egyben központi tézis nála is a társadalmi modernizációs folyamatok meghatározása: a szekuláris (nem egyházi) szférák funkcionális differenciálódása és emancipációja a vallási szférától. Ehhez kapcsolódóan két terület vizsgálatát látja szükségesnek, ami egyfelől a vallási meggyőződések és gyakorlatok hanyatlása,¹⁹ másfelől a vallás magán-szférába szorulása, azaz társadalmi szempontból „láthatatlanná” válása. CASANOVA ennél a

¹³ DOBBELAERE: *Secularization: An Analysis at Three Levels*, 35. DOBBELAERE BERGERRE hivatkozik ezen a ponton, aki a „bürokrácia logikája” mentén átalakult egyházi szervezeti átalakulásokra hozza példaként az egyházi PR, lobbis és tokebevonás („fund raising”) tevékenységeket és az ökumenikus törekvéseket. Az egyház ezzel maga is megerősíti a racionális döntési folyamatokat, és ily módon szekularizál. BERGER: *The Sacred Canopy*, 137-148.

¹⁴ DOBBELAERE: *Secularization: An Analysis at Three Levels*, 38.

¹⁵ LIFTON, Robert Jay: *History and Human Survival: Essays on the Young and Old, Survivors and the Dead, Peace and War, and on Contemporary Psychohistory*, Random House, Michigan, 1970. 318.

¹⁶ Az egyházas vallásosság csökkenéséből nem következtethetünk egyértelműen sem az egyén, sem a társadalom szekularizálódására. GLASNER, Peter E.: *The Sociology of Secularization: a critique of a concept*, London, Routledge Kegan Paul Ltd., 1977. 21.

¹⁷ DOBBELAERE: *Secularization: An Analysis at Three Levels*, 38-43.

¹⁸ CASANOVA, José: *Public Religions in the Modern World*, The University of Chicago, 1994. 19-39.

¹⁹ CASANOVA ezen a ponton kitér a vallás és a vallásosság meghatározásának nehézségére, ill. az elméletnek ellentmondó tapasztalatoknak is tudatában van.

mozzanatnál hivatkozik arra, amit LUCKMANN „radikalizált szekularizáció elméletének” nevez: a hagyományos vallási intézmények növekvő marginalizálódására és a vallás egyházon (intézményen) kívül kerülésére. A modern ember megváltás- és értelemkeresése az egyén személyes szférájába húzódott vissza, amivel szoros összefüggésben áll, hogy az önkifejezés és önmegvalósítás vált a modern kor „lát-hatatlan vallásává”.²⁰

1.2. Az individuum középpontba kerülése és a szubjektivitás

BERGER a szekularizációt az egyének szempontjából értelmezi, és a folyamat szubjektív oldalára világít rá, amikor „a tudat szekularizációjáról” beszél.²¹ Ez annyit jelent, hogy a modern Nyugaton egyre többen vannak olyanok, akik nem vallási alapokon értelmezik a világot és saját életüket. Ebben a megközelítésben az ember jelentésalkotó képességéből indul ki, vagyis abból a jellegzetességből, hogy az emberi természet világ-értelmezést alkotó tevékenysége részeként önmagát is „megalkotja”. Az egyén és a társadalom így dialektikus kapcsolatban létezik, mely három egymásra épülő mozzanatot tartalmaz: az externalizációt, az objektivációt, valamint az internalizációt. Az ember fizikai és szellemi cselekvéseivel folyamatosan kihelyezi magát a világba (externalizáció). Ezeknek a cselekvéseknek az összessége intézményesülés által olyan objektív valósággá válik (objektivizáció), amely egyfelől visszahat az egyénre, másfelől pedig mások számára is hozzáférhetővé válik, így hatással van azok saját szubjektív valóságára. Végezetül pedig a fizikai és szellemi cselekvések összessége kihat az egyén jövőbeli internalizációira is, ami nem más, mint a valóság transzformálása az objektív világ struktúráiból a szubjektív tudat struktúráiba.²²

Ez a rendszer akkor működik jól, ha biztosítani tudja az egyén számára az értelmes létezést az anómiával, a káosszal szemben. Ebből a szempontból a vallás saját, belső logikája szerint is az értelemadáshoz tartozik, mivel legitimizációs tényezőként kozmikus hivatkozási keretbe helyezi az embert: az ember (és a társadalom) fölé emelkedő „szent sátorként” óv meg az értelmetlenségtől. A szekularizáció ebből a szempontból – ahogyan BERGER rámutat – olyan jelenség, amelyben a korábban „szent sátorként” funkcionáló, mindent átfogó jellege megszűnik, és újabb igazságértelmezések (újabb „szent sátorok”) jelennek meg mellette a társadalomban. Ez a pluralista helyzet BERGER szerint mindenekelőtt piaci helyzetet teremt.²³

A modern világ tehát a sorsszerűséggel szemben a választási lehetőségekről szól, és az emberi létezés szubjektív oldalát hozta magával: „a modernizáció és a

²⁰ Vö. LUCKMANN: *The Invisible Religion*.

²¹ BERGER: *The Sacred Canopy*, 107-108.

²² i. m., 16-18.

²³ i. m., 22-28, 137-138.

szubjektívizálódás rokon folyamatok”²⁴ A modern kor előtti időt vallási bizonyosság jellemezte, míg a modern társadalmat a vallási bizonytalanság, vagyis a „szent sátor” nyújtotta otthonérzést az „otthonalanság” érzése váltotta fel.²⁵ A modern kor emberének saját magának kell megválasztania, hogy mit hisz. BERGER szerint ez idézi elő a kortárs szituációban az „eretnek imperatívusz”. Az eretnekség²⁶ egykor a marginális és az excentrikus típusok számára volt fenntartva, mára azonban általános, sőt egyetemes állapotá vált. Eretneknek számított az, aki elutasította a hagyományt, és helyette innen-onnan összeválogatta, kiválasztotta azt, ami saját (a hagyománytól), eltérő álláspontját alkotta. Ez végeredményében annyit jelent, hogy „a modern előtti kor embere számára az eretnekség – általában egy eléggé távoli – lehetőség; a modern ember számára az eretnekség jellegzetesen szükségszerűvé válik.”²⁷

A világnézetek, életszemléletek pluralitása jelentős hatással van az egyén identitására. Az identitás ebben az esetben azt jelenti, ahogyan az egyén megtapasztalja saját magát egy konkrét társadalmi helyzetben. BERGER a modern ember identitáskeresésének és identitásalkotásának négy jellegzetességét írja le. A modern identitásalkotás legszembetűnőbb vonása a *befejezetlenség*, vagyis hogy az egyén megtartja az önmeghatározás változtathatóságának lehetőségét. Ezáltal az identitásalkotás egy másik vonása is erősödik, mégpedig a *differenciáltság*. A konstruált világok pluralitása e világok viszonylagosságát eredményezi, melynek szerves része az intézményes rend tévesztése, illetve a hangsúlyeltolódás az intézmények objektív rendjétől a szubjektív világ felé. A saját valóság-megtapasztalás valóságosabbá válik az egyén számára, mint az objektív társadalmi környezet megtapasztalása, ebből következően pedig a valóságot önmagában és nem önmagán kívül helyezi el. A folyamat végeredményeképp az egyén szubjektív valósága nagymértékben differenciálódik, ugyanakkor eddig nem tapasztalt lélektani „mélységeket” igényel. A befejezetlenség, változtathatóság és belső differenciálódás egyfajta identitásválsághoz vezethet, hiszen a modern ember folytonos társadalmi és jelentésbeli változásokkal szembesül, ami döntésre, tervezésre és egyben reflexióra kényszeríti. A *reflektivitás* állandó tudatosságot, feszült figyelmet, racionalizációt igényel. Mindezekből természetesen következik az *individualitás* térnyerése: az egyén az identitás hordozójaként kiemelt helyhez jut az értékek hierarchiájában. Az egyéni szabadság, az egyéni autonómia, az egyéni jogok természetessé, sőt erkölcsi imperatívusszá válnak, ezen belül mindenekelőtt a saját élet szabad megtervezése és alakítása nyer központi jelentőséget.²⁸

²⁴ BERGER, Peter L.: *The Heretical Imperative – Contemporary Possibilities of Religious Affirmation*, Michigan, Anchor Press, 1980. 20.

²⁵ BERGER, Peter L. – BERGER, Brigitte – KELLNER, Hansfried: *The Homeless Mind – Modernization and Consciousness*, New York, Vintage Books, 1974. 184-186.

²⁶ BERGER a herezis szó *hairein* igéből származó jelentését veszi alapul: választani. BERGER: *The Heretical Imperative*, 27.

²⁷ BERGER: *The Heretical Imperative*, 28.

²⁸ BERGER – BERGER – KELLNER: *The Homeless Mind*, 77-79.

Danièle HERVIEU-LÉGER is elsőként a jelentésalkotás felől közelíti meg a valást. Megállapítása szerint a modern társadalmakban a modern ember nem vagy nem kizárólag az intézményesült vallásoktól várja el a jelentésalkotáshoz szükséges keretet. Az egyén – csoportban vagy egyedül – szabad arra, hogy maga válassza meg, a megtapasztalás mely dimenziója – pl. család, szexualitás, esztétika – mentén alakítsa ki saját jelentésvilágát, ebben a konstrukciós folyamatban pedig szabadon hozzáférhet a rendelkezésre álló kulturális szimbólumok tárához. Az így kialakított „láthatatlan vallásnak” pedig nincs szüksége semmilyen intézmény közvetítésére: lehetővé válik az egyén számára, hogy elegendő a hagyományos vallásoktól örökölt témákat a szabad önkifejezés, önmegevalósítás és mobilitás modern témáival.²⁹

1.3. A vallásosság megélésének módja és az érzelmi hangsúly

A szekularizációról és jelentésalkotásról való gondolkodásunkban Charles TAYLOR az individuumból a kontextusra irányítja figyelmünket. Elméletében az erkölcsi, spirituális vagy vallási tapasztalatunkat és útkeresésünket magában foglaló jelentésalkotás kontextusának megváltozására helyezi a hangsúlyt. Számára egy kor vagy társadalom szekularizáltsága a spirituális megtapasztalásának és keresésének körülményein, feltételein mérhető le. TAYLOR kiindulópontja megegyezik az előző elméletekével, vagyis elsőként ő is a funkcionális differenciálódást írja le, második jellemzőként pedig a vallási meggyőződés és gyakorlat hanyatlását, az Istentől való elfordulást, a templomba járás gyakoriságának csökkenését állítja középpontba. Ezekkel a „klasszikus” megközelítésekkel azonban harcba száll, amikor rávilágít a hit körülményeinek, feltételeinek megváltozására, illetve e változások hatásaira.³⁰

A fenti elméletekből az tűnik ki, hogy a szekularizáció folyamatát vizsgálva nem annyira a vallás és vallásosság megszűnéséről, sokkal inkább a vallásgyakorlat és a vallásosság módjának megváltozásáról kell beszélnünk. E logika mentén

²⁹ HERVIEU-LÉGER, Danièle: *Religion as a Chain of Memory*, Polity Press, 2000. 33-34. HERVIEU-LÉGER ugyanakkor felhívja a figyelmet ennek a többnyire kognitív megközelítésnek az egyoldalúságára. Felvetésében a vallás kapcsolat-, élmény- és érzelemjellegére utal, mely az Otto RUDOLF-i *mysterium tremendum*ot, vagy a SCHLEIERMACHER-i függésérzetet juttatják eszünkbe. DURKHEIME és William JAMESre hivatkozva azt fejtegeti, hogy ebből az elsődleges tapasztalattól, élménytől fakadnak az olyan másodlagos vallási megnyilvánulások, kifejezőmódok, mint istentisztelet, teológia, szertartás, egyházi szervezet stb. i. m., 51-53.

³⁰ TAYLOR, Charles: *A Secular Age*, Harvard University Press, 2007. 1-3. A szubjektív fordulat történeti okairól ld. TAYLOR, Charles: *Sources of the Self – The Making of the Modern Identity*, Harvard University Press, 2001. A reformációtól kezdve az énhez és a szubjektív élethez kapcsolódó hitek/meggyőzések és értékek sajátos keveréke figyelhető meg. Ennek része volt az autonóm, racionális individuumba helyezett hangsúly (ld. felvilágosodás) és az én teljes érzelmi, spirituális, esztétikai belső élete (vö. romantika). Ebből a kulturális nexusból nőttek ki magukat azok a sajátos értékek, mint pl. a szabadság, autentikusság és önkifejezés fontossága. Az énnel való ilyen törődés (a reformációban gyökerezve) elsődlegesen a közép- és felsőosztály privilégiuma volt. A 20. század végére egyre szélesebb körben jelentkezik az igény.

a szekularizáció eszméje – ahogy Lesslie NEWBIGIN megállapítja – mítosznak tűnik,³¹ Harvey Cox pedig egyenesen így fogalmaz: „a szekularizáció mítosza halott”.³² A vallásosság módját vizsgálva a legszembevetőbb változás az, hogy egyfajta elmozdulás történik az úgynevezett doktriner vallásosságtól az élményvallás irányába, illetve az intellektuális megértéstől a tapasztalati, az érzelmi felé.

TAYLOR a hit (és hitetlenség) meghatározásakor az egyén életértelmezésében szerepet játszó különböző fajtájú megtapasztalásokra és élményekre összpontosít. Olyan megtapasztalások ezek, amelyek a teljesség (*fullness*) érzésével töltik el az embert, felrázva és megtörve a hétköznapi lét monotonitását, annak jól ismert tárgyait, tevékenységeit és hivatkozási pontjait. Ezek a megtapasztalások, élmények segítenek a teljesség helyét is megtalálni, amely felé erkölcsileg vagy spirituálisan orientálódunk. Segíthetnek a tájékozódásban, hiszen valamit hordoznak abból, amiből fakadnak (pl. Isten jelenléte, a természet hangja). A megtapasztalás azonban negatív is lehet, ilyen például a távolság, a hiány, a kitiszítottág, a megköztözöttség, a melankólia megélése.³³ A pozitív és negatív megélési módokon kívül létezik egy stabil köztes állapot is, amelybe a negatív megtapasztalások elől menekülünk a teljesség megtapasztalása nélkül. A hit és hitetlenség közötti különbség ebben a megközelítésben annyit tesz, hogy a hit számára a teljesség helyének leírása megköveteli az Istenre hivatkozást, míg a hitetlenség esetében vagy nyitva marad a hivatkozás kérdése, vagy az ember képességeiben merül ki. A hit számára a teljesség egy külső megragadottságból fakad, a hitetlenség számára belülről.³⁴ A vallási jelentésalkotásnak ezt a személyessé válását TAYLOR „szubjektív fordulat”-ként jellemzi,³⁵ amelyet egyben a transzcendenciától az immanencia felé való fordulásként ír le.³⁶

³¹ NEWBIGIN kettős értelemben használja a mítosz fogalmát. Szakkifejezésként olyan bizonyítatlan hiedelem, amelyet az emberek gondolkodás nélkül elfogadtak egy társadalmi intézmény igazolása céljából. Ebben az értelemben a szekularizáció olyan „mítosz, amely képes arra, hogy az emberek szemét bekösse, nehogy meglássák a valóságot”. A valóság NEWBIGIN számára az, hogy ami mára létrejött, az nem szekuláris, hanem pogány társadalom. A szakkifejezéssel ellentétben hétköznapi fogalomként NEWBIGIN a téves hiedelmet érti a mítoszon, ennek értelmében tévesnek bizonyult az a folyamat, „mely óhatatlanul a vallás marginalizálódásához, a társadalom életéből való kiszorulásához vezet.” NEWBIGIN, Lesslie.: *Evangélium a pluralista társadalomban* (fordította BOROS Attila), Budapest, Harmat, 2006. 247-259.

³² COX, Harvey: „The Myth of the Twentieth Century: The Rise and Fall of Secularization”, in: BAUM, Gregory. (szerk.): *The Twentieth Century: A Theological Overview*, New York, Orbis Books, Maryknoll, 1999. 143.

³³ Témánk szempontjából érdemes megjegyezni, hogy TAYLOR Hieronymus BOSCH festményeit említi, mint amelyek jól illusztrálják a teljesség tagadását. Taylor később arra is kitér az említett festmények kapcsán, hogy azok nem elméleteket ábrázolnak, hanem ismerős élményeket, tapasztalatokat hívnak elő a nézőben, így téve lehetővé számukra is az átélést.

³⁴ TAYLOR: *A Secular Age*, 4-14.

³⁵ TAYLOR, Charles: *The Ethics of Authenticity*, Canadian Broadcasting Cooperation, 2003. 26-27.

³⁶ TAYLOR: *A Secular Age*, 505-511. Hasonló paradigmaváltás figyelhető meg a gyakorlati teológia területén: az emberi szubjektum válik a tájékozódási ponttá. SIBA Balázs Albrecht GÖZINGER,

Ugyanezt a jelenséget a Linda WOODHEAD és Paul HEELAS szerzőpáros a vallástól a spiritualitás felé történő kulturális odafordulásként értelmezi. Ebben a fordulatban a vallási tekintély, a hit gyakorlásának „bevett”, hagyományos módjai, a dogmatikus és a formális vallásosság hangsúlyozása helyett olyan jellegzetes-
ségek kerülnek előtérbe, mint személyesség, immanencia és az egyéni tapasztalás tekintélye.³⁷ Mindezek alapján a szekularizáció fogalmának használata helyett helytállóbbnak tűnik szubjektív fordulatról és a detradicionalizáció jelenségéről beszélni.³⁸

Mindezek alapján megállapítható, hogy a mindhárom kiindulási pontból megfogalmazott szekularizáció-értelmezés szerint a folyamat nem csupán felszíni, hanem jelentésalkotó változás, amelynek a társadalmi szinten mérhető változásai az egyén világról alkotott jelentésalkotásának a vallás által nyújtott teljes keret alóli kikerülését tükrözik. Ezáltal végbemegy az élet különféle szféráinak differenciálódása és a vallás magánszférába szorulása, az egymás mellett kialakult értelmező igazságok választhatósága, ennek mentén az individuum és individuális gondolkodás szerepének felerősödése, valamint az intellektuális megéléstől az érzelmi, élményalapú megélés felé elmozdult vallásmegélés mentén az intézményes vallási tradíciók meggyöngyülése. Mindezekből következik a szekularizáció szubjektív fordulatként való értelmezése, mely szükségessé teszi a szubjektív fordulat részletesebb leírását.

2. A „szubjektív fordulat” vallásosságának jellemzői

A nyugati társadalmakban a vallás terén tapasztalható szubjektív fordulat több folyamatra is vonatkozik. Az egyik a vallásos meggyőződésekkel és vallási gyakorlatokkal kapcsolatos egyéni választások egyre növekvő fontossága. A választás az egyénként megtalált és vállalt utak szabadságának képzetét sugallja, miközben azonban a folyamat átható jellegéből fakadóan kisebb-nagyobb mértékű kényszerrel is vált.

Wilhelm GRAB és Henning LUTHER munkáin keresztül mutatja be ezeket a „szubjektív teológiákat”. SIBA Balázs: *Isten és élettörténet*, Budapest, Loisir, 2010. 21-40.

³⁷ WOODHEAD, Linda – HEELAS, Paul: *Religion in Modern Times: An Interpretive Anthology*, Wiley, 2000. 4.fej. „Spiritualities of Life”, 110-147. Ebben az esetben a spiritualitás a vallással szemben vagy a vallásnál tágabb kategóriaként kerül meghatározásra. Míg a spiritualitás a szent egyéni vagy közösségi keresése, addig a vallás a szent egyéni vagy közösségi keresése (szervezett) vallási hagyományok kontextusában. Vö. NÉMETH Dávid: „Mi a vallástudomány – a lélektan felől nézve?”, *Vallástudományi Szemle* 4 (2008/4). 41-42. és ZINNBAUER, Brian J. – PARGAMENT, Kenneth I.: „Religiousness and Spirituality”, in: PALOUTZIAN, Raymond F. – PARK, Crystal L. (szerk.): *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, New York – London, The Guilford Press, 2005, 35-36.

³⁸ HEELAS, Paul: „Introduction: Detraditionalization and Its Rivals”, in: HEELAS, Paul – LASH, Scott – MORRIS, Paul (szerk.): *Detraditionalization*, Malden, MA, Blackwell, 1999. 1-20.

2.1. Az öröklött és örökíthető közösségi vallás egyénivé való átváltozása

Grace DAVIE megfogalmazásában napjaink pluralista vallásosság-megélése a „hovatartozás nélküli hit”.³⁹ A vallásosságnak azt a megélését ugyanis, amelyben az egyén egy teljes életre való elköteleződését egy konkrét egyházhoz, gyülekezethez vagy vallási intézményhez felváltotta a vallásos kontextusok és (élmény)források állandó keresése, amelyek személyes jelentést hordoznak.

Ugyanezt a jelenséget Robert WUTHNOW úgy írja le, hogy a „kitartás / egyhelyben tartózkodás spiritualitása” helyett „a keresés spiritualitása” a jellemzőbb. Az „egyhelyben tartózkodás” spiritualitáshoz tartozók otthon és biztonságban érzik magukat a szentnek megismert „helyen”, míg a keresők állandóan úton vannak, és olyan szent pillanatokot keresnek, amelyek megerősítik azt a meggyőződésüket, hogy az isteni létezik, ám ezek a pillanatok mulandóak. A szent „hely” ismerete hiányában ezek az emberek mindig új utakat keresnek.⁴⁰ WUTHNOW a durkheimi vallásdefinícióban is megtalálja a kétféle spiritualitásra való utalást: az „egyhelyben” tartózkodóknak a vallás mint „erkölcsi közösségbe egyesítő rendszer” felel meg, míg a második csoportnak a szent és a profán dolgok megkülönböztetésének keresése, illetve a különbségeket megjelenítő rituálék és gyakorlatok.⁴¹

A társadalomkutatók vallásos pluralizmust leíró kategóriái is inkább az individualizációs, mintsem a szekularizációs folyamatokat igazolják.⁴² Az egyik ilyen szemléletes kategória a kávéházi megközelítés, vagyis az à la carte vallás,⁴³ miszerint korunk embere mintha étlapról⁴⁴ válogatna, szabadon kiválasztja a számára megfelelő vallást, vallásgyakorlati módot, eszmét, erkölcsi szabályrendszert, vagyis független a korábban adottságként létező vallási tekintélyektől. Mivel az egyén

³⁹ DAVIE, Grace: *Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging*. Oxford, Blackwell, 1995.

⁴⁰ WUTHNOW, Robert: *After Heaven – Spirituality in America since the 1950s*, University of California Press, 1998. 1.fej. „From Dwelling to Seeking”, 1-18. WUTHNOW a Szentírásban is talál példákat a kétféle spiritualitásra. Az egy helyben maradás spiritualitására példa az Édenkert, az ígért földje, a templomhoz kötődő kultusz a királyok és papok idejében; a keresés spiritualitására példa Isten népének vándorlása, a szent sátorhoz, a szétszórátáshoz, a bírákhoz és a próféta-közvetítő időszerzők. Az előbbi az „erős vár”, az utóbbi a „puszta” szimbolizálja. Az Énekek énekében együtt megtaláljuk a kettőt: „Fekvőhelyünk üde zöld. Cédrusok házunk gerendái, mennyezete ciprusfa.” (1,16-17) „Ágyamon éjjelente kerestem őt, akit lelkemből szeretek, kerestem, de nem találtam. Fölkelek azért, és bejárom a várost, az utcákat és a tereket; megkeresem, akit lelkemből szeretek! Kerestem, de nem találtam.” (3,1-2) Taylor szerint ez inkább két alapvető vallási érzékenységből fakad. TAYLOR: *A Secular Age*, 512.

⁴¹ Vö. DURKHEIM, Émile: *A vallási élet elemi formái: a totemisztikus rendszer Ausztráliában*, Budapest, L'Harmattan, 2002. 29.

⁴² HORVÁTH-SZABÓ K.: „Az én és a vallás a posztmodern korban”, *Távlatok* 56 (2002), 238-248.

⁴³ A kifejezést többnyire Reginald W. BIBBY nevéhez kötik. BIBBY, Reginald W.: *Fragmented Gods: The Poverty and Potential of Religion in Canada*, Toronto, Irwin Publishing, 1987.

⁴⁴ HEGEDŰS Rita: *A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében*. PhD értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2002. 70.

nem csupán egy vallási rendszeren belül választhatja meg a számára megfelelő tanításokat, hanem akár különféle vallásokat vagy tradíciókat is „összedolgozhat” sajátjaként, turmixvallásnak⁴⁵ is nevezik ezt a vallási formát.

A vallási pluralizmus WUTHNOW szerint nem csupán a szent helyek pluralizmusából fakadó egyéni választási lehetőségeket jelenti, hanem ugyanez a folyamat a közösségekre is hatással van. Míg a közösségeket korábban a helyiek alkották, ma egyre több a „bejárókból” álló közösség; korábban a hitet a tagság határozta meg, addig ma a különféle csoportokkal, szervezetekkel, diszciplínákkal való kapcsolatok; mindez pedig hatással van a spiritualitás értelmezésére is. A vallás többé nem örökölhető és öröklődő, hanem olyasvalami, amiért megküzdünk. Biztonságot nem a körülvevő magas falak adnak, hanem az elérhető források.⁴⁶

2.2. A megszerzett vallás minőségre irányuló vonásai

A szubjektív fordulat során az egyéni választásra épülő jelentésalkotás egyik következményeként a vallásosság külső motivációi – vagyis a vallásos szertartások megtartására irányuló társadalmi elvárás – is veszítettek erejükből. Ezzel szemben a vallásosság belső motivációi, amelyhez egyfelől az értelemmel, jelentéssel bíró spiritualitás keresése, másfelől pedig a közös értékekre épülő, érzelmileg támogató kortárscsoportozás való kapcsolódás tartoznak, egyre nagyobb szerepet töltenek be az emberek vallással kapcsolatos döntéseiben. Stephen WARNER ugyanezt a folyamatot írja le, amikor megállapítja, hogy az „előírt vallás” helyébe a „megszerzett vallás” lép. A vallás tehát nem szűnt meg, csak természete változott meg. Nem lehet többé pusztán történelmi, szerkezeti vagy tanbeli fogalmak mentén definiálni. A vallásra úgy kell tekintenünk, mint ami a „megélt/átélt életek” megtapasztalásában, gyakorlatában és vágyaiban generálódik.⁴⁷

A személyes választás és döntés a szubjektív fordulat egyik jellemzőjeként egyre nagyobb hangsúlyt kap tehát, és ez együtt jár egyfajta „spirituális konzumerizmussal” is.⁴⁸ A kulturális változásokat tükrözve a vallási szféra is az „értékesíthetőség” jellemvonásait ölti magára. A vallási „piac” arra ösztönzi az egyént, hogy addig válogasson, amíg meg nem találja a hozzá leginkább illő vallási identitást.⁴⁹

Ezzel együtt egyre erősödik a belső élet iránti érdeklődés (introspekció), a belső világ, gondolatok, érzelmek, vágyak keresése. A befelé fordulás ugyanakkor nem szükségképpen jelent elfordulást a másokkal való konstruktív kapcsolatoktól, inkább annak vágyát tükrözi, hogy az ember minőségibb kapcsolatra törekszik

⁴⁵ HEGEDŰS az „összebarkácsolt” jelzöt használja, i. m., 70.

⁴⁶ WUTHNOW: *After Heaven*, 7-8.

⁴⁷ WARNER, R. Stephen: „Work in progress toward a new paradigm for the sociological study of religion in the United States”, *American Journal of Sociology* 98 (1993/5), 1044–1093.

⁴⁸ LYNCH, Gordon: „Film and the Subjective Turn – How the Sociology of Religion Can Contribute to Theological readings of Film”, in: JOHNSTON, Robert K. (szerk.): *Reframing Theology and Film – New Focus for an Emerging Discipline*, Grand Rapids, Michigan, Baker Academic, 2007. 116.

⁴⁹ HUNT, Stephen: *Religion and Everyday Life*, New York, Routledge, 2005. 34.

önmagával és másokkal is.⁵⁰ A hit (és hitetlenség) háttérben is alapvető változás következett be: a korábbi „naiv” keretet a „reflektív” váltotta fel.⁵¹ TAYLOR szerint bizonyos értelemben folytatása és felerősödése ez annak, ami Augustinusszal kezdődött el, aki az Istenhez vezető út részének tekintette a tudatos önreflexiót.⁵²

A korunk vallásosságában bekövetkező változásokat nem csupán a szekularizáció fogalmával szokás jellemezni. A szubjektív fordulat kontextusáról szólva gyakorta jelenik meg a posztmodern jelző, nem csupán a posztmodern világ vagy korszak jellemzőeként, hanem a posztmodern vallásosság fogalmi körében is. A posztmodern vallásosság jellemzői (nomád állapot, a csend hipertrófiája, a bizonytalanságból következő egyéni vallásosság felértékelése, a világmindenséghez való kötődés erősödése⁵³) lehetővé teszik, hogy azt a szubjektív fordulat vallásosságának leírására is használjuk.

Összegzés

Az ismertetett szekularizációs elméletek kapcsán egyetérthetünk Paul CHAMBERS módszertani megfigyelésével, miszerint azok a szociológusok, akik a vallási intézmények tanulmányozására összpontosítanak, hajlamosak arra, hogy a vallásosság hanyatlását állapítsák meg, míg azok, akik az egyénre fókuszálnak, elegendő bizonyítékot találnak a vallásos hit megmaradására.⁵⁴ Darren RALPH szerint a tömegkultúra egyes formáit vizsgálva a vallásosság új értelmezésével, ezzel együtt izgalmas mércéivel találkozhatunk, melyek egyben a hagyományos (keresztyén) vallásgyakorlatot is felváltani látszanak.⁵⁵

Korunk európai emberének vallásosságát vizsgálva egy olyan jelenséghez jutunk, amelynek leírására a posztmodern jelző helyett alkalmasabb a szubjektív fordulat megjelölés. Ez a szubjektív fordulat a következő tendenciákkal írható le: a vallási hagyományok monopóliumát egy pluralista kulturális kontextus váltja fel, melyben a vallási hagyományok az árukinálat részévé válnak; az egyén vallási útkeresése személyes szférájába húzódik vissza, nincs szüksége intézményes közvetítésre, jelentésalkotása az intellektuálistól az érzelmi felé, a teljesség megéléséhez szükséges hivatkozása a transzcendenstől az immanens felé, vallásosságának megélése a doktriner vallásosságtól az élményvallás felé fordul. A szubjektív for-

⁵⁰ LYNCH: „Film and the Subjective Turn”, 118.

⁵¹ TAYLOR: *A Secular Age*, 13.

⁵² TAYLOR: *The Ethics of Authenticity*, 26-27.

⁵³ NESTI, Arnaldo: „The Mystical Option in a Postmodern Setting: Morphology and Sense”, *Social Compass* 49 (2002/3), 379-392. A Nesti által kiemelt jellemzők magyar nyelvű összefoglalását ld. egy korábban közölt tanulmányban: Rácsok Gabriella: „Posztmodern vallásosság és médiatelitetség”, *Sárospataki Füzetek* 2010/3: 79-92.

⁵⁴ CHAMBERS, Paul Rayment: *Religion, Secularization and Social Change in Wales: Congregational Studies in a Post-Christian Society*, University of Wales Press, 2005. 13.

⁵⁵ RALPH, Darren: *Secularizing Religion – The Use of Christ-Figures in the Genre of Children’s Film: A Response to the Secularization Thesis and the Decline in Sunday School Attendance*, VDM Verlag, Dr. Müller, 2010. 36-37.

dulat vallásosságának jellemzője továbbá a hovatartozás nélküli hit, mely vallásos kontextusok és élmények forrását keresi a vallás intézményesült formájához való tartós elköteleződés nélkül, a vallásosság belső motivációi erősödnek meg a külső motivációkkal szemben: az előírt vallás helyébe a megszerzett vallás lép, mely a hit reflektív jellegét hozza magával a korábbi naiv jelleggel szemben. A szubjektív fordulat vallásosságának jellemzőit a magyar társadalomnak egyre növekvő arányú, a maga módján vallásos vallásszociológiai kategóriával leírt csoportjára is érvényesnek tartjuk.⁵⁶ Mindezekkel együtt korunk emberének élménykeresése, át- és megelégségénye a tömegművelődésnek az egyén életében betöltött szerepét is felértékelni látszik.

A filmes médium megfelelő eszköznek tűnik a kérdezősködésre, ha korunk emberének vallásosságáról, hitképzeteiről, vallásos meggyőződéseiről vagy megtapasztalásairól szeretnénk tájékozódni. A filmművészet ugyanis sajátos médium a (poszt)modern embert foglalkoztató dolgok kifejezésére. A film mint közösségi médium egy egész stáb közösségi tapasztalatát, meglátásait fejezi ki, mintegy az emberi állapot barométereként szolgál. Elmondja, hogy mi történik a világban, mégpedig nem az ember külső (politikai vagy társadalmi), hanem belső világában. Ez a megközelítés a filmet a teológia forrásává teszi, melyből tájékozódva a teológia saját reflexióit a sürgető kérdések irányába fordíthatja, ezáltal az Isten missziójában részt vevő egyházat az evangéliumot befogadó kontextus jobb ismeretére segítheti: hogyan gondolkodik korunk embere vallásról, hitről, Istenről, bűnről, kegyelemről, megváltásról, mennyről és poklóról? Egyáltalán milyen saját fogalmakat használ ezekre a bibliai és teológiai fogalmakra, vagy milyen saját tartalommal tölti meg azokat?

⁵⁶ A magyarországi tendenciák részletesebb ismertetését ld. egy korábban megjelent tanulmányban: Rácsok Gabriella: „A magyar társadalom vallásszociológiai arculata a 21. század kezdetén – a jelenlegi kutatás és irodalom tükrében”, *Sárospataki Füzetek* 2009/4: 139-169.

Abstract

Today's Changing Religiosity

If we regard film as a dominant art form of our time, we are faced with the following questions. Can film become a suitable means of communicating the Gospel? Can film influence the way people relate to religion? To answer this we must examine the role of religion in people's lives today, and the impact of the changed social processes on the individual's religiosity. In this study we try to describe the characteristics of people's religiosity and of their attitude to religion today by means of comparative analyses of the sociology of religion theories and findings.

Looking at the religiousness of today's European individual we come to a phenomenon that can be better described by a subjective turn than by postmodern characteristics. This subjective turn can be described by the following tendencies: the monopoly of religious traditions is replaced by a pluralistic cultural context in which religious traditions become commodities; the individual's religious quest retracts to the personal sphere, there is no need for institutional mediation; the meaning making of the individual turns from intellectual to emotional; his/her need for referring to something in order to experience fullness turns from the transcendent to the immanent; his/her religiosity turns from dogmatic to experiential. The religiosity of the subjective turn is characterized by believing without belonging that seeks sources of religious contexts and experiences without permanent commitment to institutionalized forms of religion; internal motivations of religiousness become stronger over against external ones; prescribed religion is replaced by acquired religion which brings along a reflective character in opposition to the former naïve one. We keep these characteristics valid of the religiosity of a gradually growing part of Hungarian society. Along with this the need for experiences seems to increase the role of mass media in people's lives today.

Film seems to be the right place to inquire about the religiousness, faith, religious beliefs and experiences of today's people. Cinematography is a special medium for expressing things that (post)modern persons are concerned about. In this approach film may become a source for theology, from which theology can get information and turn its own reflections in the direction of urgent questions, thereby helping the church participating in God's mission get to know the context of the audience receiving the Gospel better.

Szathmáry Béla

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ 2013. ÉVI I. TÖRVÉNYE A LELKÉSZEK SZOLGÁLATÁRÓL ÉS JOGÁLLÁSÁRÓL - KOMMENTÁR¹

2. rész

¹ A törvény szövege vastag betűvel szedve

IV. fejezet

A LELKÉSZI SZOLGÁLAT

A lelkészi szolgálat területei

16. § A lelkészek szolgálatukat egyházközségekben, egyházi és nem egyházi fenntartású intézményekben és szervezetekben végzik, a jogviszonyra történő egyházi felhatalmazás (választás, kinevezés, kirendelés, megbízás) alapján.

A törvény meghatározza a lelkészi szolgálat területeit. Így a szolgálat ellátható egyházközségekben és a törvény 18. §-ában felsorolt intézményekben. Az intézmények lehetnek egyházi alapítású és fenntartású intézmények (tudományos gyűjtemények alsó-, közép- és felsőfokú tanintézetek, szociális és karitatív intézmények, kórház stb.) és nem egyházi alapítású és fenntartású intézményekben (állami vagy önkormányzati fenntartású tanintézmény, kórház, szociális otthon, honvédségi szervezet stb.). Az utóbbiakban a lelkészek kettős függőségi rendszerben szolgálnak. Lelkészi feladataikra a felhatalmazást azonban minden esetben az egyház testületeitől vagy az erre feljogosított tisztségviselőktől a választás, kinevezés, kirendelés vagy megbízás aktusával kapják. A lelki étellel kapcsolatosan utasítást mástól nem fogadhatnak el, a konkrét szolgálat ellátása során azonban igazodnak az intézményi szervezeti és működési szabályokhoz, munkarendhez, s ennek végrehajtása során a világi szervezet vezetőjének utasításait kell végrehajtaniuk. Konkrétan: azt, hogy mikor tart és hol istentiszteletet, a munkahelyi vezető határozza meg, de arra, hogy ezen alkalmakkor miről prédikál és hogyan, ez a vezető neki utasítást nem adhat. Az első esetben mulasztásáért a világi intézmény vezetője, a lelkészi feladatok ellátása során elkövetett vétségekért az egyházi szervek alkalmazhatnak jogkövetkezményeket.

17. § (1) A gyülekezeti lelkipásztor szolgálat szerint illetékességi területe az egyházközség.

(2) Az illetékes lelkész hozzájárulása nélkül az adott területen más nem végezhet egyházi szolgálatot. Kivétel a felettes egyházi vezetők vagy általuk kirendelt helyettesítők közegyházi szolgálata.

A törvény a gyülekezeti lelkész tevékenységi területét az egyházközség területével azonosítja. Ez a parókiális jogok alapja. Azt jelenti, hogy a gyülekezeti lelkész az egyházközség földrajzi területén egyedül, vagy ugyanerre a területre megválasztott gyülekezeti lelkésszel, kinevezett beosztott lelkésszel vagy kirendelt segédlelkésszel együtt gyakorolja a rábízott feladatokat, a szolgálattal kapcsolatos kötelezettségeit e területen köteles teljesíteni, a szolgálathoz fűződő jogait ezen a területen gyakorolhatja. Más területen szolgáló lelkész ezen a területen csak az ő

hozzájárulásával láthat el feladatokat. Ennek oka a református egyházközség és az azt fenntartó személy vagy közösség (kezdetben patrónus, majd az egyháztagság) kapcsolatából, eltartási kötelezettségéből eredeztethető. A szakrális és kazuális szolgálatokért a megválasztott lelkész kapta az ellátást, a saját és családja megélhetését alapvetően ez biztosította. Elsőként 1576-ban a Debreceni Zsinat a XXIX. és a XXX. cikkben szabályozta a parókiális jogok tartalmát ekként:

„A lelkipásztorok magokhoz illő terhet vállaljanak az egyházakban és az általuk el nem bírhatót kerüljék. Ha egy városból vagy faluból megélhetnek, ne kötelezzék el magokat több helységeknek a fizetés vagy rút nyereségért. Azonban a lelkészek hiánya miatt megengedjük, ha egy három falunak élén áll, hogy sürgős szükségben másoknak is szolgáljon, nem azért, hogy kal-márkodjék az isten ígéjével, hanem hogy gyümölcsöztesse azt az Úrnak, építve az egyházat, mint az isten ígéje kívánja. Egy lelkipásztor se hatoljon be vaktában a szomszédok vagy mások hivatalkörébe, hanem tartsa magát saját hivatala határai között. Ne is tanítson, avagy ne eskessen valahol a törvényesen beállított lelkipásztor tudta nélkül, hanem csak azon hely lelki-pásztorának engedélyével vagy akaratával. Hacsak a szükség nem kényszeríti a rendes lelkész távolléte miatt, a mikor jogosan szolgálhat.”

Ezt követően az 1576-os Hercegszőlősi Zsinat 11. és 12. pontja már kibővítve fogalmazta meg a parókiális jogok tartalmát:

„11. Minden prédikátor az ő tiszttiben híven eljárjon, de azonközben meg-lássa, hogy más tanítónak megyéjében ne hágjon, annak híre és akarata nélkül, se ne prédikáljon se ne kereszteljen, se ne eskessen, hanem ha az vagy beteg volna, és a község az ő szolgálatát kívánja, akkor meglehet az szolgálat, de úgy hogy az mit szolgálatáért adnak el ne vegye, hanem az ott való tanítónak hagyja. Akarjuk ezt is hogy senki más prédikátor helyiben ne menjen míg az előbbit az község meg nem elégíti. 12. Minden prédikátor csak annyi terhet vegyen föl amennyit elviselhet: Ez okáért ha őket egy város, avagy egy falu eltarthatja, többhöz magokat ne kötelezzék nagyobb jutalomnak okáért. Mind az által ahol a tanítók szükön vannak, ott szabad kettő vagy három falunak szolgálni, csak hogy az Isten ígéjével ne kereskedjék a tanító, hanem a Krisztus Anyaszentegyházát építse, hogy folyjon az Istennek ígéje, és az keresztyének mindenütt épüljenek a hitben.”

E jogok – osztva a lelkészt megillető egyéb jogosultságok szabályozatlanságának helyzetét – az utóbbi évtizedekben mint hagyományosan ismert, de törvényben nem szabályozott jogok éltek az egyházban. Szélesebb körű tartalmát és – a felettes egyházi szervek tisztségviselőinek és az általuk kiküldött személyek törvényekben írt szolgálatát kivéve – az indokolt kivételeket azonban a mosta-

ni törvényünk sem szabályozza. Ilyen kivétel lehet az e törvényben szabályozott gyülekezeti lelkészválasztási eljárás során az egyházmegyei küldöttség szolgálata.

18. § Intézményi lelkészek az alábbi helyeken láthatnak el szolgálatot:

egyházi jogi személy fenntartásában álló intézetben, intézményben, szervezetben

- a) oktatási intézményben,
- b) egészségügyi, szeretetszolgálati intézményben,
- c) missziói intézménynél,
- d) közművelődési, kulturális intézményben,

nem egyházi fenntartású szervezeteknél

- e) büntetés-végrehajtási intézetekben - mint börtönlelkészek,
- f) honvédségnél, mint táborigazgató lelkészek,
- g) egészségügyi intézményeknél lelkigondozó és/vagy kórház-lelkészek (ha az intézménnyel állnak munkaviszonyban),
- h) nem egyházi, illetve nem református szociális szolgáltatásban, intézményben,
- i) nem egyházi, illetve nem református oktatási intézményben (hit- és erkölcstan tanár-lelkész),
- j) az Egyház céljait szolgáló, illetve támogató, és erre megállapodást kötött civil szervezetnél.

közegyházi szolgálatban

- k) gyűjteményekben (könyvtár, levéltár),
- l) egyházi igazgatásban, hivatalokban.

A lelkészi szolgálat típusai jogállás szerint

19. § A törvényben előírt képesítéssel rendelkező református egyháztag a szolgálati viszony létesítésével, egyházi felhatalmazással nyeri el lelkészi jellegét. Szolgálatba állításnál figyelembe kell venni a lelkész képesítését.

A törvény 8-15. §-a szerinti előfeltételek teljesítését követően kerülhet sor a lelkész szolgálatba állítására, amely történhet választással, kinevezéssel, kirendeléssel, megbízással. A 7. § 3. pontja értelmében ezen aktusok valamelyikével létrejön a szolgálati viszony, amelynek eredményeként az addigi, a képesítés szerinti teológus jelleg lelkészi jelleggel alakul át, s tart mindaddig, amíg a lelkész szolgálati

hozzjárulásával láthat el feladatokat. Ennek oka a református egyházközség és az azt fenntartó személy vagy közösség (kezdetben patrónus, majd az egyháztagság) kapcsolatából, eltartási kötelezettségéből eredeztethető. A szakrális és kazuális szolgálatokért a megválasztott lelkész kapta az ellátást, a saját és családja megélhetését alapvetően ez biztosította. Elsőként 1576-ban a Debreceni Zsinat a XXIX. és a XXX. cikkben szabályozta a parókiális jogok tartalmát ekként:

„A lelkipásztorok magokhoz illő terhet vállaljanak az egyházakban és az általuk el nem bírhatót kerüljék. Ha egy városból vagy faluból megélhetnek, ne kötelezzék el magokat több helységeknek a fizetés vagy rútt nyereségért. Azonban a lelkészek hiánya miatt megengedjük, ha egy három falunak élén áll, hogy sürgős szükségben másoknak is szolgáljon, nem azért, hogy kalmárkodjék az isten igéjével, hanem hogy gyümölcsöztesse azt az Úrnak, építve az egyházat, mint az isten igéje kívánja. Egy lelkipásztor se hatoljon be vaktában a szomszédok vagy mások hivatalkörébe, hanem tartsa magát saját hivatala határai között. Ne is tanítson, avagy ne eskessen valahol a törvényesen beállított lelkipásztor tudta nélkül, hanem csak azon hely lelkipásztornak engedélyével vagy akaratával. Hacsak a szükség nem kényszeríti a rendes lelkész távolléte miatt, a mikor jogosan szolgálhat.”

Ezt követően az 1576-os Hercegszőlősi Zsinat 11. és 12. pontja már kibővítve fogalmazta meg a parókiális jogok tartalmát:

„11. Minden prédikátor az ő tisztiben híven eljárjon, de azonközben meglássa, hogy más tanítónak megyéjében ne hágjon, annak híre és akarata nélkül, se ne prédikáljon se ne kereszteljen, se ne eskessen, hanem ha az vagy beteg volna, és a község az ő szolgálatát kívánja, akkor meglehet az szolgálat, de úgy hogy az mit szolgálatáért adnak el ne vegye, hanem az ott való tanítónak hagyja. Akarjuk ezt is hogy senki más prédikátor helyiben ne menjen míg az előbbit az község meg nem elégíti. 12. Minden prédikátor csak annyi terhet vegyen föl amennyit elviselhet: Ez okáért ha őket egy város, avagy egy falu eltarthatja, többhöz magokat ne kötelezzék nagyobb jutalomnak okáért. Mind az által ahol a tanítók szűkön vannak, ott szabad kettő vagy három falunak szolgálni, csak hogy az Isten igéjével ne kereskedjék a tanító, hanem a Krisztus Anyaszentegyházát építse, hogy folyjon az Istennek igéje, és az keresztyének mindenütt épüljenek a hitben.”

E jogok – osztva a lelkészt megillető egyéb jogosultságok szabályozatlanságának helyzetét – az utóbbi évtizedekben mint hagyományosan ismert, de törvényben nem szabályozott jogok éltek az egyházban. Szélesebb körű tartalmát és – a felettes egyházi szervek tisztségviselőinek és az általuk kiküldött személyek törvényekben írt szolgálatát kivéve – az indokolt kivételeket azonban a mosta-

ni törvényünk sem szabályozza. Ilyen kivétel lehet az e törvényben szabályozott gyülekezeti lelkészválasztási eljárás során az egyházmegyei küldöttség szolgálata.

18. § Intézményi lelkészek az alábbi helyeken láthatnak el szolgálatot:

egyházi jogi személy fenntartásában álló intézetben, intézményben, szervezetben

- a) oktatási intézményben,
- b) egészségügyi, szeretetszolgálati intézményben,
- c) missziói intézménynél,
- d) közművelődési, kulturális intézményben,

nem egyházi fenntartású szervezeteknél

- e) büntetés-végrehajtási intézetekben - mint börtönlelkészek,
- f) honvédségnél, mint táborigazgató lelkészek,
- g) egészségügyi intézményeknél lelkigondozó és/vagy kórház-lelkészek (ha az intézménnyel állnak munkaviszonyban),
- h) nem egyházi, illetve nem református szociális szolgáltatásban, intézményben,
- i) nem egyházi, illetve nem református oktatási intézményben (hit- és erkölcstan tanár-lelkész),
- j) az Egyház céljait szolgáló, illetve támogató, és erre megállapodást kötött civil szervezetnél.

közegyházi szolgálatban

- k) gyűjteményekben (könyvtár, levéltár),
- l) egyházi igazgatásban, hivatalokban.

A lelkészi szolgálat típusai jogállás szerint

19. § A törvényben előírt képzéssel rendelkező református egyháztag a szolgálati viszony létesítésével, egyházi felhatalmazással nyeri el lelkészi jellegét. Szolgálatba állításnál figyelembe kell venni a lelkész képzését.

A törvény 8-15. §-a szerinti előfeltételek teljesítését követően kerülhet sor a lelkész szolgálatba állítására, amely történhet választással, kinevezéssel, kirendeléssel, megbízással. A 7. § 3. pontja értelmében ezen aktusok valamelyikével létrejön a szolgálati viszony, amelynek eredményeként az addigi, a képzés szerinti teológus jelleg lelkészi jelleggé alakul át, s tart mindaddig, amíg a lelkész szolgálati

viszonya fennáll. A 7. § 6. pontja szerinti lelkészi képesítést szerzett lelkész teljes jogú lelkészi jogállást szerez szolgálatba állításával, amely a betöltött szolgálat alapján minősül önálló vagy nem önálló jogállásnak. Szolgálati viszonyba állítható a 7. § 6. pontja szerinti lelkészi képesítéssel még nem rendelkező személy is, az ő jogállásuk azonban nem teljes jogú lelkészi jogállásnak minősül. (Lásd erről a lelkészi életpálya szakaszait bemutató, a 7. §-hoz készült ábrát!) Amikor a tartós vagy eseti szolgálatba állításra kerül sor, figyelemmel kell lenni arra, hogy a lelkészi jogviszonnal rendelkező lelkész milyen képesítéssel rendelkezik. Ha teológus-lelkész diplomával rendelkezik, de még nem kapott lelkészi képesítést, akkor csak segédlelkészi szolgálatot láthat el, ha lelkészképesítő vizsgán lelkészi képesítést szerzett és felszentelték, akkor már elláthat önálló vagy nem önálló jogállást eredményező lelkészi szolgálatot is.

20. § (1) A teljes jogú lelkész szolgálatát a szolgálati megbízása szerint önálló vagy nem önálló jogállású státuszban láthatja el.

(2) Nem teljes jogú lelkész szolgálatra csak exmisszusként vagy segédlelkész-ként kaphat kirendelést.

A lelkész a tényleges szolgálati viszony alapján minősül önálló vagy nem önálló jogállású lelkésznek. Az önálló jogállású lelkészi státuszokat a törvény 22. §-a sorolja fel, a teljes képesítéssel ellátott, de nem önálló jogállású státuszokat pedig a törvény 23. §-a. A lelkészi képesítést még nem szerzett személy csak exmisszusi vagy segédlelkészi szolgálatba állítható, amelyek nem minősülnek teljes jogú szolgálatnak.

21. § (1) Egyházi jogviszony hiányában az Egyház szervezeti keretében lelkészi vagy lelkészi képesítésen alapuló lelkészi jellegű szolgálat nem végezhető.

A törvény által felállított lelkészi életpálya-modell szerint az egyházi jogviszony a törvény 11. §-a értelmében már a teológus-lelkész diplomát szerző egyetemi, főiskolai hallgató kibocsátásával megkezdődik, őt nyilvántartásba kell venni, róla törzskönyvet nyit az egyház. E pillanattól kezdődően az így már egyházi jogviszonnal rendelkező személy egyházi szolgálatot láthat el, felszenteléséig természetesen csak nem teljes jogú lelkész-ként, azt követően teljes jogú, vagy önálló vagy nem önálló lelkészi státuszban. Az exmisszus ebben a tekintetben kivételnek tekinthető, az ő szolgálatba állítására a törvényi felhatalmazást a 25. § adja meg.

(2) Egyedi alkalomra a szolgálat helye szerint illetékes püspök, esperes engedélyezheti az egyházi jogviszonyban álló, de szolgálati viszonnal nem rendelkező lelkész szolgálatát.

Az egyházi jogvisztonnyal rendelkező, tehát nyilvántartásba vett lelkészek vagy szolgálatban állnak, vagy nem. Szolgálatba állításuk elmaradásának többféle oka lehet. Elképzelhető, hogy a teológus-lelkész diploma megszerzését követően a lelkészjelölt nem teszi le a lelkészképesítő vizsgát, vagy a lelkészképesítő vizsgát leteszi, de valamilyen okból nem szentelik fel, vagy felszentelés után nem akar vagy szolgálati hely hiányában nem tud szolgálatba állni. E személyek egyházi jogviszonya fennáll, s képzettségük fokának megfelelően léphetnek egyházi szolgálatba, vagy ennek hiányában egyedi alkalommal eseti szolgálatot elláthatnak. Erre a felhatalmazást a szolgálat helye szerint illetékes püspök vagy esperes adja meg. Így a még fel nem szentelt lelkészjelölt legfeljebb segédlelkészi, a felszentelt lelkész beosztott lelkész, helyettes lelkész vagy önálló lelkészi szolgálatnak megfelelő feladatokat láthat el.

(3) Református lelkészi minőségében csak a teljes lelkészi képesítéssel és szolgálati jogvisztonnyal rendelkező nyilatkozhat. Jogviszony hiányában megnevezése: teológus. Teljes képesítés hiányában megnevezése: református segédlelkész - ha szolgálatban áll.

A lelkészi jogállás mikéntje meghatározza annak lehetőségét is, hogy az adott személy az egyházon kívüli viszonyokban miként azonosítja magát. Az egyház számára nem közömbös ugyanis, hogy külső megítélése miként alakul, az egyházzal azonosítható természetes személy viselkedése, magatartása, nyilatkozata az egyház számára anyagi és erkölcsi károkat is okozhat, ugyanakkor a nyilatkozó számára is lényeges, hogy az egyházon belüli fegyelmi felelőssége miként alakul. Ezért a törvény előírja, hogy református lelkészként csak az a személy nyilatkozhat, e minőségben kívülálló számára az egyház reprezentánsaként csak az a személy jelenhet meg, akit felszenteltek és tényleges egyházi szolgálati viszonyban áll. Ha még nem áll egyházi jogviszonyban (teológus-lelkész hallgató, lelkészjelölt), akkor csak teológusként azonosíthatja magát, ha az egyházzal való kapcsolatára utal. Lelkészi képesítésének hiányában csak akkor azonosíthatja magát segédlelkészként, ha e minőségben ténylegesen is szolgálatban áll. Ha nem, akkor legfeljebb a felsőfokú végzettségére utaló teológus megnevezést használhatja.

Önálló jogállású lelkészek

22. § (1) **Önálló jogállású lelkész:**

- a) a megválasztott gyülekezeti lelkész (lelkipásztor),
- b) a vallásoktató lelkész,
- c) a missziói gyülekezetbe kinevezett missziói lelkész,
- d) hittudományi kar/egyetem/akadémia lelkészi jellegű docense, egyetemi tanára,
- e) a szeretetszolgálati, egészségügyi, oktatási intézményben, missziói szer-

vezetben, intézményben és közegyházi intézmény szolgálatában álló lelkész, amennyiben a szolgálat önállóan történő ellátására kapott egyházi felhatalmazást, és nem áll más jogviszonyban,

- f) kórházlelkész,
- g) börtönlelkész,
- h) táborigazgató lelkész,
- i) egyetemi/főiskolai lelkész.

(2) Az önálló jogállású lelkészek szolgálatuk végzése tekintetében önállóak, mindazon tisztségekre választhatók, amelyeket az egyházi törvények szerint lelkésznek kell betöltenie.

A törvény tételesen felsorolja, hogy milyen konkrét szolgálati viszony keletkezett önálló lelkészi jogállást. Ennek abból a szempontból van jelentősége, hogy az egyházalkotmányi törvényünk, továbbá a választásról szóló törvényünk alapján e tisztségüknel fogva milyen egyházkormányzati testületnek válnak tagjaivá (pl. egyházmegyei közgyűlés alkotó tagjává), illetve egyéb feltételek megléte esetén milyen kormányzati tisztségre választhatók (püspök, esperes stb.). Az önállóság ebben a tekintetben azt jelenti, hogy szolgálati feladataikat az egyházi jogszabályok betartása mellett önállóan, nem szolgálati felettesük utasítása alapján végzik.

Teljes képesítésű, de nem önálló jogállású lelkészek

23. § Képesítése szerint teljes jogú, de alkalmazás szerint nem önálló jogállású lelkész a beosztott lelkész és a helyettes lelkész.

(1) Beosztott lelkész

- a) a gyülekezeti szolgálatra kirendelt beosztott lelkész,
- b) a hittudományi kar/egyetem/akadémia lelkészi jellegű tanársegédje, adjunktusa,
- c) intézménybe, diakóniai, missziói feladatok végzésében való közreműködésre, közegyházi igazgatási feladatok ellátására kirendelt beosztott lelkész.

(2) A beosztott lelkész feladat-ellátási, irányítási, igazgatási jogai korlátozottak, szolgálatát az önálló gyülekezeti, intézményi-közegyházi igazgatási szolgálatot ellátó önálló, vezető lelkész irányításával, útmutatásával végzi.

A képesítése alapján teljes jogú lelkész a beosztott lelkész és a helyettes lelkész, de az e minőségben ellátott szolgálatukat nem önállóan végzik.

A gyülekezeti szolgálatra, intézménybe, diakóniai, missziói feladatok végzésében való közreműködésre, közegyházi igazgatási feladatok ellátására elhívott beosztott lelkész szolgálati viszonya püspöki kirendeléssel jön létre. Feladatait nem önállóan, hanem az adott területre önálló szolgálati viszonyal rendelkező lelkész irányítása mellett, az ő útmutatása szerint végzi. Függhetőségi viszonya így kettős, mert a szolgálati viszonyáról, annak megszüntetéséről, áthelyezéséről stb.

a kirendelési jogot gyakorló püspök dönt, a szolgálat ellátása során az elvégzendő feladatokban pedig a vezető lelkész utasításai szerint kell eljárnia. Javaldalmazásáról az egyházközség, missziói egyházközségben az állásfenntartó egyházmegye, egyházkerület gondoskodik, melynek forrása lehet az egyházi Közalap is.

24. § (1) Intézményi helyettes lelkész kirendelésére az illetékes egyházkormányzati testület lelkészi elnöke jogosult.

(2) A helyettes lelkész kirendelése meghatározott időre vagy meghatározott feltétel bekövetkezéséig szól.

(3) A helyettes lelkész csak a szolgálat ellátásának idejében korlátozott, jogosultságai és kötelezettségei megegyeznek a helyettesített lelkészével.

A helyettes lelkész a megnevezéséből következően az adott szolgálati hely megüresedése vagy az ott szolgáló lelkész távolléte miatt átmenetileg ellátatlan szolgálat pótlására kap kirendelést, gyülekezeti lelkészi szolgálat esetén az adott egyházmegye esperesétől, intézményi szolgálat esetén az intézményt fenntartó egyházi szervezet (egyházközség, egyházmegye, egyházkerület, Zsinat) lelkészi elnökétől. Megbízata határozott időre vagy meghatározott feltétel bekövetkezéséig szól. A határozott időt naptári napban kell meghatározni (pl. 2014. december 31-ig), a feltétel pedig a jogi tény bekövetkezésére utal (a megüresedett szolgálati hely betöltéséig, a betegség miatt ellátatlan szolgálati hely esetén a lelkész felgyógyulásáig stb.). A jogi státusza eltér a beosztott lelkésztől. Az adott szolgálati helyen a jogosultságai és kötelezettségei megegyeznek a helyettesített lelkészével, önállósága csak a szolgálat ellátásának idejében korlátozott. Helyettesített elláthat más helyen szolgálatban álló lelkész és szolgálatban nem álló, ún. rendelkezési állományban lévő lelkész is. Az első esetben a helyettesítő lelkész státusza az eredeti szolgálati helyén változatlan marad. Ha ott önálló lelkész, e státuszának megfelelő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, ha beosztott lelkész, továbbra is nem önálló jogállású lelkész marad, függetlenül attól, hogy pl. önálló lelkészi státuszú lelkészt helyettesít.

Nem önálló jogállású, nem teljes képesítésű lelkész

25. § (1) Exmisszus a hittudományi kar/egyetem/akadémia azon lelkész-szakos hallgatója, aki a felsőfokú lelkészképesítést nyújtó intézményben a záróvizsgálathoz előírt krediteknek legalább 75%-át teljesítette, és püspöki - határozott időre szóló - kirendeléssel egyházi kisegítő szolgálatot lát el. A kirendeléssel az exmisszus felhatalmazást kaphat a palást viselésére és a sákramentumok kiszolgáltatására is.

(2) A kirendelésre a szolgálati hely szerint illetékes püspök jogosult, javaldalmazásáról a szolgálati hely gondoskodik.

(3) Az exmisszus szolgálatait a számára feleltesként meghatározott önálló

lelkész irányítása szerint és felügyelete alatt végzi, tevékenységéről neki rendszeres beszámolási kötelezettséggel tartozik

(4) Szolgálatvégzésével összefüggésben az egyházi törvények hatálya alatt áll.

Az exmisszusi szolgálat a lelkészhiány idején kialakult szolgálatellátási forma, amely a már megfelelő szintű teológiai felkészültséggel rendelkező egyetemi, főiskolai, akadémiai teológus hallgatókra épít. A törvény az állami és egyházi felsőoktatási törvényre figyelemmel a záróvizsga letételéhez szükséges kreditpontok 75 %-ának megszerzéséhez köti kirendelésüket. A kirendelésre jogosult az illetékes egyházkerület püspöke. A kirendelés szólhat olyan kisegítő szolgálat elvégzésére is, amely nem jár a sákramentumok kiszolgáltatásával és nem kötelező a palástviselés. Olyan szolgálat elvégzésére való kirendeléskor, amikor is a hallgató szakrális szolgálatot lát el, a felhatalmazás a palástviselésre és a sákramentumok kiszolgáltatására is kiterjed. A kirendelés minden esetben határozott időre szól, a javadalmazását a szolgálati hely biztosítja. Az exmisszus a számára felettesként meghatározott lelkész irányítása és felügyelete mellett látja el a szolgálatát, amelyről neki rendszeresen beszámol. A szolgálatteljesítés ideje alatt az egyházi törvények hatálya alatt áll, tevékenysége után ő maga és az állásfenntartó fizeti a Nyugdíjintézetnek a járulékokat, az egyházfegyelmet illetően az egyházi bírászkodásról szóló törvény vonatkozik rá. Emellett továbbra is fennáll a hallgatói jogviszonya, így az állami és az egyházi felsőoktatásról szóló jogszabályok hatálya alatt is áll.

26. § Segédlelkész (káplán) az, aki

(1) a) a hittudományi kar/egyetem/akadémia lelkész szakán tett sikeres záróvizsgálata és megkapott diplomája alapján szolgálatra kirendelést kapott, a lelkészképesítő vizsgát azonban még nem tette le, vagy

b) lelkészképesítő vizsgáját már letette, de még nem szentelték fel.

(2) A kirendelésére a lelkészjelölt állandó lakhelye szerint területileg illetékes püspök jogosult.

(3) Indokolt esetben a segédlelkézi szolgálatra jogosult kérheti más illetékességi területre is kirendelését. A kérelmet ilyenkor is az egyébként illetékes püspökhöz kell benyújtani, aki ezt véleményezi és továbbítja a kérelmezett szolgálati hely szerinti püspökhöz.

(4) A püspök a kirendeléssel egyidejűleg felügyelő lelkészt jelöl ki, akinek irányítása és utasításai szerint köteles a segédlelkész a szolgálatokat elvégezni.

(6) A segédlelkézi szolgálat célja a hittudományi egyetemen szerzett diploma után a lelkészképesítő vizsgára történő felkészülés.

(7) A segédlelkészt fogadó egyházközség/intézmény köteles felelősséget vállalni azért, hogy az alkalmazás feltételeit, így a lakhatást, jövedelmet, ellátást biztosítani tudja.

A segédlelkész a korábbi szabályozástól eltérően már nem az ún. első lelkész-képesítő vizsgával rendelkező, hanem a teológus-lelkész szak akkreditált képzését nyújtó felsőoktatási intézményben (egyetem, egyetemi kar, főiskola, akadémia) záróvizsgát tett, tehát felsőoktatási tanulmányi kötelezettségeinek eleget tett (abszolutóriumot szerzett) és diplomát kapott lelkészjelölt, aki erre figyelemmel az állandó lakóhelye szerint illetékes püspöktől segédlelkészi szolgálatra kirendelést kapott. Megjegyzendő, hogy e törvényi rendelkezés folytán főszabály szerint a lelkészjelölt segédlelkészi szolgálatot csak saját egyházkerületében láthat el, mert a püspök hatásköre csak a saját egyházkerületére terjed ki, más egyházkerületbe kirendelésre nem jogosult. Amennyiben a lelkészjelölt az állandó lakóhelyétől eltérő egyházkerületben szeretne segédlelkészi kirendelést kapni, kérelmet kell előterjesztenie a szolgálati hely szerint illetékes püspökhöz. A kérelmet az állandó lakóhely szerint illetékes püspök útján kell előterjeszteni, neki kell megküldeni, aki azt véleményezi és ezzel együtt továbbítja a szolgálati hely szerint illetékes püspökhöz.

A püspök a kirendeléssel egyidejűleg felügyelő lelkészt jelöl ki a segédlelkész számára. A segédlelkész a felügyelő lelkész irányítása mellett, az ő utasításai alapján köteles a szolgálatát ellátni. A segédlelkészi szolgálat célja a lelkész-képesítő vizsgára való felkészülés, a felsőoktatási intézményben szerzett elméleti ismeretek gyakorlati ismeretekkel való kiegészítése. A szolgálatáról a felügyelő lelkész véleményt készít, amelyet a lelkész-képesítő bizottság a képesítés során figyelembe vesz.

Kirendelés hiányában a diplomaszerezéssel csak a jelölt lelkészi jogviszonya jön létre, szolgálati viszonya nem. Segédlelkészi státusza a kirendelés alapján mindaddig fennmarad, amíg a lelkész-képesítő vizsgának letételét követően lelkésszé nem szentelik, és ezzel párhuzamosan a segédlelkészi kirendelése hatályban van. Ha a felszentelése előtt kirendelését a püspök visszavonja, csak a lelkészi jogviszonya él tovább, de szolgálati viszonya megszűnik. Felszentelésével megszűnik a segédlelkészi minősége, hiszen ezen aktussal teljes jogú lelkésszé válik. Ha őt más szolgálatra való felhatalmazás hiányában továbbra is az adott helyen kívánja foglalkoztatni a püspök, őt ugyanarra a szolgálati helyre már beosztott lelkészként kell kirendelni.

A segédlelkész javadalmazásáról a fogadó egyházközség vagy egyházi intézmény gondoskodik, ő biztosítja a lakhatást, jövedelmet, egyéb ellátásokat. Ebből következően a püspök csak az adott egyházközség, egyházi intézmény hozzájárulásával vagy kérelmére élhet a kirendelés jogával.

A lelkészi állás betöltése, szolgálatba állítás, a jogviszony létesítése

27. § A lelkészi állás választással, kirendeléssel, kinevezéssel vagy megbízással tölthető be.

A törvény összefoglalóan meghatározza azokat a felhatalmazási formákat, amelyek egyikével lelkészi szolgálati viszony (és nem a lelkészi jogviszony) létesíthető.

Lelkészi állás betöltése választással

28. § (1) Önálló gyülekezeti lelkészi állás az adott egyházközség választása alapján tölthető be, kivételes esetben egyházmegyei választás alapján. A választás alapja meghívás vagy pályázat lehet.

(2) A lelkészválasztás az anyaegyházközség joga és kötelezettsége.

Az egyházközségi lelkész, továbbá az Egyház tisztségviselőinek választás alapján történő kiválasztásának teológiai alapját abban kell keresni, hogy a Szentírás és a hitvallásaink szerint az egyházi tisztségviselőink és vezetőink tisztségük legitimitását honnan származtatják. A református egyházak, így a magyar református egyház is kezdetektől fogva a reformáció dogmatikája alapján elutasítják a püspökök „sorrendi utódságát”. Már az első, 1545-ben tartott I. Erdődi Zsinat X. és XI. cikke hangsúlyozza, hogy az egyház feje Krisztus, nem pedig a püspökök sorrendi utódsága. A XI. cikkben ennek indokát a következők szerint adják meg:

„Azért Istent hívjuk bizonyásgúl, hogy mi a püspököket örömmel akarnók hallgatni és nekik engedelmeskedni, csak el ne térnének az evangéliumtól; de midőn mind a tiszta tudományt megvesztegették, mind a sákramentumok tanát és törvényszerű kiszolgáltatását megszentégtelenítették, inkább kell engedelmeskednünk az istennek, mint az embereknek. Azért is kárhoztatjuk mindazokat, akik az egyházat a püspökök sorrendi utódságához kötik, mintha ők az evangélium többi szolgáinál isteni jog szerint előbbvalók volnának és mintha az egyház emberi intézmény volna. Kárhoztatjuk azokat is, akik azt mondják, hogy azoknál, akiknek sorrendi jogutódsággal kormányozó püspökeik nincsenek, sem felavatás, sem lelkészség, sem semmi egyházszervezet nem volna, mert az egyház nincs bizonyos helyhez vagy személyek utódságához kötve, a mint Krisztus világosan mondja: »Ím itt vagy amott vagyon a Krisztus, ne higgyétek!« És midőn Lukácsnál mondja, hogy: »Az Isten országa nem jó úgy el, hogy azt megtudnátok«, – hanem az Isten országa csak az Isten ígéjéhez van köttetve.”

Az egyetemes papság elvét, a zsinat-presbiteri elvet egyházalkotmányi alapként elfogadó törvény egyben azt is deklarálja, hogy a Magyarországi Refor-

mátus Egyházban, a látható, jogilag szervezett egyházban a külső felhatalmazást az egyházi szolgálatra, egyházkormányzati tisztségek ellátására az egyháztagság egészét jelentő közösség, az egyháztagek közössége adja vagy közvetlenül vagy közvetett formában. A szolgálat alapja tehát nem a katolikus teológia szerinti isteni jog (ius divinum), hanem a gyülekezet felhatalmazása. Ezért bárki (lelkész, nem lelkész) csak a gyülekezet felhatalmazása alapján jogosult a közösség (nota bene Krisztussal közösség) számára egyházi szolgálatot végezni. A tisztségviselők a fő szabály szerint választással szerzik megbízatásukat. Megválasztásukkal nem a méltóság nő, hanem csupán a felelősségük (Lk 12,48.). Ezért a lelkészek között sincsen rangbéli különbség, ahogyan ezt a 4. § (1) bekezdésében írt alapelvnel már láttuk. A kálvini református egyházban az egyházközségi, majd a magasabb szintű gyülekezet vezetése nem egy-egy személyre, hanem testületekre bízott. Olyan testületekre, amelyekben visszatükröződik Krisztus hármassága az egymástól elválasztott feladatok hármasságában. Az egyháztagek pedig, akik a Krisztus hármasságában egyaránt részesek, s ezeket a Krisztus-test Egyház önmagában egyesíti egyaránt felelősök e látható, emberek által alkotott szervezet ékes és szép rendben való működéséért. Ez természetesen feltételezi azt, hogy az egyház tagjaiként a Heidelbergi Káté 32. kérdésére adott válaszuk szerinti keresztyénységünket, s ezáltal egyháztagságunkat Kálvinnal együtt úgy értelmezzük, hogy azok az igazi tagjai az egyháznak, akik hitük megvallása által, életük példáján keresztül és a sákramentumokban való részvétel által velünk együtt ugyanazt az Istent és Ő Krisztusát megvallják (Kálvin: Institutio IV.1,8.). Az egyházalkotmányi törvényünk 22. § (2) bekezdése szerinti teljes jogú egyháztagság feltételei megfelelnek e követelményeknek, hiszen nem minden egyháztage jogosult szavazati jogra, hanem csak azok, akiket megkereszteltek, konfirmációs fogadalmat tettek, a gyülekezeti istentiszteleten, az úrvacsorai közösségben részt vesznek és az egyház fenntartásához hozzájárulnak, továbbá nagykorúak. Életkoruk, keresztyéni mivoltuk alapján képesek tehát felelősen vezetőiket, egyházkormányzóikat megválasztani, választott vezetőikkel együtt a királyi, a papi és próféta feladatokat ellátni. Ez a felelősségük és felelős döntések meghozatalára, a feladatok ellátására való képességük pedig azután is megmarad, miután a tisztségviselőket megválasztották. Az egyházkormányzati hatalom tekintetében tehát a választói névjegyzékbe ezen feltételek alapján felvett egyháztagekból álló egyházközségi közgyűlés a szuverén, akinek felhatalmazása alapján a képviselői (zsinati) elveknek megfelelően épül fel az Egyház szervezete, választatnak meg az Egyház tisztségviselői. Ezért a megválasztott tisztségviselők által e szuverenitás, e felelős döntésre való képesség megkérdőjelezése, kétségbe vonása ellentétes az Egyház alkotmányának alapelveivel, s egyben a választott tisztségviselők legitimitását megkérdőjelezi meg.

A törvény a lelkészválasztás jogát és egyben kötelezettségét az anyaegyházközségeknek adja meg. Ez megfelel annak az elvárásnak, hogy az anyaegyházközség azoknak az egyháztageknak a közösségi formája, akik képesek egy lelkészi állást önállóan fenntartani, tehát az egyházuk szervezetének fenntartásáról önállóan ké-

pesek és hajlandók is gondoskodni. Ezekben az egyházközségekben a lelkeszt az egyháztagek választják. Kivételesen az egyházmegyei közgyűlést illeti a választás joga, amennyiben az adott anyaegyházközség nem élt a választás jogával, vagy élt, de az eredménytelen volt. Erről lásd a törvény 66. §-ához fűzött magyarázatot!

29. § (1) A megválasztandó gyülekezeti lelkész személyéről az egyházközség köteles kikérni az egyházkerületi elnökségek mellett működő Lelkészválasztási Tanácsadó Bizottság (továbbiakban: Bizottság) véleményét.

(2) A Bizottságot soron kívül és olyan időben kell összehívni, hogy az az állás betöltését ne hátráltassa, és a Bizottság állásfoglalása a kérelem beérkezésétől számított 30 munkanapon belül a presbitérium tudomására jusson.

(3) Amennyiben a Bizottság határidőben nem nyilatkozik, a véleményezni kért lelkész választásra bocsátható.

A 28. §-hoz fűzött magyarázat alapján felelős választásra jogosult és képes közösség választási szabadságát korlátozza a 29. § rendelkezése. Eszerint a megüresedett tisztségre vagy új lelkészállás szervezése esetén megválasztandó lelkész személyének eldöntése előtt az egyházközségnek kötelezően ki kell kérni az egyházkerületi elnökség mellett működő Lelkészválasztási Tanácsadó Bizottság véleményét. E szabály felállítása amellet, hogy sérti a választói közösség 28. §-nál körülírt autoritását, sérti a lelkészként lelkészi képesítéssel ellátott, felszenteléssel szolgálat ellátására felhatalmazott, adott esetben már lelkészi szolgálatával más egyházközségben bizonyított, a törvény 30. § (1) és (2) bekezdésében írt feltételeknek mindenben megfelelő lelkész passzív választójogát, ellentétes a törvény választási eljárás szabályait, sorrendiségét meghatározó további rendelkezéseivel. A választásra sor kerülhet ugyanis meghívással vagy pályázat útján. A későbbi szakaszokban megjelenő szabályok alapján e véleménykérés legfeljebb a meghívásról való döntés előtt lenne elképzelhető, mert a pályázat esetén a pályázók személye előzetesen nem ismert. A törvény 56. §-a értelmében a meghívásnak két formája létezik. Az első szerint a presbitérium határozattal dönt a meghívásról, mely határozat egyrészt eldönti a választás meghívással történő módját, de egyben meg is nevezi a meghívandó lelkészt. E kettő törvényi előírás folytán szükségképpen együtt jár. Ezzel azonban már jogerős határozat született arról, hogy a választás meghívásos módja mellett ki lesz a meghívandó személy. Ha a 29. § (1) bekezdését akként kellene értelmezzük, hogy még e presbitériumi döntés előtt kell véleményeztetni a megválasztandó lelkész személyét, s a Bizottság nem támogatná a lelkész meghívását, előfordulhat, hogy a presbitérium nem a választás meghívásos formája mellett döntene. Mindemellet a Bizottság véleménye a 29. § alapján nem köti sem a presbitériumot, sem a meghívásos választás másik változatában a választói közösség 10 %-ának döntését a meghívás és a megválasztandó személyének eldöntésében. Ha a tisztségviselők választására „nagykorúnak“, felelős döntésre képesnek minősített testületek (presbitérium, egyházközségi közgyűlés) mégsem

képesek a jogalkotó szerint felelősen dönteni saját lelkészük személyéről, az az egyházi jogrendszer olyan belső ellentmondását idézi elő, amely a zsinat-presbitéri elvnek a kiüresítését eredményezi, így az egyház alkotmányával és e törvény alapelveivel ellentétes. Ha pedig a törvényalkotó a Bizottságtól a jóhiszemű választói testület megvédését tűzte ki célul a lelkészi szolgálat ellátására adott helyen alkalmatlan lelkésztől, akkor azt a lelkésszé válás folyamatába beépített kontrollrendszer kialakításával kellett volna megtennie. A lelkészek szolgálatra való alkalmasságát szabályozott körülmények mellett, megfelelő jogorvoslat biztosításával kellene rendezni, amely egyben megoldhatná a már szolgálatba állított és a szolgálatra bármely (szakmai, egészségügyi) okból alkalmatlanná váló lelkész és választói közössége régen várt, de e törvénnyel sem orvosolt problémáját.

A választás pályázattal történő lebonyolítását illetően a Bizottság véleményének kikérésére a pályázati határidő letelte után, a jelöltek választhatósága feltételeinek megvizsgálása utáni időben kerülhet sor. Ebben az esetben valamilyeni pályázót a Bizottság elé kellene vinni, amely bizonyos előszűrést végezne véleménynyilvánítás címén. Erre azonban a törvény későbbi 62. §-a értelmében a presbitérium jogosult, majd a bemutatkozó szolgálatokat követően a választói közösség dönthet a lelkész megválasztásáról. Hangsúlyozva, hogy a Bizottság döntése ebben az esetben sem kötelező, a 62. § alapján a presbitérium a Bizottság által nem javasolt lelkészt is jelöltté nyilváníthatja, ha a pályázata és okiratai alapján a törvényi feltételeknek megfelel. Ez utóbbira a törvény egy további, öttagú, az esperest, két egyházmegyei tanácsost is magában foglaló bizottságot állít fel, amely kizárólag a törvény 30. §-ában előírt feltételeket vizsgálhatja, érdemben nem foglalhat állást a meghívott vagy pályázó lelkész alkalmasságát illetően. A kérdés ezt követően az, miben dönt a törvény 29. §-ával felállított Bizottság. A törvény nem szabályozza ugyanis e bizottság összetételét, döntéshozatalának ellenőrizhető szempontjait, döntésének formáját és a jogorvoslati lehetőségeket sem, így döntése ab ovo önkényesnek minősítendő, hiszen nincsenek törvényben szabályozott viszonyítási paraméterek, amelyekkel a Bizottság véleményének kialakítása összevethető, kontrollálható lenne.

30. § (1) Gyülekezeti lelkészi állásra az a teljes jogú református lelkész választható, aki nem áll fegyelmi büntetés hatálya alatt, büntetlen előéletű, ellene nincs folyamatban sem egyházi fegyelmi, sem világi büntető eljárás, valamint vállalja, hogy megválasztása esetén az állást az adott feltételekkel elfogadja, és meghatározott időn belül betölti.

(2) Az egyházkerületi közgyűlés meghatározhat olyan kiemelt egyházközségeket vagy lelkipásztori állásokat, amelyekbe gyülekezeti lelkésszé meghívás vagy pályázat útján csak az választható, aki a választást megelőző legalább 5 éven keresztül lelkészi jellegű szolgálatot teljesített.

(3) Amennyiben valaki a gyülekezeti lelkészi állásáról lemondott, vagy megválasztása ellenére azt nem foglalta el, hat éven belül ugyanarra az állásra nem választható.

A törvény ezen szakasza objektív feltételeket határoz meg a gyülekezeti lelkész választására vonatkozóan. Hangsúlyozandó, hogy objektív feltételekről van szó. A törvény a szubjektív vélemény kialakítását a választási eljárásban komoly szerepet kapó választói testületre, az egyházközség választójoggal rendelkező tagjaiból álló, az egyházalkotmányi törvény szerint választásra alkalmas, felelős testületre bízta. E testületnek áll jogában megvizsgálni és eldönteni azt, hogy a megüresedett vagy betöltendő új lelkészi állására meghív-e valakit, vagy kinek a pályázatát fogadja el. A felelős döntés meghozatalára többféle lehetőség áll rendelkezésére. Lehetősége van a meghívandó vagy hozzá pályázó lelkészről információkat kérni korábbi szolgálati helyéről, előjárótól, a bemutatkozó szolgálat törvényi előírás. Ha elismerjük az egyházalkotmányban e testület felelős választásra való képességét, e lehetőségek mellett további „atyai” segítséget nem kell neki biztosítanunk. Ha viszont az egyházközségi választói testületeket a jogalkotó nem tartja alkalmasnak felelős döntés meghozatalára, az egyházalkotmányt kell alapjaiban átírnia. Ez azonban nagy valószínűséggel a Róma irányába mutató utat, az egyház hierarchizálását jelentené. A változó világban, a változó körülményekhez való igazodást lehetővé tevő semper reformari debet követelményének ez a döntés is megfelelné, de ezt a jogalkotó Zsinatnak kell felvállalnia egy határozott jövőkép birtokában. E törvény azonban még elfogadott jövőkép hiányában, komoly koncepció nélkül született meg, így magán viseli ennek mindenfajta következményét.

A törvényt a Zsinat 2013. évi IX. törvénnyel módosította és iktatta be a (3) bekezdést. Ez a rendelkezés újabb választási akadályt épít be a törvénybe azzal a lelkésszel szemben, aki az adott lelkészi állásáról lemondott, vagy a megválasztás ellenére a lelkészi állást nem foglalta el.

31. § A nem magyarországi lelkészképzéssel vagy szolgálattal rendelkező lelkészek részére az egyház belső rendje külön vizsga és befogadási szabályokat is előírhat.

Annak ellenére, hogy a törvény 6. §-a elismeri a Kárpát-medencében református lelkészképzést nyújtó felsőoktatási intézmények oklevelét, előírja honosító vizsga letételét, továbbá befogadási szabályokat is felállít. Erről részletes magyarázatot a 8-15. §-hoz írt rész tartalmaz.

32. § (1) Amennyiben a lelkész másik egyházkerületben kíván szolgálati viszonyt létesíteni, előzetesen ki kell kérnie a fogadó egyházkerület püspökének befogadó nyilatkozatát és az elbocsátó püspök engedélyét. A püspöknek a kérelem kézhezvételétől számított 10 munkanapon belül kell nyilatkoznia.

(2) Amennyiben a lelkész ugyanazon egyházkerületen belül kíván másik egyházmegyében szolgálati viszonyt létesíteni, erről előzetesen ki kell kérnie a fogadó egyházmegye esperesének befogadó nyilatkozatát. Az esperesnek a kérelem kézhezvételétől számított 10 munkanapon belül kell nyilatkoznia.

(3) Hiánypótlási felhívás esetén a határidő az utolsó hiánypótló irat, nyilatkozat beérkezésétől számít.

(4) A befogadási, tanácsadási ügyekben rövid úton történő iratkezelésnek is helye van, és határidőben történő ügyintézésnek kell tekinteni, ha az iratot faxon/e-mailben a határnapon igazoltan továbbították.

Az 1881/82. évi Debreceni Alkotmányozó Zsinat döntése óta a Magyarországi Református Egyház egységes szervezet, az egyházkerületek ezen egységes egyházszervezet részei. A Zsinat a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. törvényét az egységes egyházszervezetre hozta. Ennek ellenére a törvényben megmutatkoznak az egyházkerületi önállóságra mutató rendelkezések is, amelyeknek értelmében az egységes törvény hatálya nem azonos módon érvényesül az egyes egyházkerületek jogalkalmazása során.

A 28. és 29. §-okban írtakhoz szorosan hozzátartozik a lelkészválasztásra felhatalmazott és arra egyházalkotmányi szinten alkalmasnak minősített választói közgyűlés döntési autonómiájának e szakasz szerinti további korlátozása, amely már egyértelműen az egyházszervezet hierarchizálásának irányába mutat. E szakasz egyértelműen mutatja, hogy adott szolgálati helyen csak az lehet lelkész, akit az illetékes egyházkerület püspöke arra a saját maga által felállított, nem publikus és nem vitatható szempontrendszer alapján méltónak talál. A törvény a püspök nyilatkozatát és nem egy erről szóló, indokolással ellátott és jogorvoslati lehetőséget biztosító határozatot kíván meg. A kérdés az, hogy ezt követően a 28. § szerinti, az adott egyházkerületi elnökség mellett működő Bizottság milyen véleményt ad, adhat, s véleményére ezt követően szükség van-e egyáltalán. Ha ugyanis egy tisztviselő, esetünkben a püspök nem fogadja be az adott egyházkerületbe a másik egyházkerületben esetleg köztisztletnek örvendő, megbecsült, de bármilyen téren az új szolgálati hely püspökével ellentétes nézetet valló, netán nála népszerűbb lelkészt, akit a választási törvény 48. § (3) bekezdése alapján minden különösebb befogadási eljárás nélkül akár püspöknek vagy lelkészi főjegyzőnek is jelölhetnek, a püspök egyszemélyi, indokolást, így jogorvoslati lehetőséget is nélkülöző döntése folytán az adott egyházkerületben egy felelős testület által megválasztott lelkész sem lehet. Ez pedig ellentmond mind az egyetemes papság, mind a zsinat-presbiteri alkotmányos alapelvnek, mind az e törvény 4. § (1) bekezdésének.

Bár a törvény nem rendelkezik erről kifejezett formában, de a határidő elmulasztása esetén a helyes értelmezés szerint a hozzájárulást megadottnak kell tekinteni.

33. § Amennyiben a lelkész nem magyar állampolgár vagy nem Magyarországon szolgált, úgy előzetesen ki kell kérni az új szolgálati hely szerint illetékes püspök befogadásáról döntő határozatát.

A törvény e rendelkezése ugyancsak püspöki befogadást ír elő a nem magyar állampolgár vagy nem Magyarországon szolgáló magyar állampolgár lelkész szolgálatba állításához. A befogadás formáját a törvény itt határozati formában határozza meg. Ez a helyes értelmezés szerint jogorvoslattal támadható az általános szabályok szerint.

34. § Ha a lelkész nem magyarországi református gyülekezetben kíván szolgálni, az ehhez történő hozzájárulást - az elbocsátást - az utolsó magyarországi szolgálati hely szerint illetékes püspök adja ki, a befogadás rendjére a fogadó egyház szabályai az irányadóak.

A törvény a magyarországi szolgálati hely szerint illetékes püspök elbocsátó hozzájárulását írja elő arra az esetre, ha a lelkész nem magyarországi református gyülekezetben kívánja szolgálatát folytatni. E rendelkezés tovább korlátozza a lelkész passzív választójogát, azt a lehetőséget, hogy az egységesnek kijelentett Magyarországi Református Egyházban egy másik egyházmegyében, egy másik egyházközségben az ottani közösség szabad és törvényen alapuló döntése nyomán szolgálatba lépjen. Ha a lelkész „kinötte” korábbi gyülekezetét vagy bármely más, méltányolható ok miatt váltani szeretne, kényszerű, régi szolgálati helyén való tartására komoly érv nem hozható, az szükségképpen a lelkész és a gyülekezet közötti viszony megromlásához fog vezetni. Célszerűbb a lelkészt elengedni, s az utódlását komolyan megszervezni. A jelen törvényi rendelkezések ugyancsak a püspök egyedi, a döntés objektív szempontjait nélkülöző felhatalmazásával, a jogorvoslati lehetőség hiánya mellett ellentétes az egyház alkotmányával.

35. § (1) Az önálló gyülekezeti lelkész a megválasztásával nyeri el ezen státuszát.

(2) Az esperes a választás érvényességét a választás jogerőre emelkedésének napjával kiállított, a választó egyházközségnek megküldött, a beiktatás alkalmával a lelkésznek átadott concessával igazolja.

(3) A lelkész önálló gyülekezeti szolgálatát a beiktatással kezdheti meg.

(4) A beiktatás a concessa és a díjlevél istentiszteleten történő átadása, amelynek a kiállítástól számított 30 napon belül meg kell történnie.

(5) Az állás elfoglalásáról az esperes értesíti az illetékes egyházkerületet, a korábbi szolgálati hely szerint illetékes egyházmegyét és egyházkerületet, a Zsinati Hivatalt, a Lelkeszi Nyugdíjintézetet.

A törvény különbséget tesz a gyülekezeti lelkészi állást keletkeztető választás érvényessége és hatályossága között. A lelkészválasztás a 64-68. §-okban szabályozottak szerint válik érvényessé, az állás elfoglalásával lép hatályba, amelyet a törvény új szabályozása szerint a beiktatás jogi aktusa jelenít meg. A megválasztott lelkészt a beiktatástól kezdődően illetik meg a díjlevélben foglalt jogosultságok és

terhelik a szolgálat ellátásával kapcsolatos kötelezettségek, esetleges korábbi szolgálati helye ettől a pillanattól kezdődően üresedik meg. A concessa az e törvény 7. § 18. pontjának megfelelően azt igazolja, hogy a választási eljárás törvényesen fejeződött be, azaz érvényes volt, a lelkész ennek alapján elfoglalhatja az állást. Törvényi előírás, hogy a concessa kiállításának dátuma az az időpont, amikor a választási eljárás jogerősen befejeződött, s ettől az időponttól számított 30 napon belül sor kell, hogy kerüljön a lelkész beiktatására. A beiktatás alkalmával istentiszteleti keretek között kerül sor a concessa átadására, melynek átvételével lép hatályba a szolgálati viszony. Figyelemmel arra, hogy az állás elfoglalásával a régi szolgálat megszűnik, és az új szolgálat hatályossá válik, e változásokat valamennyi nyilvántartásban át kell vezetni, hiszen ettől az időponttól kezdődően megszűnik a korábbi szolgálati hely járulékfizetési kötelezettsége, ettől az időponttól keletkezik az új szolgálati hely járulékfizetési kötelezettsége, így a változások átvezetése szükségessé válik. A bejelentési kötelezettséget a törvény az espereshez telepíti.

Ha és amennyiben az esperes – akadályoztatása esetén helyettese – elmulasztaná a concessa kiadását s a lelkész beiktatását a törvény által előírt határidőben, az adott szolgálati helyen nem léphetne hatályba a szolgálati viszony keletkezése, a lelkész a (3) bekezdés alapján a szolgálatát nem kezdheti meg. Ugyanakkor az érvényes választás eredménye alapján alanyi joga keletkezik a beiktatásra, s ha nem állna ezt megelőzően más szolgálati viszonyban – ahol az új helyen történő beiktatásig nem szűnik meg a szolgálati viszonya, tehát a javadalmazására ott igény tarthat a korábbi szolgálat ellátása mellett – a vétkesen mulasztóval szemben igényt tarthat a díjlevélben meghatározott javadalmazására. Beiktatását és javadalmának megítélését azonban az illetékes egyházi bíróságon kell érvényesítenie. Ugyanakkor vétkes mulasztás esetén vizsgálendő a mulasztó fegyelmi felelőssége.

36. § A gyülekezeti lelképásztor megválasztása határozatlan időre szól, a jogviszony csak az egyházi törvényben meghatározott feltételek bekövetkeztével szűnik meg, vagy az erről rendelkező eljárás szerint szüntethető meg.

A lelkészi szolgálat a korábbi törvényi rendelkezéseknek megfelelően határozatlan időre szól. E törvény 89. §-a határozza meg a lelkészi jogviszony és a szolgálati viszony megszűnésének okait, lehetőségeit, részletes magyarázatát lásd e szakasznál!

37. § Az önálló jogállású, missziói egyházközségben szolgáló lelkészt az egyházközségbe a püspök a presbitériummal egyeztetve nevezi ki. A lelkészt az egyházközség alkalmazza, díjlevelét is az egyházközség állítja ki, azzal, hogy a szolgálat anyagi feltételeihez az egyházkerület is előre meghatározott módon hozzájárul.

Sajátos formája az egyháztagok együttműködését és az egyház fenntartásáért felelősséget érző anyaegyházközségek, társegyházközségek mellett az alapvetően a népegyházi változat eredményezte egyházközségi forma, a missziói egyházközség lelkészének szolgálatba állítása. A missziói egyházközségbe önálló jogállású lelkészt az állást ténylegesen fenntartó közösség nevében a püspök nevezi ki. Arra tekintettel, hogy a lelkési állás fenntartása – ha azt teljes mértékben az adott közösség nem is biztosítja – továbbra is az adott közösség kötelezettsége marad, az ide kinevezendő lelkész személyéről a missziói egyházközség presbitériumával előre egyeztetetten dönt a püspök. Alkalmazása, a díjlevél kiállítása, s a benne foglalt ellátási kötelezettség az adott egyházközség feladata, de a szolgálat ellátásának feltételeihez az egyházkerület hozzájárul. A kinevezéssel létrehozandó szolgálati viszony alapvető indoka az, hogy az egyházkerületi hozzájárulás nélkül az adott szolgálati hely nem lenne fenntartható.

38. § (1) A beosztott jogállású gyülekezeti lelkész püspöki kirendelés alapján végzi szolgálatát.

(2) A beosztott lelkészt az egyházközség alkalmazza, díjlevelét az egyházközség presbitériuma állapítja meg.

(3) A beosztott lelkész kirendeléséről szóló határozatban meg kell jelölni, hogy a beosztott lelkész kinek a felügyelete mellett látja el szolgálatát.

A beosztott lelkész kirendelésére akkor kerülhet sor, ha az adott egyházközségnek van ugyan egy vagy akár több önálló jogállású választott lelkésze, de az ellátandó feladatok mértéke további személy vagy személyek szolgálatba állítását igényli. A szolgálat lehet tartós, de lehet átmeneti jellegű is. Szolgálati viszonya püspöki kirendeléssel keletkezik, de az állásfenntartó az egyházközség, díjlevelének, s benne a javadalmazásnak a meghatározása ezért az egyházközség presbitériumának a feladata. A törvény 23. §-ához fűzött magyarázatra visszautalva a beosztott lelkész kettős függőség alatt áll, a szolgálati viszonyáról a püspök dönt, az ellátandó feladatairól a felügyelő lelkész. Ezért a határozatában meg kell határozni a kirendelő püspöknek a felügyelő lelkész személyét.

(4) A kirendelés kezdeményezhető az egyházközség presbitériumának határozata, az esperes kérelme alapján, vagy hivatalból.

(5) Hivatalból történő kezdeményezés esetén be kell kérni a fogadó egyházközség véleményét és a kiállítandó díjleveltervezetet is.

(6) Amennyiben az egyházközség presbitériuma vagy az esperes kezdeményezi beosztott lelkési státusz létesítését, illetőleg betöltését, úgy indokolni kell annak megalapozottságát, és fel kell terjeszteni a beosztott lelkész elhelyezésére, javadalmazására vonatkozó nyilatkozatot.

A kirendelést kezdeményezheti az egyházközség. Ebben az esetben a presbitérium erről határozat formájában dönt. A beosztott lelkész kirendelését kérő határozatban a kirendelést indokolni kell, s be kell mutatni, hogy a kirendelt lelkész ellátását (elhelyezését, javadalmazását) miként kívánja a kérelmet előterjesztő egyházközség biztosítani. Ha a kirendelést az esperes látja indokoltnak, s ő kezdeményezi azt, úgy neki kell indokát adnia a kirendelésnek s nyilatkozni, hogy miként kívánja biztosítani a beosztott lelkész elhelyezését, javadalmazását. Ha pedig a püspök hivatalból látja szükségét az adott egyházközségbe beosztott lelkész kirendelésének, előzetesen ki kell kérni az egyházközség véleményét. Az egyházközség nevében eljáró presbitérium véleményét határozati formában fogalmazza meg. Ebben a határozatban állást kell foglalni a kirendelés indokoltságáról és a megküldött díjlevéltervezetről is. A vélemény lehet elfogadó és lehet elutasító is, de ez a vélemény nem köti a kirendelő püspököt. Elutasító vélemény alapján azonban nem kötelezhető az adott egyházközség az elhelyezésre és ellátásra.

(7) Az egyházközség presbitériuma vagy az esperes kérelmére a beosztott lelkész kirendelése indokolt esetben visszavonható. A kirendelést hivatalból vissza kell vonni, ha annak feltételei nem állnak fenn vagy megszűntek. A kirendelés visszavonásáról a püspök dönt, és erről határozatban rendelkezik.

A beosztott lelkész kirendeléséről és a kirendelés megszüntetéséről a püspök jogosult dönteni. A szolgálati viszony megszüntetését ugyancsak kérheti az egyházközség presbitériuma, az esperes, de történhet hivatalból is. Ha a kirendelés megszüntetésére irányuló kérelmet a presbitérium vagy esperes terjeszti elő, azt indokolniuk kell. A kirendelést a püspök is visszavonhatja, ha a kirendelés indoka megszűnt vagy a beosztott lelkészi állás fenntartásának feltételei nem állnak fent. A kirendelés visszavonásáról a püspök határozati formában dönt. Döntése ellen az e törvény 50. §-a alapján nincs helye fellebbezésnek.

Lelkészi állás betöltése intézményekben

39. § Az intézményi lelkész szolgálati jogviszonya kirendeléssel, kinevezéssel vagy megbízással keletkezik. A jogviszony keletkeztetését pályázat vagy meghívás előzheti meg, az intézmény alapító okiratában foglalt rendelkezések figyelembe vételével.

Az intézményi lelkészek szolgálatba állítása kinevezéssel vagy megbízással keletkezik, amelyet pályázat vagy meghívás előzhet meg. A pályázattal a kinevező oly módon keres a szolgálatra alkalmas jelöltet, hogy felméri az általa nem vagy nem minden szempontból ismert potenciális jelöltek elképzeléseit, terveit, javaslatait, s ezek közül választja ki a legmegfelelőbbet, meghívás esetén egy már jól ismert és elismert jelöltet hív meg a szolgálat ellátására. Az állás betöltésének

feltételeit (pályázat vagy meghívás) vagy állami vagy egyházi jogszabály, illetve ezek felhatalmazása alapján az adott intézmény alapító okirata vagy szervezeti és működési szabályzata is meghatározhatja, így a kinevezőnek e rendelkezéseket is figyelembe kell venni.

40. § (1) A szolgálati jogviszony keletkeztetésére és megszüntetésére az egyházi fenntartó szerint illetékes esperes, püspök vagy a Zsinat lelkészi elnöke jogosult.

(2) Nem egyházi fenntartóhoz történő kirendelésről országos hatáskörű szervezet esetén a Zsinat lelkészi elnöke, egyebekben a fenntartó szerint hatáskörrel és illetékességgel rendelkező esperes javaslatára a püspök intézkedik.

Egyházi intézménybe történő szolgálatba állítás esetén a kinevezésre az intézmény fenntartója szerint illetékes esperes, püspök vagy a Zsinat lelkészi elnöke jogosult. Így e törvényhely alapján egy egyházközségi oktatási intézménybe lelkészi szolgálat ellátására az egyházközség szerint illetékes esperes vagy püspök is kinevezhet lelkészt, zsinati alapítású vagy fenntartású intézménybe a Zsinat lelkészi elnöke nevezi ki a lelkészeket, de lásd a 43. § rendelkezéseit is. A kinevezés vagy megbízás visszavonása a kinevezése jogkörébe tartozik.

41. § Az intézményi lelkészi állás betöltése az érintett intézmény kérésére vagy hivatalból történik. Ez utóbbi esetben ki kell kérni az intézményvezető vagy az illetékes felelős vezető véleményét is.

Az intézményi lelkészi állás létesítését kezdeményezheti maga az intézmény, de történhet hivatalból is. Ez utóbbi esetben a kinevezésre jogosult tisztségviselő ki kell, hogy kérje az adott intézmény vezetőjének előzetes véleményét. Ez a vélemény nem köti a kinevezőt.

42. § Az intézményi lelkészi állás betöltése előtt szolgálati úton be kell szerezni a lelkész törzskönyvét, és ki kell kérni a területileg illetékes egyházkerület püspökének hozzájárulását.

A törvény 40. §-a értelmében az intézményi lelkészi szolgálat keletkeztetésére az esperes, püspök vagy a Zsinat lelkészi elnöke jogosult. A törvény e §-a legfeljebb az esperesi kinevezés esetén követendő eljárást tartalmazza, a püspök és a Zsinat lelkészi elnöke esetében a területileg illetékes püspök egy és ugyanaz a személy.

43. § Az intézményi lelkész szolgálati jogviszonyának létesítéséről és megszüntetéséről egyházközségi fenntartású intézmény esetén a presbitérium javaslatára az esperes felterjesztésére a püspök dönt, a kirendelést részére az esperes adja ki. Egyéb esetekben a fenntartó szintjén történik a testületi döntéshozatal és a kirendelés is.

Hasonlóan az előző §-hoz, mivel a törvény 40. §-a értelmében az intézményi lelkészi szolgálat keletkeztetésére az esperes, püspök vagy a Zsinat lelkészi elnöke jogosult, ellentmondásos a szabályozás, mert így az esperes szolgálat-keletkeztési joga kiüresedik. Ha ugyanis már az egyházközségi fenntartású intézményben is a püspök gyakorolja a kinevezés jogát, akkor az esperes kinevezési joga máshol nem érvényesül.

44. § Az intézményi lelkész szolgálati szerződése a díjlevél. A javadalomról (pénzbeli és természetbeli juttatások) a díjlevelet kiállító az alkalmazó intézménnyel történő egyeztetés alapján rendelkezik. Ezek meghatározása során tekintettel kell lenni az ágazatra vonatkozó és kötelezően alkalmazandó állami előírásokra is.

Az intézményi lelkész kinevezésén alapuló szolgálati szerződése a díjlevél. A szerződés jellegéből következően elfogadásával válik hatályossá, az intézményi szolgálati viszony tehát kétoldalú, a szerződő felek megállapodásán alapuló jogviszony. A kinevezésről tehát az előző szakaszok szerinti kinevező dönt, de a szolgálat tartalma a felek megállapodásán alapul. A javadalom és a szolgálat ellátásához kapcsolódó egyéb állami vagy egyházi jogszabályi feltételeket, előírásokat be kell tartani. Így az állami intézményben foglalkoztatottak (pl. közalkalmazottak) fizetési besorolását, előmenetelét kell alkalmazni.

45. § Nem kell kiállítani díjlevelet azokban az esetekben, amikor az alkalmazásra, javadalom kifizetésére nem egyházi jogviszony alapján kerül sor (pl. tábori lelkész, börtönlelkész, alkalmazott kórházlelkész).

A díjlevelet a nem egyházi jogviszony alapján létesült szolgálati viszony alapján nem kell kiállítani, a díjlevél tartalmának megfelelő szerződési tartalmat a kinevezésnek kell tartalmaznia. Lásd a továbbiakban a 49. §-nál írtakat!

46. § A lelkészi diplomája alapján közoktatásban foglalkoztatott egyházi személyek alkalmazási feltételeiről külön egyházi törvény rendelkezik. Az oktatási intézményben lelkészi diplomája alapján foglalkoztatott egyházi személy vagy vallásoktató lelkész püspöki kirendeléssel látja el szolgálatát.

A közoktatásban foglalkoztatott lelkészek alkalmazási feltételeiről a Magyarországi Református Egyház közoktatási törvényét az 1995. évi I. tv-t. és a református hittanoktatásról szóló 2007. évi II. tv. rendelkezéseit kell figyelembe venni. Az oktatási intézményben kizárólag a lelkészi diploma alapján foglalkoztatott egyházi személy vagy vallásoktató lelkész kinevezésére a püspök jogosult.

47. § Intézetben betöltött vezetői lelkészi szolgálat esetén a fenntartó (világi állás esetén a munkáltató) a kinevezés, kirendelés, megbízás feltételeként a szolgálat ellátásához szükséges egyéb szakmai képesítés meglétét és megszerzését is előírhatja.

Állami, önkormányzati vagy egyházi fenntartású intézményekben egyaránt a vezetői megbízás ellátásához az egyházi fenntartó, vagy a világi állás esetén a munkáltató a lelkészi képesítésen kívül egyéb szakmai képesítés meglétét, megszerzését is előírhatja. Így jogi, közgazdasági, egészségügyi stb. ismeretek megszerzését is.

48. § (1) Az intézményi lelkészek egyházi jogviszonyukból fakadó alárendeltségük mellett az intézmény ágazati szabályait is kötelesek betartani.

(2) Amennyiben a lelkész nem az intézet/szervezet vezetője, úgy a szakmai vezetőt illeti meg a szolgálatok rendjével, beosztásával összefüggésben (pl. munkaidő, szabadság) az utasítási jog.

(3) Az intézményi lelkészek esetében a lelkészi szolgálatok tartalma és végzése tekintetében az egyházi függelmi viszonyok érvényesülnek, a hitéleti jellegű szolgálatok ellátásában a lelkész az egyház rendje szerint köteles eljárni. Fegyelmi felelősségük tekintetében az egyházi bíróság joghatósága alá tartoznak.

Az Egyháznak az állammal való megállapodása, állami jogszabályok alapján lelkészek szolgálhatnak állami intézményekben. Ez esetben a lelkészek kettős függelmi viszonyban állnak. A kinevezésükre az állami szabályok vonatkoznak, de a szolgálat ellátása, annak tartalma és mikéntje tekintetében az egyházi jogszabályok az irányadók. Így pl. a szolgálat ellátásának helyét, idejét, gyakoriságát az állami, önkormányzati vezető, de annak módját (liturgia) és tartalmát az egyházi szabályok betartásával látja el a lelkész.

49. § (1) A nem egyházi fenntartású intézményekben az intézményi lelkészi szolgálat végzéséhez az egyházi kirendelésen túl az álláshellyel rendelkezővel megkötendő munkaszerződés is szükséges.

(2) Visszavonásra kerül a kirendelés, ha ezt a munkaviszony létesítője kezdeményezi.

(3) A kirendelés visszavonása esetén meg kell szüntetni a lelkész alkalmazásával kapcsolatos munkaviszonyt is.

A már hivatkozott kettős függelmi viszony alapja, hogy a nem egyházi fenntartású intézményben szolgálatot ellátó lelkész egyházi szolgálati viszonya a kinevezést gyakorló egyházi tisztségviselő (püspök) kinevezésén alapul, de az adott intézményben ellátott munkaköréhez a nem egyházi foglalkoztatóval kötött munkaszerződés megkötése szükséges, mert az adott intézményben ellátandó feladatokat, jogokat és kötelességeket ezek figyelembevételével kell a lelkésznek ellátnia.

Ha bármelyik jogviszony (egyházi szolgálati viszony vagy állami, önkormányzati munkaviszony) megszűnik, ez magával vonja a másik szolgálati viszony megszüntetését is. Így az egyházi kirendelést is vissza kell vonni abban az esetben, ha a világi munkáltató bármely okból megszünteti a szolgálat alapjául szolgáló munkaviszonyt.

50. § A törvény e fejezetében szabályozott, jogviszonyt létesítő esperesi, püspöki, zsinat lelkészi elnöki döntések e személyek kizárólagos rendelkezési jogkörébe tartoznak, ellenük nincs helye jogorvoslatnak.

A törvény IV. fejezetében szabályozott, a kinevezéssel, kirendeléssel, megbízással kapcsolatos döntések (szolgálati viszony keletkeztetése, megszüntetése) ellen a jogorvoslati lehetőségeket kizárja.

51. § Az intézményi lelkészi állások létesítéséről, megszüntetéséről a szolgálati jogviszonyt keletkeztető tájékoztatja az illetékes esperesi és püspöki hivatalt, a Lelkészi Nyugdíjintézetet és a Zsinati Hivatalt.

A nyilvántartást végző szervezetek számára a szükséges adatszolgáltatást a szolgálati viszonyt keletkeztető, megszüntető, módosító tisztségviselő végzi.

Többes jogviszony, alkalmazási összeférhetlenség

52. § (1) Többes jogviszonnyal rendelkezik az a lelkész, aki több egyházi módon (választás, kinevezés, kirendelés, megbízás) keletkeztetett szolgálatot lát el, vagy egyházi jogviszonya mellett munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban világi állást, kereső foglalkozást, vállalkozói tevékenységet lát el, vagy világi választott tisztséget vállal.

(2) Nem minősül többes jogviszonynak a határozott időre szóló, egyházi kirendelés alapján ellátott helyettesítés.

(3) A többes jogviszonyról minden esetben tájékoztatni kell az egyházi jogviszonyok keletkeztetőjét.

(4) Többes jogviszonyt a lelkész csak az e törvényben meghatározott jóváhagyás esetén vállalhat.

(5) A többes jogviszony engedélyezésénél elsődlegesen az egyházköztség, és az eredetileg ellátott egyházi szolgálat érdekeit kell figyelembe venni.

(6) Nem engedélyezhető olyan tevékenység, amely a lelkészi tisztséggel összeférhetetlen.

Többes alkalmazásról, többes szolgálati viszonyról akkor beszélhetünk, ha egy személy különböző szolgálati helyeken, különböző szolgálati minőségben lát el szolgálatot. E szolgálati viszonyok lehetnek egyháziak (pl. gyülekezeti lelkész teo-

lógiai tanárként oktat), lehet egyházi és világi szolgálati viszony (gyülekezeti lelkész vállalkozóként nyomdát üzemeltet). Meg kell különböztetnünk ettől a lelkész politikai tevékenység körében ellátott választott tisztségét. Ilyen tisztséget ugyanis lelkészi szolgálati viszony mellett nem láthat el párhuzamosan. Az e törvény 79. §-a alapján politikai párttagságot, országgyűlési képviselőiséget, egyéb főállású belföldi közszolgálatot, polgármesterséget vállaló lelkész köteles lelkészi szolgálatát szüneteltetni.

Hasonlóképpen nem minősíti a törvény többes jogviszonynak az egyébként szolgálatban álló lelkész helyettesítésre történő kirendelését.

A többes jogviszony ellátása hozzájáruláshoz, mégpedig az egyházi szolgálati hely fenntartója képviselőjének hozzájárulásához kötött. A hozzájárulás megadása során elsősorban azt kell figyelembe venni, hogy a lelkész a szolgálati viszonyból fakadó kötelezettségeit időben és maradéktalanul el tudja látni. A további jogviszony a lelkészi szolgálat ellátását nem veszélyeztetheti. Olyan tevékenység ellátásához pedig, amely a lelkészi szolgálattal összeegyeztethetetlen, hozzájárulás nem adható.

53. § (1) Gyülekezeti lelkész többes jogviszonyának engedélyezéséről a presbitérium dönt, mely határozat az egyházmegyei közgyűlés (tanács) jóváhagyásával válik érvényessé. Amennyiben a többes jogviszony keretében nem egyházi tevékenység ellátására kerül sor, a határozat érvényességéhez szükséges az egyházkerületi közgyűlés jóváhagyása is.

(2) Az intézményi lelkész más (első egyházi felhatalmazásán - főállásán - kívüli) lelkészi jellegű szolgálatot, munkaviszonyt, munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt csak a szolgálatot keletkeztető hozzájárulásával láthat el.

Amennyiben a gyülekezeti lelkész további egyházi szolgálatot kíván ellátni, előzetesen a presbitérium engedélyező határozata szükséges. Ha a presbitérium az engedélyt megadja, annak hatályba lépéséhez szükséges az egyházmegyei közgyűlés vagy a tanács jóváhagyása is. Amennyiben a gyülekezeti lelkész nem egyházi további jogviszonyt kíván létesíteni, szükséges hozzá az egyházkerületi közgyűlés hozzájárulása is, tehát a sorrend: presbitériumi engedély, egyházmegyei közgyűlés vagy egyházmegyei tanács hozzájárulása, majd az egyházkerületi közgyűlés hozzájárulása.

Abstract**Commentary on Act 1, 2013 of the Reformed Church of Hungary on the Service and Legal Status of Ministers (Part 2)**

The second part of the Commentary analyzes the legal nature and methods of entering the ministerial legal relationship, and the rules governing the ministerial service (entering, termination, modification). The study highlights the new features defined by ministerial career model, and the different regulatory areas resulting from the difference between legal relationship and service. These rules define the conditions relating to the rights and obligations of each service. The study presents the theological foundations for electing ministers, emphasizing its service-like nature. It gives a critical evaluation of a regulation pointing in the direction of hierarchical church government in the law in force. It draws attention to the fact that contrary to the objectives of the Hungarian Reformed Church to create unity, the possibility of enforcement of particularist interests gained more space.

„Szüntelen boldog házasság nincs! De olyan házasság van, ahol szüntelen egymás boldogságát keresik – és ez a legboldogabb házasság.”¹

Dányi Zoltán

HÁZASSÁGI FELKÉSZÍTÉS CSALÁDI ÉLETCIKLUSOK TÜKRÉBEN*

* A tanulmány a Sárospataki Református Teológiai Akadémián 2013-ban kiegészítő egyetemi képzésen írt szakdolgozat része: *Normatív válságokra való felkészítés a jegyesoktatásban*.

1. Bevezetés

Mindenekelőtt köszönetet mondok Fodor-né Nagy Sarolta professzor asszonynak, aki publikálásra javasolta diplomamunkámat, és Füsti-Molnár Szilveszternek, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia rektorának, aki ezt támogatta.

Munkámban felhasználtam a 2002-ben íródott „A házassági előkészítő beszélgetés / jegyesoktatás/ tartalmi kérdései a lelkipásztori gyakorlatban” dolgozatomat, ami, úgy gondolom, ma sem veszített aktualitásából, majd 2013-ban családterápiás ismereteimmel és tapasztalataimmal továbbgondolva bővítettem.

Tanulmányomat egyfajta hiánypótlásnak is szántam a gyakorlati teológia területén. Remélem, hogy – az Úr áldását kérve – munkámmal gyakorlati segítséget tudok nyújtani e speciális területen a lelkipásztorok szolgálatában.

A témaválasztásomat több irányú motíváltság vezérelte: egyházi, szociológiai és tapasztalati hatások.

Egyházi oldalról úgy tapasztaltam, hogy a gyakorlati teológián belül kevésbé kidolgozott ez a téma. Azonban gyakorló lelkészként szembekerülünk a jegyesoktatás kérdéskörével. Úgy gondolom, hogy ha hiányosak az elméleti alapjaink bármilyen területen az életben, ott nagyon sok hibát okozhatunk. Az egyház társadalmi felelősségét abban látom, hogy ne csak kritikát gyakoroljon a világ irányában, hanem segít, tanácsad, gyakorlati alternatívát, példát adó legyen. Szükséges a

¹ BÁNK József: *Házasság előtt*, Szent István Társulat, Budapest, 1972, 163.

fiatalokat felkészítenünk a házassági és családi életre, az eljövendő feladataikra. Ezért az egyháznak jó és bőséges házassági előkészítésről kell gondoskodnia, hogy amennyire lehetséges, elhárítsa azokat a nehézségeket, amelyek sok házaspárt terhelnek.

Az egyházzól köztudott, hogy igyekszik az értékeket megőrizni, de ha nem tudja, miként adja át a modern világ számára az örök értékeket, akkor nem képes a feladatát betölteni. Ebben a témában is modernné kell válnunk, fel kell mérnünk mindazt, ami körülvesz bennünket, és abban a közegben kell biztos zengésű kürtként szólnunk. Maivá kell válnunk, hogy hatékonyabban végezhesük a munka emberi oldalát. Ebben nagy segítséget jelentenek a pasztorálteológia, a keresztyén etika eredményei, illetve a világi tudományok közül segédtudományként a szociológia, pszichológia és a statisztika. Mindezekre való kitekintéssel igyekeztem a témát kidolgozni, de érinteni a gyakorlati teológia homiletikai, katechetikai és liturgiai kérdéseit, kihívásait is. A felelőségünk abban áll, hogy az Úr Istentől kapott feladatunkat a lehető legjobban végezzük. A jegyesoktatás egyben missziói kihívás számunkra, lehetőség a kapcsolat kiépítésére a hozzánk érkező fiatalokkal. Munkámban törekedtem személyes teológiai ars poétikámat érvényesíteni, ami röviden egy mondatban így fogalmazható meg: *A teológia művelése akkor ér célt, ha az Isten dicsőségét, az ember üdvösségét szolgálja, és segítséget nyújt az embernek, hogy megtalálja küldetését, helyét ebben a világban.*

Szociológiai motivációm. A magyar kultúrára egyre nagyobb hatást gyakorol a nyugati kultúra. A nyugati kultúrában jellemzően előtérbe kerül az individuum, az önállóság és önmegvalósítás támogatása. Ez az ideológiai irányultság viszont a házaspárok közti szakítás malmára hajtja a vizet.² Az eddig elkészült statisztikák és a tapasztalatok is azt mutatják, hogy a házasság és a család intézménye krízisben van, ahogy ezt a melléklet KSH adatai és a diagramok tükrözik. Nem divat ma már a házasságkötés, társadalmilag és törvényileg is elfogadott az együttélés, a válás nem szégyen. A női munkavállalás és szakképzettség emelkedik, ami anyagi függetlenséghez, a nők kettős leterheléséhez, fokozottabb önrészhez vezet. A fogyasztói társadalomra jellemző szindrómák a párválasztásra is hatással vannak. Sokak párválasztását nem a komoly megismerés jellemzi, hanem úgy választanak, mint egy cipőt szokás. Amíg kényelmes, szép és kielégíti az igényeimet, megtartom, azután pedig lecserélem. Továbbá a család primer funkciója is gyengült az utóbbi évtizedekben. Ma az iskola és az óvoda, a média neveli a felnövő generációt és nem a család. Az újszerű, gender pedagógiai gondolkodás pedig nehezíti a megfelelő pszichoszexuális fejlődést.

Teológiailag a házasság krízisének gyökerét az emberi bűnös természetben kell látnunk.³ Ebből az ontológiai nézőpontból kell megközelítenünk a hozzánk érkező embereket. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ne lehetnénk nyitottak a lélektan irányába, sőt szúrten használnunk is kell felismeréseit, módszereit.

² PESESCHKIAN, Nossrat: *A párkapcsolat 17+1 formája*, Helikon Kiadó, Budapest, 1992, 50.

³ SEBESTYÉN Jenő: *Református etika*, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 1993, 265.

Gyökössy Endre gondolatával élve: „nem önmagáért a lélektanért van szükségünk a pszichológiai alapismeretekre, ahogy nem önmagáért a héber és görög nyelvért tanuljuk a nyelveket, hanem az Ige jobb megértéséért, biztosabb exegézisért. Nos, a lélektant akár emberexegézisnek is nevezhetjük.”⁴ Az emberi érzések évezredek alatt nem változtak, a megfelelő viszonyulás kialakítása fontos és nem megke-
rülhető lélektani munka az emberi fejlődésben, a krisztusi emberré fejlődésben sem. Így fontos megismernünk a magunk és a ránk bízottak érzésvilágát, és ezen keresztül önmagunkat. A legtöbb probléma gyökere az érzelmi intelligencia alacsony szintjéből adódik, meglátásom szerint, ezért ezt a területet mindenképp fejleszteniünk kell önmagunkban és a ránk bízott közösségeinkben egyaránt. Ebből adódóan az érzelmi fókuszú beszélgetések kialakítását tartom fontosnak a jegyesoktatás során. Tudatában vagyok annak, hogy tanulmányom nem a végső megoldást és az egyedül üdvözítő módszert foglalja össze, csupán igyekeztem kísérletet tenni arra, hogy a rendelkezésemre álló irodalomból egy összegző képet alkossak, és kidolgozzak egy jegyesoktatási metódust. Reményem szerint ez többeknek segítséget jelent majd a gyakorlati munkában.

2. Az alapelvek rövid ismertetése

2.1. *Multidiszciplináris gondolkodás elsajátítása*

Az önismeret fejlesztése mellett nagyon fontos szempontnak tartom a humánsegítő szakmák, tudományok képviselőivel való szakmai kapcsolat ápolását (pszichológus, pszichopedagógus, pedagógus, pszichiáter, pszichoterapeuta, családterapeuta, szociális munkás, fejlesztőpedagógus, logopédus). Természetesen ez kellő alázatot igényel a lekipásztortól, hisz ki kell lépnie a „mindent tudó” szerepéből. Ebben segíthet nekünk Isten ígéje: „mert töredékes az ismeretünk” (1Kor.13;9 a.). A multidiszciplináris nyitottság nagyon sok új és korszerű ismeretet, kutatási eredményt, hozzáállást hozhat közel hozzánk, lekipásztorokhoz, mellyel segítő eszköztárunk gazdagodhat, holisztikusabb módon tudjuk megközelíteni a hozzánk fordulókat, és a pásztorolt nyáj életminősége javulhat. Jobban meg tudjuk határozni segítő kompetenciánkat, határainkat. A jegyesoktatás szintjén is, kellő bizalmi kapcsolat esetén, érdemes bevonnunk esetenként egy-két szakembert pl. a jegyes-csoport vezetésére. Tapasztalom, hogy ott, ahol a lekipásztorban megvan ez a gondolkodás, ott a misszió is jobban működik.

2.2. *A házasság- előkészítés szakaszai:*

- Távoli előkészület: A házasság-előkészítés már gyermekkorban elkezdődik azzal, hogy a szülőkön keresztül a gyermek egy házassági mintát lát és tapasztal. Ez alatt az időszak alatt a szülők felelőssége a gyermek önismeretre vezetése. Ekkor alapozódik meg a gyermek értékrendszere, világlátása. A távoli előkészület

⁴ GYÖKÖSSY Endre, dr: *Bevezetés a paraklétikus lelkigondozásba*, KLÖE, Budapest, 2002, 10.

szakaszában a lelkipásztor feladata abban nyilvánul meg, hogy a szülőket támogassa ebben a munkában, melynek gyakorlati megvalósulása a családlátogatás, a pásztoralás, a házas-hétvége, a házas-körök, a nevelési kérdésekben pedig előadások szervezése a gyülekezetben. A gyermek szempontjából a lelkipásztornak arra kell figyelnie, hogy a korának megfelelő katechizmusban részesítse őt.

Közelebbi előkészület az ifjúsági misszió keretén belül történik. Alkalmos időben és az igényeknek megfelelően érdemes a fiatalokat a házastársi életre szóló felkészítésben részesíteni (előadások, csoport-beszélgetések, filmklub). A házasságot célravezető bemutatni előttük úgy, mint a férfi és a nő állandó, törődést igénylő személyes kapcsolatát, és arra érdemes motiválni gondolkodásukat, hogy a házaseletet és a szülői felelősség kérdéseit mélyebben lássák, érzékelhessék. Az ifjúsági misszió keretei között rendkívül fontos a mintaadás, hiszen a serdülő már nem, vagy nemcsak a szülői azonosulási értékmintákat veszi alapul, hanem pedagógust, lelkipásztort, tanárt, kortársait stb.

Közvetlen házassági előkészítés: a jegyesoktatás. A továbbiakban ezt kívánom részletesen kifejteni.

2.3. A jegyesoktatás funkciója

A jegyesoktatás célja a házassághoz való személyes felkészítés, ami a liturgiára és a házaspár kapcsolatának építésére, mélyítésére irányul. A felkészítés során alkalom nyílik a lelkipásztor számára a jegyesekkel való bizalomteljes kapcsolat kiépítésére. A jegyesoktatás célzott és nem problémamegoldó lelkigondozás. Missziós tevékenységi vonulata is lehet a Szentlélek jelenléte és működése révén, mivel nem sákramentum.

2.4. A házasság bibliai vetülete

1. Isten rendelése /1 Móz 1.27 /

Az Úr elgondolása, hogy az ember élete a földön a férfi és a nő közösségében, a házasság keretében folyjon le. A „férfi és a nő együtt ember, együtt Isten képmása.”⁵

2. Az élet továbbadását a házastársakra bízta /1 Móz 1.28/

Nagy méltóságra emelte ezzel az embert, (házaspárt), ugyanis a teremtő Isten munkatársaivá lettek ezáltal.

3. A házasság szövetség, melynek megtartására Isten ügyel /Péld 2.17; Mal 2.14; Mt 19.6/.

A házasságban egész életre szóló döntésről van szó. „A házastársak és a gyermek érdeke egyaránt megkívánja, hogy a házasságot ne lehessen felbontani. ... Sta-

⁵ BARTHA Tibor, Dr. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon I.*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993, 576.

tisztikai adatok azt mutatják, hogy a legtöbb fiatal korú bűnöző az elvált szülők gyerekei közül kerül ki.⁶

4. A házasság nem magánügy /Lk 5.34; Jn 3.29/

„A házasságkötés a bibliai időkben is ünnepséggel volt egybekötve. A vőlegényt diadémmal ékesítették, a menyasszony fátylat viselt, amit az esküvő során vett le. Az esküvő előtt úgy a vőlegény, mint a menyasszony fogadta barátait. /Így érthető Jézusnak az a mondása: „Rávehetnétek e a násznépet, hogy böjtöljön, amíg velük van a vőlegény?” -Lk 5.34/. A vőlegény legjobb barátja volt a násznagy. /Vö. a Jn3.29-cel, ahol keresztelő János a „vőlegény” barátja/. Ezután egy előre megbeszélten találkoztak. Az esküvői menetet zenével kísérték. Az egyesült csoport elvonult egy házhoz, rendszerint a vőlegény házához, ahol megtartották az esküvőt. Az ünnepség legfontosabb része a menyasszony bevonulása volt a vőlegény házába. A menyegző hét napig tartott, közben zene szólt. Az esküvőnek része lehetett, hogy a vőlegény ünnepélyesen menyasszonyára terítette a ruháját, jelképezvén, hogy „asszony lett a lányból.”⁷

5. A házasság monogám /1Móz 2.4kk/

A házasság egy férfi és egy nő szoros összetartozásán alapuló kapcsolat /1Móz 2.21-23; 3Móz 18.22; 3Móz 20.13; 3Móz 18.23 3Móz 18.24-26/, ami kizárja a homoszexualitást és bármely állattal való fajtalankodást, a férfi segítőtársa csak nő lehet/1Móz 2.18kk/.

A bibliai házasság kizárja a poligámiát. Ennek ellenére találkozunk az ÓSZ-ben poligámiával /Lámek, Ábrahám, Jákób, Gedeon, Dávid, Salamon, Roboám/. A poligám kapcsolatok háttérében a „gyermekük utáni vágy, a szerelmi vágyódás és uralkodóknál a politikai érdekek”⁸ álltak. „Ideális és normális állapotnak a monogámiát tartották Izraelben /Péld 5.18kk, 12.3 18.22 19.14 31.10kk; Préd 9.11 stb/. Erre mutat az is, hogy a főpapnak csak egy felesége lehetett /3Móz 21.13/. Jézus korában is valószínűleg ez volt a szabály, a keresztyén házasság kezdettől fogva monogám /1Kor 7.2/.⁹ A poligámia bővebb kifejtését a tanulmányom terjedelme nem teszi lehetővé.

2.5. Református felfogás a házasság intézményéről

A Sola Scriptura elvét követve lényegében a fentiekkel egyező a református felfogás a házasságról. Szeretnék azonban kitérni a házasság sákramentum jellegére. Ezt azért teszem, mert a keresztyén felfogásban két uralkodó nézet létezik.

⁶ BÁNK: *Házasság előtt*, 165.

⁷ The Interpreter's Dictionary III. 284. old. in Fodorné Nagy Sarolta: *Ház-házasság-haza* 34-35.

⁸ BARTHA(szerk): *Keresztyén Bibliai Lexikon* I. 577. p

⁹ NAGY Antal Mihály: *Bibliai régiségtan*, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának kiadványai, 4. szám, Sárospatak, 1996, 18.

A RÓMAI KATOLIKUS FELFOGÁS a házasságot sákramentummá tette az Ef 5.25, 32 alapján. A tan lényege, hogy a házasságot Isten szerezte a paradicsomban, „de Krisztus emelte a hívők számára sákramentumi rangra [...] Azt azonban Róma is elismeri, hogy nem lehet bizonyítani, hogy Krisztus mikor tette a házasságot sákramentummá. Miután a bibliai érvük gyenge, itt is a tradícióra hivatkoznak. A házasság tehát Rómánál szentség és szerződés.”¹⁰ Sákramentumként a házasságot elegyháziasította, mindenestől fogva az egyház szuverenitása alá helyezte. Megkötését és döntését a válás kérdésében kizárólagosan magának tartja fenn. A sákramentummal való természetfeletti kegyelmet pedig csak az egyház közvetítheti. A katolikus felfogás exegetikailag helytelen, ugyanis az Ef 5.32-ben a „felette nagy titok ez” kifejezést a katolikus teológusok közvetlenül a házasságra vonatkoztatják, holott a Biblia ezt kifejezetten Krisztus és az egyház viszonyára érti. Ha pedig megfigyeljük az eredeti görög szöveget, akkor a *mysterion* szót találjuk, aminek elsődleges jelentése: titok. A Vulgata ezt sákramentumnak fordítja. Mivel a római katolikus egyházban ez a hivatalos bibliafordítás, ők ez alapján a házasságot sákramentumnak nevezik. A Vulgata fordítója ezt a szót használja még a 1Tim 3.9-ben és az Ef 1.9, 3.9-ben is mindenütt a *mysterium* szó helyett. Ezen elgondolás szerint, ahol a sákramentum szó megjelenik, mindenütt sákramentumnak kellene tekinteni.¹¹

A REFORMÁTUS FELFOGÁS SZERINT a „sákramentum külső jegy, amellyel az Úr irántunk való jóakarátának ígéreteit a mi lelkiismeretünkben gyenge hitünk támogatására megpecsételi.”¹² Eszerint a sákramentum szent jegy és pecsét. „Sákramentum csak az, amit Jézus Krisztus rendelt, amihez üdvígéretet fűzött, amit látható jegyekkel megerősített, és amit az egész egyház számára adott. Ilyen csak a keresztség és az úrvacsora, mert ezek igazolhatók a Szentírásból”¹³/Mt 28.18kk; 1Kor 11.23kk/.

A református felfogásunkban a házasságot mi is szent dolognak tartjuk, de nem a katolikus sákramentum értelemben. Mi a házasság szentségét úgy értjük, hogy a házasság Isten rendelése szerint jó és szent.¹⁴ Nem emberi elhatározás szülte csupán, hanem örök isteni végzés eredménye. Így nemcsak a férjnek és feleségnek van köze hozzá, hanem Istennek is. Ebből következőleg a házasság nem csupán emberi szerződés, szövetség vagy megállapodás, hanem szent szövetség, Isten törvényének való engedelmisség. Ebben a szövetségben egész lényünkkel jelen vagyunk, így nemcsak testi közösség a házasság, hanem lelki, sőt élet-, sors-, ima-, ideál-, szeretet- és munkaközösség is. Egyszóval a közösségnek teljessége a

¹⁰ SEBESTYÉN Jenő: *Református etika*, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 1993, 250.

¹¹ KÁLVIN János: *A keresztyén vallás rendszere II.kötet*, Pápa, 1910. IV. könyv, XIX. rész 743-746.

¹² KÁLVIN János: *A keresztyén vallás rendszere IV. könyv, XIV. rész 1.* in: Fodorné Nagy Sarolta: *Ház-házasság-haza*, 56.

¹³ FODORNÉ Nagy Sarolta: *Ház-házasság-haza*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1990, 57.

¹⁴ TÖRÖK István: *Etika*, Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 1997, 127.

házasság.¹⁵” A házasságnak ura maga a mindenható Isten, s nekünk a házasság útján is az Ő dicsőségét kell szolgáljunk. Kálvin szerint a házasság nem egyéb, mint az Isten Fiával való kapcsolatunk jelképe.¹⁶

2.6. A jegyesoktatás tartalma

Tanulmányomnak a gerincét a jegyesoktatás tartalma képezi. Igyekszem az elméletet és a gyakorlatot ötvözni. Úgy gondolom, ez segítséget jelenthet a gyakorlati felkészítés során. Lelkészeket megkeresve különböző felekezetekekből, arra a következtetésre jutottam, hogy a jegyesoktatás tartalmának körülbelül 30%-ában van szó a házasságra való előkészítésről, 70%-ában a felnőtt katechézis témáját érintő kérdésekről esik szó. Mindez abból következik, hogy a lelkészhez forduló fiatal párok nagy része pogány, világi környezetből érkezik. De az is megtörténhet, hogy a lelkipásztor nem érzi magát szakmailag, pásztorális szempontból megfelelően felkészültnek a házasságra való felkészítésben, és ezért inkább a felnőtt katechézis témáját érintő kérdésekkel foglalkozik. Az is előfordulhat, hogy a lelkipásztor / túlságosan/ fél a tévtanításoktól, és ezért ott is azok ellen hadakozik, ahol lelkigondozni vagy tanácsot kellene adni.

Munkámban első renden a házasságkötésre való előkészítést tűztem ki célul, kiemelt hangsúlyt helyezve a normatív válságokra való felkészítésre. Az előkészítést öt alkalomra dolgoztam ki. Törekedtem arra, hogy valamennyire általánosan használható legyen a kidolgozott módszer falun és városban egyaránt. Mégis elképzelhető, hogy inkább a városi aspektusból közelítem a kérdéseket, hiszen magam is városi környezetben szocializálódtam, és végzem lelkigondozó lelkipásztori szolgálatomat, gyakorlom pár-családterapeutai hivatásomat, de nagyszüleim, legációim és lakhelyem révén betekintést nyerhettem a vidéki életbe is. Alkalmam volt ezen kívül teológus koromban négy évig egy húsz év alatti városi tagokból, és egy évig egy falusi gyülekezetben húsz év fölöttiekből álló ifjúsági csoportot vezetni. Segédlelkészként pedig több ifjúsági csoportot vezethettem, köztük egy falusit is.

Természetesen lesznek olyan pontok, amelyek háttér- információként szolgálnak tanulmányomban, és lesznek olyanok is, amik bizonyos élethelyzetekben elhanyagolhatók. Ilyen lehet például, ha a lelkipásztor egy általa jól ismert fiatal párt készít fel.

A tanulmányom felépítésében részben Szarka Miklós lelkipásztor testvérem kéziratát¹⁷ használtam, mely azóta átdolgozott formában, könyv alakban is megjelent *Házasságra felkészítő beszélgetések* címmel a Kálvin Kiadó gondozásában.

¹⁵ SEBESTYÉN Jenő: *Református etika*, 249.

¹⁶ NAGY Sándor Béla: *A református istentisztelet Kálvin felfogása szerint* in Csikesz Sándor (szerk.): *Theológiai tanulmányok*, Debrecen, 1937, 114.

¹⁷ SZARKA Miklós: *A jegyesoktatás gyakorlata – kézirat*

Továbbá majd egy évtizedes munkakapcsolatban volt alkalmam együtt dolgozni vele, így gondolatai néhol akaratlanul is visszaköszönhetnek.

Az ötödik alkalmat különösen fontosnak érzem a normatív válságra való felkészítésben, viszont ez eltér műfajában az előző négy alkalomtól, sőt időben távolabb is helyezkedik el. Ez egy sajátos alkalom, mondhatni ez már a fiatal házások utógondozó első találkozásaként jelenik meg, ami egyben gyülekezeti missziói célzatú, és érzelmi intelligenciát fejlesztő, válságmegelőző alkalom.

3. Normatív válságzónák – életciklusok

Tanulmányom ezen fejezetének hangsúlyát arra a családlélektani területre helyezném, melynek kellő ismerete sokban segítheti a válságmegelőzésben preventíven tevékenykedő jegyesoktatást végző lelkipásztort. 12 éves tapasztalatom a kríziskezelés területén és családterápiás képzésem elméleti háttére hívta elő bennem, hogy a jegyesoktatásban hangsúlyt kell fektetni a normatív válságok ismertetésére pszichoedukatív, az ismeret mélyítésére kérdések útján vagy egyéb lelkipásztori eszközök révén. Megfigyelhető jelenség az eddigi praxisomban a párkapcsolati válságkezelés során, hogy a kapcsolatok többsége az első gyermek érkezése vagy nem érkezése időszakában terhelődik meg leginkább. Ezen a ponton fut zátonyra kapcsolatuk, sokuknál véglegesen, visszafordíthatatlan módon, fixált játszmákkal, negatív hatású körökkel, amiknek eredménye sok esetben a válás. Természetesen, ha úgy tekintünk erre és mindegyik normatív válságzónára, mint természetes fejlődési lehetőségre, akkor ezek az időszakok, még ha egyensúlyvesztéssel is járnak, nem szükségszerűen veszélyeztetik a házaspárkapcsolatot, sőt komoly személyiség- fejlődésre adnak lehetőséget a párkapcsolatban élő nőnek és férfinak egyaránt. Ezt az attitűdöt fontos lenne, hogy elsajátítsa a pár a jegyesoktatás során. Enélkül a pár kiszolgáltatottan fog érkezni az elkerülhetetlen válságzónába. Amennyiben felkészültebben érkeznek, akkor, bár érzékelni fogják a feszültséget, rugalmasabban tudnak majd reagálni, és nagyobb eséllyel tudják megtalálni a megfelelő hozzáállást, viselkedést a fejlődési kihíváshoz. Kevésbé ragadnak be első reakciójukba (ami lehet pánik, tagadás, elkerülés, struccpolitika vagy destruktív proiciálás).

A nagy százaléku válási arány /lásd. a melléklet KSH adatait/ jelzésértékű. A sok válás mögött egyik tényezőnek látom, hogy az emberek nagyobb többsége nem rendelkezik azon kompetenciával, ami a párkapcsolatuk normatív válságkezeléséhez szükséges. Sokszor több kapcsolatvesztés után kezdenek csak reagálni úgy, hogy változtassanak önmagukon. Természetesen ez is útja a fejlődésnek, de ezen az úton több áldozat, szenvedés és szükségtelen veszteségek sora található, a fejlődésre nézve pedig destruktív.

A jegyesoktatás során a második és a harmadik alkalom során pszichoedukatív és interaktívan érintem az első két életciklust és annak válságkezelését, és rendhagyó módon érzelmi intelligenciát, kompetenciát fejlesztő módon az ötödik alkalommal.

3.1. Történeti kitekintés a családsegítésre

A jegyesoktatás egyfajta preventív védekezést nyújthat a jövőbeni családok védelmében, így fontosnak tartom, hogy kicsit felülről áttekintsük történetileg, miként alakult a családsegítés világunkban, társadalmunkban, természetesen a teljesség igénye nélkül kívánok erről képet adni, de a főbb szempontokat szeretném kiemelni.

„Az 1980-as évektől kezdve a legtöbb fejlett ország gyermekvédelmi gyakorlatában alapvető paradigmaváltás zajlott le. Korábban a beavatkozások legfontosabb célja az volt, hogy a gyermeket megvédjék a veszélyeztető környezet káros hatásaitól, akár azon az áron is, hogy az eredeti milióból kiemelték intézménybe vagy más, jobban működő családba helyezték; elszakítva ezzel attól a családtól, ahova született. A társadalom számára elfogadhatóbb feltételek közé való menekítés azonban számos nem kívánatos következménnyel járt, mind a gyerekek, mind a családok számára. A gyerekek nélkül maradt családok tovább bomlottak, a családtagokat összekötő kapcsolatok lazultak, egyre kevesebb lett az esélye, hogy valaha újra együtt tudjanak élni.”¹⁸ Bár sok programmal igyekeztek kompenzálni a szociális intézmények az elszakított családtagokat, ez mégsem vezetett eredményre, a családtagok eltávolodtak egymástól. A gyerekeknél egyben azt is eredményezte, hogy az identitásuk forrását jelentő személyektől elszakadtak, ami számtalan problémát eredményezett később. Másodsorban a nevelőszülői elhelyezés során és a gyermekotthonokban is nagyon sok visszaélés és negatív hatás érthette a gyerekeket, ami szintén a jövőjükre vetült. A nyolcvanas években a szülők és gyerekek önszegítő mozgalmi megerősödtek, majd nyomást gyakoroltak a kormányzatra, hogy változtassanak.

Az anyagi forrásokat ne a gyerekek kiemelésére, hanem a családok megerősítésére, létfeltételeik javítására fordítsák. Ezzel egy időben a szakemberek számára is nyilvánvalóvá vált a rendszer diszfunkciója. Új célt fogalmaztak meg azzal, hogy kiemelés helyett a szülők nevelési kompetenciája erősítésére és az életkörülmények javítására tették a hangsúlyt, hogy a családok is képesek legyenek saját gyerekeiket a társadalom számára elfogadható módon és körülmények között nevelni.

Emellett a nyolcvanas évek megszorító gazdaságpolitikája is ebbe az irányba mozdította a családok segítésének lehetőségét. Ezek összhatásaként változott meg a gyermek-védelem, a child protection gyakorlata a családmegtartás (family preservation) filozófiája és gyakorlata irányába. A nemzetközi gyakorlat és a magyar 1997-es gyermekvédelmi törvény is a family preservation filozófiáját közvetíti / Lásd: Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.¹⁹ Ezen a ponton van találkozásunk – gondolatilag – a jegyesoktatás és a gyermekvédelem között. Igaz, a gyermekvédelem veszélyeztetett, krízishelyzetbe került családokkal foglalkozik, azok működőképességét segítik abból a célból,

¹⁸ BÁNYI Emöke: *Intenzív családtámogató és családmegtartó szolgáltatások*, PhD dolgozat, ELTE Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék, Budapest, 2004, 4.

¹⁹ BÁNYAI: *Intenzív családtámogató és családmegtartó szolgáltatások*, 5.

hogya a gyermek kiemelése megelőzhető legyen. A jegyesoktatásnak természetesen nem ez a célja, de mint preventív eszköz, úgy gondolom, lényegesen hozzá tud járulni a születendő család és a befogadó szülői családok egészségesebb működéséhez. A jegyesek többségében még nem gyermekkel rendelkezők, de mint fiatal felnőttek érintettek a gyermekvállalás területén. Így perspektivikusan szinte bennünk láthatjuk a következő generáció szüleit. Ez bennünket arra sarkallhat, hogy – hasonlóan a gyermekvédelem szociális területén érzékelhető paradigmaváltáshoz – mi is a magunk területén egyfajta családmegtartó (family preservation) szolgáltatást végezzünk azáltal, hogy a fiatal házasokat lélektani úton készítjük fel jövőjük építésére, és ne csupán az esküvőjükre, annak liturgiájára. Erre a felkészítésre a családterápiás szakirodalom számos könyve segíthet minket, mert e könyveken keresztül mélyebb összefüggéseket tudhatunk meg a család működéséről, a benne élők szerepeiről, egymáshoz való viszonyukról, dinamikájukról. Ezek az ismeretek életszerűvé tehetik oktatásunkat, készségfejlesztő jegyes- kurzusunkat.

3.2. Normatív válság - Családi életciklus-szemlélet

„A családok az idő előrehaladtával egy fejlődési folyamaton mennek keresztül.”²⁰ A kríziskutatás és a családszociológia felfigyelt arra a jelenségre, hogy a családi élet folyamán törvényszerűen bekövetkeznek a normatív (fejlődési) krízisek.

A család fejlődési folyamata során ezek az egyes szakaszok közötti átmenetek normatív (fejlődési) krízisként jelentkeznek. „Legfőbb feladata, hogy a benne levő mindenkori tagok fejlődési szükségleteit kielégítse, a változást elősegítse.”²¹ „Igazi krízisek akkor alakulnak ki, ha a családi funkciók nem tudnak eléggé rugalmasan igazodni a helyzethez.”²² Paranormatív (traumatizáló) krízisről akkor beszélünk, ha a családi életciklustól független, hirtelen bekövetkező változás okozza a krízist (válás, szülő, gyermek halála, suicídium, baleset, egzisztenciavesztés, munkahelyvesztés), de ezekre jelen téma feldolgozásában nem térek ki.

A család fejlődési folyamatát igyekszik modellezni az életciklus-szemlélet. A fejlődés lépései mindig válságzónaként jelentkeznek, és érinti az egész családi rendszert. A családban a meglévő homeosztatisz egyensúly ezeknél a fejlődési szakaszoknál felborul. A család egyensúlyvesztetté válik, és ez arra kényszeríti dinamikailag a család összes tagját, hogy újra visszaállítsák az egyensúlyi helyzetet úgy, hogy a változást előhívó szükséglethez fejlődnek, változásukkal alkalmazkodnak. Mindezt diagnosztikusan nyomon követhetjük az Olson által kidolgozott pár- és családszerkezeti térkép segítségével. Az életciklus-változásoknál észrevehető, hogy a családok szélsőségesen reagálnak a krízisben, ez észrevehető a kötődés és a rugalmasság dimenziójában. Viszont kellő idő és lélektani munka után, egészséges fejlődés során a család visszarendeződik az egészséges szintre a kötődés és

²⁰ HORVÁTH-SZABÓ Katalin: *A házasság és a család belső világa*, SOTE Mentálhigiéné Intézet, Párbeszéd Alapítvány, Budapest, 2007, 9.

²¹ ANTAL M. Ildikó: *Családi életciklusok*, Csíki Hírlap I. évf. 85. szám.

²² GEREVICH József: *Közösségi mentálhigiéné*, Animula, Budapest, 1997, 17.

a rugalmasság területén. Ha egy család életét nyomon követjük az Olson által kidolgozott pár- és családszerkezeti térkép segítségével néhány évig, kiderül, hogy a változás állandó velejárója a családi életnek.²³ Diszfunkció nélküli, egészséges család képes magát mindig újraszervezni a pillanatnyi élethelyzetnek megfelelően. A rugalmatlan, diszfunkciós családok ilyenkor ellenállnak a változásnak. Nem ők alkalmazkodnak az élethez, hanem az életet akarják magukhoz szabni, ami többnyire nem sikerül.²⁴ Az életszakaszhoz kívánt fejlettebb fokra való újraszerveződés függ a család rugalmasságától, erőforrásaitól és a hatékony személyközi kapcsolatok mozgósításának képességétől.

„Példával érzékeltetve: a felnövekvő fiatal önálló egzisztenciát teremtve változási folyamatot indít el családjában. Normális esetben nem szakad meg a szülői családhoz való kapcsolat, a család közösen fog arra törekedni, hogy megváltozott keretek között és formában, de megmaradjon a családi közösség.”²⁵

Az új helyzet már nem az az egyensúly, ami korábban volt, hanem átrendeződik a rendszer. Változhatnak a szerepeken belüli felelősségi körök, határok, és számtalan családi interakcióban a változás nyomon követhető. A fejlődési ciklusokban elakadt családban tünet képződik: pl. az anya nem tudja elengedni érzelmileg fiát, mivel erős és intenzív kapcsolatot él meg vele. Ennek a helyzetnek a kialakulásában szerepet játszott az anya válása és válás előtti állapota. Mikor elhagyatottnak érezte magát, a gyermekével vigasztalódott, veszteségének feldolgozásába érzelmileg aktívan bevonta a gyermekét, és így helyezte fiát „szülősitett” szerepbe. Egy ilyen múlttal rendelkező fiú-anya kapcsolatban a fiú leválása, önállósulása fenyegetően hathat az édesanyjára, és ez szorongást válthat ki benne. A szorongás pedig tünetben nyilvánulhat meg, mint pl. depresszió, pánik, fóbia, vagy ha nem neurotizálódik, akkor az interperszonális kapcsolatban fia és közte feszült helyzet áll elő például azáltal, hogy gyakran kontrollálja őt telefonhívásaival, e-mail-jeivel, amiket a fiú zaklatásként is megélhet. Más esetben a szoros érzelmi kapcsolat nem is tűnik fel a fiúnak éveken át, mindaddig, míg meg nem házasodik. Akkor ez a larvált probléma házassági konfliktus tüneteként jelentkezhet, mint meny és anyós probléma.²⁶ Ez is példázza, hogy „a családon belül számtalan triangulum jöhet létre a diádok feszültségének csökkentésére. Ezzel magyarázható, hogy a szociális rendszerekben, így a családban is, a feszültség nem feltétlenül keletkezési helyén észlelhető, hanem máshol bukkan fel, és okoz tünetet.”²⁷

„Az idők folyamán sokan próbálkoztak azzal, hogy a család fejlődési szakaszait meghatározzák. Duvall nyolc szakaszt, Rodgers huszonnégy, Haley (1973) hét, Hill kilenc, illetve nyolc ciklusból álló modellt fogalmazott meg (Lászlóffy 2002). Amerikában a Duvall-modell használata terjedt el, míg Európában, így

²³ MIHALEC Gábor: *Gyűrű-kúra*, Adventista Kiadó, Pécel, 2010, 87.

²⁴ MIHALEC: *Gyűrű-kúra*, 87-88.

²⁵ HÉZSER Gábor: *Miért?* Kálvin Kiadó, Budapest, 1995, 16-17.

²⁶ NAPIER, Augustus Y.: *A törékeny kapcsolat*, Animula, Budapest, 1990, 137-141.

²⁷ KOLTAI Mária (szerk.): *Család – pszichiátria – terápia*, Medicina, Budapest, 2003, 124.

hazánkban is, inkább Haley és Hill modelljét használják. Hill modelljét Komlósi (1987) ismerteti, míg Haley modelljének részletes leírása a *Családp pszichológia I.* kötetben (Horváth Szabó, 2001.) található.²⁸

A családi életciklusok hagyományos megközelítése a gyermekek életkora szerint különbözteti meg a családi élet ciklusait:

- az újszülött érkezését,
- a csecsemőt-,
- a kisgyermeket-,
- az iskolást-,
- a kamaszt-,
- az ifjút nevelő családot,
- a fiatalok kirepülését,
- a szülők magukra maradását, az öregkort.

Ez a megközelítés azonban csak a nukleáris család szemszögéből nézi a változásokat, tehát arra a párra koncentrál, akinek a gyermekeiről az adott történetben szó van. A többi generációval (a gyermekekkel, nagyszülőkkel) ez a megközelítés nem foglalkozik.

A nálunk elterjedt Haley- és Hill- modell sok hasonlóságot mutat. A ciklusok változását a gyermek születéséhez, életkori változásaihoz és a generációk változásához igazítja. Tehát a család legfontosabb eseményei megváltoztatják az egész interakciós, érzelmi rendszerét a családnak.

A Haley szerinti életciklusok:

- udvarlás szakasza
- házasság
- a gyermek születése
- házasság középső szakasza
- szülők leválása a gyermekről
- nyugdíj és öregkor²⁹

Hill szerint a következő családi életciklusokról beszélhetünk:

- fiatal házások
- csecsemős és kisgyermekes család (0-3 év)
- kisgyermekes család (3-6 év)
- iskolás gyermek a családban (6-14 év)
- serdülő gyermeket nevelő család (14-18 év)

²⁸ HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa*, 178.

²⁹ HORVÁTH-SZABÓ Katalin: *Családp pszichológia I.*, PPKE, Piliscsaba, 2001, 10-28.

- felnövekedett gyermeket kibocsátó család
- magukra maradt, még aktív szülők
- inaktív öreg házaspár családja³⁰

„Minden életciklus arról szól, hogy jelentkeznek az új szükségletek, amit legfőképpen a gyerek hoz. Az elemi erővel jövő szükségletek a gyerekek fejlődéséből adódnak, ezért a ciklusok a gyerekek fejlődési ciklusai alapján vannak tagolva. A családnak mindig a gyerek köré kell szerveződnie. Ahhoz, hogy egy új szükséglet kielégítsünk, működhessen az új, mindig valamiről le kell mondani. Pl. a gyerek megszületésekor az anyává válás átmenetileg feltételezi, hogy lemond a karrier építéséről.

Az életciklusok elkülönítése azért fontos, mert a problémák mindig a változás fázisaiban jelentkezhetnek.³¹ „Fontos azonban felismerni, hogy az átmeneti időszakokban előforduló viselkedési problémák nem feltétlenül patológiásak és hosszú távúak, hanem azt jelzik, hogy a család keresi az utat, megpróbál alkalmazkodni. A krízissel együtt járhat szorongás, depresszió és ingerlékenység, de nem érdemes erre fókuszálni, mert ezzel csak megerősítjük azokat... A beavatkozások célja ebben a gondolati keretben az, hogy a családot az adott fejlődési feladat elérésében segítsük, ami teret adhat arra, hogy megszűnjön az elakadás nyomán kialakult tünet, vagy diszfunkció... A családi életciklus elméletét sok kritika érte, többek között azért, mert a fehérbőrű középosztály családi életében lezajló változásokat általánosítja, nem érzékeny a más és más kultúrák közötti eltérésekre. Az utóbbi időben jelentős kísérletek történtek a különbségek megragadására. Richard H. Fulmer (1989:551) az alacsony jövedelmű családok életciklusát hasonlítja össze a középosztályi értelmiségi családokéval, Paulette Moore Hines (1989) pedig a szegény színes bőrű családok életciklusának jellemzőit összegzi. Fulmer szerint a családi élet ciklusokban lezajló fejlődéséhez hozzá kell adni még egy dimenziót: az időt, hiszen a különböző társadalmi rétegekben az egyes fejlődési szakaszok jelentősen eltérő időszak alatt zajlanak le, így a fejlődési feladatok elvégzésére is más-más időtartam áll rendelkezésre.

³⁰ GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné*, 17.

³¹ ANTAL: *Családi életciklusok*.

A középosztályi, értelmiségi, valamint az alacsony jövedelmű családok életciklusainak eltolódása

Életkor	Középosztályi, értelmiségi családok	Alacsony jövedelmű családok
12-17. év	A terhesség megelőzése A középiskola elvégzése A szülők továbbra is támogatják a fiatalt, miközben lehetővé teszik, hogy függetlenebbé váljon.	Az első terhesség Kísérlet a középiskola befejezésére A terhesség előtt a szülők megpróbálják erősen kontrollálni a fiatalt. A terhesség bekövetkezése után a kontroll lazul, de továbbra is támogatják az anyát és az újszülöttet.
18-21. év	A terhesség megelőzése A szülői család elhagyása, felsőoktatásban való részvétel A szülő – gyerek kapcsolatban történő szeparációhoz való alkalmazkodás	A második terhesség Nem vesz részt további oktatásban A fiatal anya felnőtt pozícióra szeretne szert tenni a háztartásban.
22-25. év	A terhesség megelőzése A diploma megszerzése, a szakmai identitás kialakítása A szülői családtól való függetlenség fenntartása. Komoly párkapcsolat kialakítása, együttélés.	Harmadik terhesség Házasságkötés, a szülői család elhagyása és nevelőcsalád alakítása A rokonsággal való kapcsolat fenntartása
26-30. év	A terhesség megelőzése Házasságkötés: nukleáris család létrehozása Az egyéni karrier kezdetén intenzív bekapcsolódás a munkába	Válás Az anya lesz a család feje a rokonsági hálón belül.
31-35. év	Az első terhesség A nagyszülővé vált szülőkkel való kapcsolat felújítása	Az első unoka Az anya nagymama lesz és gondoskodik a lányáról, valamint az unokájáról.

Forrás: Richard H. Fulmer: Lower-Income and Professional Families: A Comparison of Structure and Life Cycle Process

In: Carter, Betty; McGoldrick, Monica szerk (1989): The Changing Family Life Cycle.

Allyn and Bacon, New York, London, 551.

„Az alacsony jövedelmű családoknál tehát sokkal rövidebb idő áll az egyén rendelkezésére az egyes fejlődési feladatok végrehajtására, melyek az eltérő családstruktúra miatt sokszor nehezebbek is, mint a középosztályi, értelmiségi családoknál. Az alacsony jövedelmű családok életciklusába még jócskán belejátszik a szeparációk sorozata is, mely során szülők és testvérek hirtelen, sokszor erőszakos módon kerülnek távol egymástól.”³²

A következőkben kifejtem a családi életciklusok tartalmi vonatkozásait. Ehhez a Hill szerinti felosztást használom, de Haley gondolatait is integrálom. Három szempont köré csoportosítom gondolataimat. Elsőként beszélek a ciklushoz tartozó feladatokról, lélektani jelenségekről, majd néhány jellegzetes elakadást, problémát emelik ki ezen időszakokból, és végül lehetséges probléma-kezelésekről is szólok. Mindezt azzal a szándékkal, hogy kézikönyvszerűen, gyorsan is használható legyen ez a felkészülésben a lelkipásztornak.

A jegyeseket kiváltképpen az első két szakasz érinti leginkább, illetve a hatodikat, hetediket azáltal, hogy szülői családjukat jobban megértsék. Az első két szakaszt részletesen tárgyalom az ötödik, hatodik fejezetben.

Előfordulhatnak a jegyesoktatáson már elvált, gyermekkel rendelkezők is, akik második házasságukra készülnek. Náluk a 2-6-ig szakasz is érvényes lehet koruknak megfelelően.

Az újra házasodni kívánó párok esetében nagyon hasznos irodalom lehet a lelkipásztor számára a felkészüléshez: Mozaik családok – Animula Kiadó, Hézszer Gábor: Miért?, Hajduska Marianna: Krízislélektan c. könyve.

3.2.1. *Fiatal házások* ³³

„A házasságnak is különböző szakaszai vannak. A különböző időszakok sérülékenysége nem egyforma. A legtörekenyebbek a kezdetek, az alkalmazkodás időszaka. Ezt látszik igazolni, hogy az első két évben a leggyakoribb a válás.”³⁴

Emellett meghatározó, hogy „ki milyen személyiséggel, érettséggel, várakozással indul egy házasságba. Aki már valóban felnőtt, szüleiről levált, nagyobb az esélye a tartós párkapcsolat építésére. Lényeges hogy a házastárs, az új család iránti lojalitás erősebb legyen, mint a származási család iránt érzett elkötelezettség.”³⁵ Jelentős kohéziós erőt ad a kapcsolatnak, ha a párnak vannak közös céljaik, de fontos helyesen adaptálniuk erőforrásukhoz mérten céljaikat, mert ha extra erőfeszítést igénylő célokat tűznek ki maguk elé, akkor könnyen az a helyzet állhat elő, hogy kapcsolatukra nem tudnak annyi figyelmet fordítani leterheltségük miatt, amennyi szükséges a kapcsolat pozitív érzelmi szinten tartásához. Így fokozatosan

³² BÁNYAI: *Intenzív családtámogató és családmegtartó szolgáltatások*, 22-23.

³³ HORVÁTH-SZABÓ: *Családpaszichológia I.* 11,16-18.; HAJDUSKA: *Krízislélektan*, ELTE, Budapest, 2008,133,73,75-77, 81,98,90 ; HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa* 181.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné*, 19.

³⁴ HAJDUSKA: *Krízislélektan*, 133.

³⁵ HAJDUSKA: *Krízislélektan*, 133.

elfárad a kapcsolat, és elhidegülnek, elkülönülnek egymástól a házastársak. Ez a jelenség megfigyelhető a házépítéseknel, otthonteremtésnél. Az összecsiszolódás időszakában még kiemelten fontos tud lenni, hogy a konszenzusos problémakezelést el tudják sajátítani, kiváltképpen a nagyobb horderejű döntéseik területén. Ha ezt a fajta konfliktuskezelési stratégiát magukévá tudják tenni, akkor nem fogja egyik fél sem érezni, hogy folyamatosan felülbírálvá vagy elnyomva lenne társa mellett. A konfliktus kezelés során nagy jelentőséggel bír a kommunikáció. Ha nem jellemzi a kapcsolatot a nyílt gondolati, érzelmi kommunikáció, akkor játszma alakul ki a kapcsolatban. Pl. csak az egyik fél beszél, osztja meg véleményét, gondolatát, érzéseit, a másik rendszerint hallgat. Hallgatása természetesen lehet értő figyelemtartás is, mely után válaszreakció születik meg a hallgató félben, de lehet a hallgatás mögött sértődöttség, lefojtott harag, vagy lehetnek félelmek. Mindezek valamelyikének a jelenléte megakadályozza a párbeszéd konstruktív folyamatát. A megoldás ezen tartalmak behelyezése a párbeszédbe. Ha nem változtatnak, és nem teszik nyílttá kommunikációjukat, akkor elindul a játszma, melyben a csend egyfajta agressziót képvisel, és ennek megérzésére a partner egyre indulatosabbá válik. Az elfojtott tartalmak, konfliktusok később rejtett formában jelentkeznek, vagy permanens konfliktus, agresszivitás destruálja a kapcsolatot.³⁶

Feladatok, lélektani jelenségek:

- egymás megismerése, egymáshoz alkalmazkodás, egyezkedés, belátás- kötődés megerősítése
- feladatmegosztás
- közös jövő, biztonságban, szeretve lenni, önmagam kiterjesztésének lehetősége
- közös életük belső, külső kereteinek kiépítése, kapcsolattartások
- közös identitás kialakítása
- közös szokások, rituálék
- határaik meghúzása, megtartása a tágabb családdal, baráti körrel

Probléma lehet:

- transzgenerációs családi mintázatok, két családi kultúra, hagyomány, hiedelem, találkozási
- tudattalan kép az ellenkező nemű szülőről
- túl hamar érkező baba
- személyiség éretlensége
- felelősség háritása
- szexuális gátlások
- éretlen párválasztási motiváció /pl. menekülés a családból/

³⁶ HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 134.

- leválás a szülőkről, volt házastársról (határok)
- önállóság – munkába-állás – lakás-kérdés
- alkohol – drog-függőség – bántalmazás

Segítséget jelent:

- kapcsolatépítő populáris irodalom, hanganyag (pl. Gary Chapman: Segítség, rokonok lettünk, Egymásra hangolva Végre egy nyelvet beszélünk c. könyvek, továbbá a Nyitott Akadémia kiadványai, Pál Ferenc atya előadásai)
- baráti beszélgetés
- házaskör
- egyéni lelkigondozás, tanácsadás, terápia
- párkonzultáció, párterápia

3.2.2. Csecsemős és kisgyermekes család (0-3 év) ³⁷

A fiatal házások szakaszát követően a házasság 5-9. éve szintén sérülékeny. Az első gyermek születése körüli időszak konfliktusainak, átrendeződéseinek kihívásai okozzák.³⁸ „Rendkívül összetett és bonyolult folyamatok zajlanak: szülői szereptanulás, a származási családról való leválás utolsó epizódja, a teljes családi dinamika átrendeződése, miközben még meg sem szilárdultak az új viszonyok és szerepek.”³⁹ Párból trióvá válni türelmet és empátiás érzékenységet igényel, a hármas csoport a leginkább labilis csoport, könnyen kialakul, hogy kétfelé szakad, párra és egy kívülállóra. A tágabb család korábban háttérbe húzódott női tagjai, anyák / anyósok, sógornők, nővérek ebben az időben ismét intenzíven megjelennek.

Feladatok, lélektani jelenségek :

- gyermek érkezése: mikor, és hogyan várták, milyenek várták, a 9 hónap komplikációi
- törődés készsége, lemondani tudás, várakozásra való képessége
- bio-, pszichoszociális teret biztosítani az érkező gyermeknek
- határok meghúzása
- hármas egyensúly megteremtése
- anyai, apai szerep tanulása
- származási családok megfelelő mértékű bevonása
- újszülött ellátása, a vele való harmonikus kapcsolat kialakítása

³⁷ HORVÁTH-SZABÓ: *Családpszichológia I.* 18-22.; HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 91-92., HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa* 181-189.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné*, 20-24.

³⁸ HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 133.

³⁹ HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 91.

Probléma lehet:

- nincs körülötte a család
- a tágabb család női tagjainak túlzott szerepvállalása
- szoptatási nehézségek
- a „tökéletes szülő” illúzió miatti szorongás
- igény szerinti szoptatás, ami hosszú távon az anyának kifáradást, a gyermeknek káosz-élményt, bizonytalanság-élményt eredményezhet, és óráisan túlingereletté válhat – később ez a trend viselkedés-mintává rögzülhet stressz, feszültség esetén a csökkentésére az evést, ivást használja, ez elhízást, bulémiát eredményezhet
- szülői alacsony önértékelés - a gyermek jóléte, alvása, evése, fejlődése, mosolya vagy sírása függvényében
- szobatisztaság
- szülés utáni depresszív állapot, mely lehet endogén és pszichogén eredetű is, a háttérben állhatnak félelmek, testkép-zavar, maximalista gondolkodás
- szerepbizonytalanság (szorongás – agresszív feszültség a baba ellen, ami büntudat-érzést generál)
- a férj elhanyagoltságot érezhet, figyelemhiányt tapasztalhat – nincs szükség az ő jelenlétére (korábban vacsora, csók, öröm fogadta, most minden a gyermek körül zajlik, úgy érezheti, hogy gyermeke kiszorítja a hitvesi ágyból)
- gyermekágy után sem áll helyre gyakran a szexuális élet hőfoka, gyakorisága, (a baba egész napos simogatása, érintése levezetheti az anya gyengédség iránti igényét, továbbá elfárad az éjszakázásokban)
- csökken az egymásra szánt idő a párkapcsolatban, a szabadidő,
- kistestvér születése
- tartósan beteg gyermek
- válás

Segítséget jelent:

- érzéseiről az anya tudjon beszélni
- férji, apai szerepkör erősítése, szülőpárrá érés, egymás kölcsönös támogatása
- szülői szövetség kimunkálása, közös gondoskodás, gondolkodás, felelősségvállalás, hatalommegosztás, feladatmegosztás, aminek eredménye, hogy a kohéziót erősíti a párkapcsolatban
- a szülői szerep megerősítéshez: Dr. Komlósi Piroska: Babavárás kettesben c. védőnői kiadvány, Gary Chapman: Segítség, szülők lettünk!, Családi összhangzattan c. könyvek

- a gyermekneveléshez: Tracy Hogg – A suttogó titka I-II c. könyv
- baba-mama kör, baba-mama klub
- védőnői beszélgetés, szoptatási tanácsadó
- szülő konzultáció, egyéni, pár, családterápia
- korai fejlesztő

3.2.3. *Kisgyermekes család (3-6 év)*⁴⁰

Ebben az időben kerül közösségbe, óvodába a gyermek, az anya ismét munkába áll, vagy a második gyermekkel marad még gyeden. Ezek a változások más idő-beosztást és feladatmegosztást kívánnak a házaspárkapcsolattól. A feszített életritmus több konfliktus forrásává válhat. Az anya-gyermek kapcsolatban a minőségi idő nagymértékben csökkenhet.

Feladatok, lélektani jelenségek :

- a gyermek tárgyállandóságának befejeződése, én-tudat stabilizálódása
- az akarat érvényesítésének gyönyörűsége, az irányítás élménye, kezdeményezés, hatalom jellemzi az óvodáskort
- versengés a dicséretért, elismerésért, barátokért, játékokért
- ödipális szakasz, a saját nemi szerepével való azonosulás megalapozódik, a másik nemű szülő iránti érdeklődés, vonzódás kibontakozik
- felettes én fejlődése – agresszivitás, agresszív fantáziák szülők ellen, akarat ütközések révén - büntudat
- anyáról való leválás – gyermekközösségbe való integrálás (óvoda) időszaka
- testvérrel való viszony kialakítása - testvérféltékenység

Probléma lehet:

- a bölcsőde korai leválást, biztonsághiányt, bizalomhiányt, ennek megfelelően kötődési zavart okozhat
- az anya szerepkonfliktusa: anya és dolgozó nő
- az anya nehezen engedi el a gyermekét, túlféltő viselkedésével akadályozhatja a gyermek önállósodását
- férj – feleség kapcsolati feszültség, mely adódhat az anya munkába állásából, ilyenkor az apa családfenntartó funkciója csorbul, így dominanciája is
- narcisztikus törés a gyermekben: az otthoni királyfi - királylány – óvodai teljesítménye (mozgása, memóriája, rajza, beszéde, evése, tisztálkodása, szabálykövetése) viselkedése frusztráltságot eredményezhet gyermekben és szülőben egyaránt

⁴⁰ HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 41-44., HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa* 190-193.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéne*, 24-26.; FRENKL Sylvia-RAJNÍK Mária: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, SOTE TF, Párbeszéd Alapítvány, Budapest, 2002, 51-62.

- önérvényesítés számos ütközést generál a közösségbe beilleszkedés, alkalmazkodás során
- a közösségben perifériára való kerülés
- szorongás alapú vagy a szülői agresszív mintát követő, rossz gyerek szerep – címke
- szorongás, túlzott visszahúzódás – pszichoszomatikus tünetek (has-, fejfájás)
- a család és az intézmény összeütközésbe kerülhet – az intézmény az aktuális társadalmi értékeket, normákat igyekszik közvetíteni, mely nem biztos, hogy egyezik a család értékrendjével, normáival
- Gender törvény - a saját nemi szerepével való megalapozódást gyengíti
- természetes szexuális érdeklődésüket megzavarhatják korán kapott vizuális ingerek (erotikus filmek, képek)
- túlzott drilles nevelési közeg, ami a gyermek kreativitását elgyengíti, mivel megtanulja a jó választ, amit hallani szeretne a tekintélyes személy, és közben a valódi ötletek, fantáziák elnyomódnak

Segítséget jelent:

- preventív szülőcsoportok
- ismeretterjesztő előadások – pszichoedukáció
- Gyermekhatárok c. könyv- Harmat Kiadó
- szülő tanácsadás
- fejlesztőpedagógiák alkalmazása

3.2.4. Iskolás gyermek a családban (6-14 év)⁴¹

Ez az életszakasz egységesnek tűnik, mivel az iskola köré rendeződik a család élete. Fontos eseménye az iskolakezdés, a pubertáskori viselkedés változása. Ebben az időszakban válik a kisgyermekből a felnőttkorra készülő kamasz, ez a család alkalmazkodóképességét próbára teszi. Gyakran a párkapcsolatok az iskolakezdés idejére fulladnak ki, és történnek a válások, illetve jönnek létre a mozaik családok.

Feladatok, lélektani jelenségek:

- a gondtalan gyermekkor lezárul
- látencia szakasz
- a gyermek gondolkodásának érzelmi telítettsége csökken, az intellektuális érdeklődése stabilizálódik

⁴¹ HORVÁTH-SZABÓ: *Családpszichológia I.* 23.; HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 41-44.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné*, 26-29.; FRENKL-RAJNIK: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, 75-87.

- iskolaérettség, ami az adott kor és a társadalom elvárásait jelzi az iskolába lépővel szemben
- szabálykövető viselkedés, a szabályfelismerés képessége
- késztetéseit késleltetni tudja, irányítható, motiválható
- intellektuális szintje, értelmi képessége megfelelő
- kialakult feladattudata
- monotonia tűrése
- teljesítmény igénye
- helyzetmegértéssel rendelkezik
- kitartással bír a személyiség, azzal is képes foglalkozni, ami nem keltette fel érdeklődését
- a gyermek bevonása a család jólétét elősegítő tevékenységekbe (takarítás, házkörüli munka stb.)
- a párkapcsolatban a férfiak a karrierjük csúcsán lehetnek, melyben osztozhatnak társukkal
- a feleség is szabaddá tud válni arra, hogy saját tehetségét továbbfejlessze, saját karrierjének kibontakozására fordíthatja energiáit
- életszemléletük letisztultabb az együtt átélt, megküzdött nehézségek tükrében
- családi, baráti kapcsolatok stabilizálódnak ebben az időben

Probléma lehet:

- az intellektuális és az érzelmi érettség asszinkron fejlődése, az érzelmi éretlenség megnyilvánulhat figyelemzavarban, teljesítményzavarban, beilleszkedési zavarban
- a szülő feldolgozatlan emlékei: pl. nem tudta feldolgozni korábban iskolában ért sérelmeit, frusztrációit, kudarcait, és újraélednek félelmei, szorongásai.
- a férj nem érte el a maga által kitűzött karrier-célt, csalódottsága kihatással lehet a család minden tagjára
- a férj sikeresebb lett, mint elgondolta, helyzete vonzóbbá válik a fiatal nők számára, eközben a felesége kevésbé érzi magát vonzónak magát a férfiak szemében
- a férj biztosan áll a hivatásában, a feleség bizonytalan a hivatásában, az anya szerepe nem elégíti ki, elégedetlenség vehet rajta erőt
- könnyen jutnak arra a következtetésre vitáik miatt, hogy jobb, ha most elválnak, mielőtt még idősebbekké válnak
- a szülő munkanélkülisége, kiégettsége (teljesítményhez való viszony)
- a szülő alkoholizmusa
- a szülői bántalmazás (abúzus, incestuozus)
- a szülői elvárás contra iskolai elvárás különbözősége

- a pedagógus alkalmatlansága
- teljesítmény-szorongás
- disz-ek (olvasás/számolás/írásbeli kifejezés)
- dadogás, fejfájás, alvászavar
- koncentrációs nehézségek – hipermotilitás
- enurézis
- tic
- kognitív képességek hiánya
- parentifikáció – barátok hiánya

Segítséget jelent:

- Uzsalyiné Pécsi Rita neveléssel kapcsolatos könyvei
- gyermekpszichológus, pszichiáter bevonása
- szülőkonzultáció
- párterápia, családterápia
- fejlesztőpedagógia
- gyermekvédelem, igazságszolgáltatás bevonása

3.2.5. *Serdülő gyermeket nevelő család (14-18 év)*⁴²

Ez az időszak a házaspári kapcsolat tekintetében nagyon megterhelő tud lenni, és veszélyeztetni tudja a házasság állóképességét. Egyszerre több feszültség jelenhet meg egyidejűleg a család életében. A házaspár az élet közép- időszakát éli meg, többnyire olykor egybeesve a klimaktériummal és annak válságával, a gyermek pedig a serdülését éli meg.⁴³ A serdülőben négy síkon történnek változások: biológiai, pszichológiai, szociológiai és spirituális dimenziókban. A hormonális érése nincs szinkronban érzelmi, pszichológiai fejlődésével. Identitása teljesen felborul, elindul az önálló identitás szerveződése. Szerepe változik a családban, az iskolában, a kortárs csoportban. Az átélt tapasztalatai önmagáról erősen befolyásolják és alakítják.

Peter Blos megkülönböztet prae: 10-12 éves, - korai: 13-15 éves, adolszcencia: 15-17 éves, - késői: 17-18 éves és poszt: 18-20 éves adolszcencia szakaszt .

Feladatok, lélektani jelenségek:

- az anyáról való érzelmi leválással kezdődik először, majd a szülőkről való fokozatos leválás, folytatódik a serdülő kor

⁴² HORVÁTH-SZABÓ: *Családpszichológia I.*, 23-24.; HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 47-72.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné*, 29.; HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa*; 193-194.; FRENKL-RAJNIK: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, 87-109.

⁴³ HAJDUSKA: *Krizislélektan*, 133.

- ingerültség, lelkiismereti szorongások – reakcióképzés (féktelen vagy túl jó gyerek, szomatizáció) kíséri
- testkép-változás
- érdeklődés a tiltott dolgok iránt, leselkedés
- káromkodás, falás, pizskosság
- gyakori maszturbáció – feszültség levezető funkciója is van, ill. a férfi/női szerepre készülés része
- szülők, kortársak ellentéte
- fiú – zajos
- lány – fiúsan viselkedik, vagy korai szexualitást kezdeményez (mindkettő szerep bizonytalanságát fejezi ki)
- rajongás, ideálok, példaképek (identitásformáló funkció)
- határok feszegetése, kockázatkereső viselkedés
- nemi szerep kialakulásának kritikus időszaka, amit befolyásol az anyáról való leválás
- szexuális szerep személyiségbe való beépítése, identitás újraszervezése és stabilizálása
- Az eddigi „családi identitás” helyébe „önálló identitás” lép - Ki vagyok? Mi dolgom a világon? Mik a fontos értékek? Mi az élet értelme? Hová tartozom? Az identitás kialakítása hosszadalmas szocializációs folyamat eredménye.
- pályaválasztás, társadalmi normák beépítése a személyiségbe
- A szülő-gyermek kapcsolatban az alá – fölrendelt viszony mellett fellép az igény a mellérendelt viszony iránt. Dinamikáját önállóság – felelősség határozhatja meg.
- szülői feladat az önállóság, autonómia tiszteletben tartása, a kötődés szel-
lősebbé tétele, érzelmi támasz az erőgyűjtéshez a szélsőséges viselkedés el-
lenére
- A serdülő nem csak a szülők számára, hanem a kisebb testvérek életére is hatással van, a nagy testvér serdülése modellt nyújt a kisebbek számára, és előrehozott serdülőkort eredményezhet.
- A férj-feleség kapcsolatban megjelenik az életközépi „midlife” forduló, krízis, /40-50 év/. Általában a jólétben, biztonságban, ingergazdag környezetben élők problémája, akik viszont az alapvető szükségleteiknek megszerzésén fáradoznak, azoknál nem jelentkezik.
- szembesülés a fiatalság elmúlásával
- „Tettem-e eleget, éltem-e eleget, megvalósítottam-e magam, kell-e változtatnom, boldog vagyok-e? Egyfajta második kamaszkorhoz hasonlítható ez az idő.”⁴⁴

⁴⁴ HAJDUSKA: *Krízislélektan*, 100.

- Most vagy soha helyzet – az új váltásra nincs sok idő, de ez nem a kapuzárási pánik, ott már az öregség fenyeget, a valódi váltás ott már nem igazán realizálható, inkább csak kísérlet
- önelfogadás, társ elfogadása sikerek, kudarcok integrálásával, élet-mérleg, új életcélok megfogalmazása, házastársi szövetség megerősítése vagy válás

Probléma lehet:

- A sok vita miatt a párkapcsolatok kifulladásra kerülhetnek – egymásra nem figyelnek, merev interakciók, játszmák zajlanak.
- A szülők inkább aszimmetrikus kapcsolatban tartják a serdülő gyermeküket – ezzel ingerlődnék felnőtté váló gyerekük, és harcba szállnak vagy hazugságba menekülnek, majd elidegenednek, eltávolodnak szüleiktől. Ez viszont magában hordozhatja a kriminalitás veszélyét, drog...stb
- *A leggyakrabban előforduló válságok és tünetek:*
- identitás-krízis, teljesítménykrízis, autoritás-krízis, evészavar: anorexia – bulémia, szorongásos-depresszív tünetek, szociális gátlás, alvászavar, drogfogyasztás, szuicid fantáziák, szándék, kísérlet, cselekedet
- M. Laufer szerint a serdülőkori veszélyek:
- „kisgyermekes” viselkedés
- merev, túl kontrollált viselkedés
- kortárs kapcsolatok elégtelensége
- túlzott kötődés a szülőkhöz
- közömbösség
- irreális jövőre irányultság, fantáziájában él, hárítja a jövővel kapcsolatos kérdéseket
- a képzelet és a valóság bizonytalan elkülönülése
- félelemkeltő gondolatok, fantáziálás túl gyakorivá válása
- a cselekedetek, gondolatok idegenné válása, pszichoszomatikus tünetek⁴⁵
- elköteleződési válság: felnőtté válni már nem érték (reklám, kereskedelem, szubkultúrák értékei mentén individuális önmegvalósítás)
- az iskolai teljesítmény romlása, motiválatlanság, nihil életszemlélet, máról holnapra
- önkép – házastárskép instabillá válhat
- szülőknél pálya-, hivatáselhagyás, módosítás, válás
- munkahely-vesztés
- szenvedélybetegségek
- abúzus, szülői inceszt, testvérek közötti vérfertőzés
- kriminalitás

⁴⁵ HAJDUSKA: *Krízislélektan*, 59.

Segítséget jelenthet:

- A midlife krízisre megoldás lehet „a partner bevonása, a párkapcsolat új színeket kaphat. A változás, amennyiben intellektuális kielégülést, izgalmat és fejlődést hoz, mindenképpen feloldja a válságot.”⁴⁶
- vallási, sport, kulturális csoportok
- egyéni terápia, lelkipozítás
- pszichoterápiás csoportok
- hasonló problémájú szülők csoportja,
- szülő konzultáció, családterápia,
- párterápia
- Uzsálné Pécsi Rita: A nevelés az élet szolgálata 4. c. könyv

3.2.6. *Felnövekedett gyermeket kibocsátó család*⁴⁷

A gyermek önállósága hamarabb kezdődik, mint maga az elköltözés vagy a családalapítás.

Manapság a tanulási életszakasz meghosszabbodik, tovább tart a diák jogviszony, így a fiatal felnőttek függetlenedése későbbre tolódik. Az elköltözés után is hosszú ideig függnek anyagilag a családjuktól, ezáltal lassul a szociális, érzelmi leválásuk.

A leválás az által érzékelhető, hogy „a fiatal véleményében, döntéseiben, választásaiban fokozatosan függetlenedni kezd családjától, szerencsés esetben a beépített és sajátjává vált értékei miatt.”⁴⁸ A szülők részéről a kibocsátás, veszteség ezért általában nem megy zökkenőmentesen, a leválás viszont a fejlődést tekintve mindenképpen előnyös a felnövekedett gyermek számára.

Feladatok, lélektani jelenségek:

- Fiatal felnőttkor feladatai C.G.Jung szerint:
- „a társadalomba való beilleszkedés
- megfelelő párkapcsolat, majd család kialakítása
- a hivatás megtalálása
- az egzisztenciális biztonság megteremtése
- szűkebb, tágabb közösségbe való beilleszkedés
- egyéni stílus, viselkedés megfogalmazása”⁴⁹

⁴⁶ HAJDUSKA: *Krizisélektan*, 105.

⁴⁷ HAJDUSKA: *Krizisélektan*, 72-85.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné*, 30.; FRENKL-RAJNIK: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, 114-118.

⁴⁸ HAJDUSKA: *Krizisélektan*, 73.

⁴⁹ HAJDUSKA: *Krizisélektan*, 100.

- Ha a serdülő kor végére az érzelmi leválás a származási családról megtörténik, akkor döntéseit képes önállóan, felelősen meghozni. A megküzdött leválásból a későbbi években ki tud épülni egy jó és szimmetrikus felnőttkori kapcsolat.
- A szülőkről való leválás dimenziói:
 - jogi (nagykorú, büntethető, üzletet köthet)
 - önálló háztartás, saját lakás
 - pénzügyi önállóság
 - önálló döntéshozatal, önkontroll
 - érzelmi leválás (saját érték-ítéletek, normák, választásaiban függetlenség)
 - leválás szubjektív érzete, (felnőtt identitás tételezése)

Probléma lehet:

- a fiatal részéről: kényelem, jövőbe vetett bizalom hiánya, gazdasági alap hiánya
- a szülő részéről: az elengedés, kibocsátás, ha szinte mindig a gyermek volt a középpont, vagy a korai leválás, mikor a szülő saját életét előtérbe helyezi és válik le túlságosan korán, nem ritkán válás és új család alapítása esetén történik ez
- Az elégtelen leválásból eredő problémák:
 - éretlen személyiség
 - érzelmi függőség a szülőktől
 - párkapcsolati kötődési problémák
 - párkapcsolatban, házasságban lojalitáskonfliktus, illetve kudarcok
 - zavart bekapcsolódás a társadalom intézményes szerkezetébe
 - saját családban szülőszerep megoldási gondok (pl. a felelősség átruházása a nagyszülőre, társadalomra)
 - identitás-problémák (akár a szexidentitás is sérülhet)
 - Fiatal felnőtt elakadás lehet még:
 - elköteleződés hiánya
 - szorongás, hogy kiszorulhat a munkaerőpiacról, karrier útvjáról
 - munkamánia, túlhajszoltság, serkentők használata, gyors kiégés

Segítséget jelent:

- életvezetési tanácsadás
- egyéni lelkigondozás, terápia
- vallási, kulturális, sport közösségek
- családterápia
- törvényi szabályozás – gyerek távoltartás (30 év feletti ifjú költözésre kényszerítése nyugat-európai mintára)

3.2.7. *Magukra maradt, még aktív szülők*⁵⁰

Miután az utolsó gyermek is elhagyja a szülői házat, a szülők életmódjában lényeges változások lépnek be.

Feladatok, lélektani jelenségek:

- Megkönnyebbülhetnek, hisz szociális, gazdasági, fizikai igénybevételük, felelősségük csökken. Újra szabadokká válnak, több idő jut egymásra, közös tevékenységre.
- A házaspár női tagja ekkor aktivizálódik legtöbb esetben a tágabb család összetartására, telefonál, levelez, látogat, megszervez.
- A középkorú generációt gyakran nevezik „szendvics generációnak” a szakirodalomban arra utalva, hogy kétfelé gondoskodnak: egyfelől fiatal felnőtt gyermekük felé, másodsorban ápolást, ügyintézészt igénylő szüleik felé.
- Gyakran ebben az időszakban veszítik el a szülők a szüleiket, illetve érkezik az első unoka.

Probléma lehet:

- A házaspárkapcsolat érzelmileg kiürülhetett, elfáradhatott, és úgy érezheti magát a pár, hogy nincs mit mondaniuk egymásnak, nincs mit megosztaniuk egymással.
- Előkerülnek azok a problémák, amik már a gyermek/ek érkezése előtt köztük voltak, de nem oldottak meg akkor, csupán a gyermekek érkezése miatt csak egy időre félre-tették, illetve amelyeket a gyermek közelléte elfedett.
- Gyakran munkába menekülnek, elválnak, külön élnek, öngyilkossági kísérletek történnek, vagy a gyermek leválását akadályozzák „rejtett utakon.”

Segítséget jelent:

- A házasságkötés rítusa - a rítus után új státusza, szerepe van a gyermeknek, az anyának, apának egyaránt, ez egy másik viszony rendszert, interakciót kíván meg majd a családtagoktól, de mint korábban említettem, a gazdasági függetlenedés miatt ez nem mindig tud megvalósulni, ezért differenciált megközelítéssel lehet ezt a helyzetet kezelni.
- Segítő szakember, pszichológus, lelkipásztor segítheti átvezetni ezen a kritikus időszakon azt a személyt, akit leginkább terhel meg az esemény vagy maga az üres fészék.

⁵⁰ HORVÁTH-SZABÓ: *Családpaszichológia I.*, 24-27.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéné,* 30-31.; HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa,* 194-196.

- Út lehet a kapcsolat megújításában a szereposztás megváltoztatása (hátterbe kerül a szülőszerep, helyébe anyós-após és nagyszülői szerep lép)
- Nagyszülők és unokák – Minerva, 1979.
- „A szülőknek meg kell tanulniuk jó nagyszülőkké válni, ki kell dolgozniuk a gyermekeik életében való részvétel szabályait, és elsajátítaniuk a funkcionálás egy olyan módját, amikor csak ketten alkotják a háztartást.”⁵¹
- A gyermekek is segíthetik szüleiket a változás kialakításában, ha bátorítják őket új megoldásokra, egyéni érdeklődések és ambíciók vállalására.

3.2.8. *Inaktív öreg házaspár családja*⁵²

Ennek az életciklusnak a meghatározója a nyugdíjas létformába való berendezkedés.

Feladatok, lélektani jelenségek:

- veszteségek kora – egészség, látás, hallás, emlékezet, barátok, testvérek, házastárs stb.
- én- integritás vagy kétségbeesés (Erikson)
- emlékezés időszaka
- halál realitásának kérdésköre
- Az értelmi gyengülés előhozza az egymásra utaltságot, együttműködésben kompenzálódik.
- A házaspár idejét inkább egymás támogatására, védelmére fordítja, mintsem gyermekeikre.
- A férjek intenzívebben részt vesznek a háztartási munkákban.
- Eddigre a kapcsolatot annyira erős szálak kötik össze, hogy a negatív érzelmek kifejezése: bosszúság, harag, gyengeség már vállalható.
- Az idős szülőről való gondoskodás ebben az időben válik mintává.

Probléma lehet:

- A „nincs rám szükség” életérzés, ami adódhat az életlehetőségek, a nyugdíjas lét beszűküléséből. Ezt a válságot tudattanul, az aktív fél nyugdíjazásakor a másik fél úgy próbálja megoldani, hogy betegséget produkál, hogy a társát átsegítse ezen az érzelmi válságon.
- görcsös bizonyítása az aktivitásának
- megözvegyülés – magány, magára maradottság

⁵¹ HORVÁTH-SZABÓ: *Családpszichológia I.*, 27.

⁵² HORVÁTH-SZABÓ: *Családpszichológia I.*, 27-28.; GEREVICH: *Közösségi mentálhigiéne*, 31-33.; HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa*. 196-197; FRENKL – RAJNIK: *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*, 125-127.

- az idős ember csak teher – a fiatalság csak az érték
- depresszió, demenciába való menekülés, korai előregedés

Segítséget jelent:

- Gyülekezeti, kulturális csoportok – idősek klubja
- Ha nem passzívan fogadják a nyugdíjasságot (részmunka, alkotó hobbik, aktív nagyszülőszerep, szolgálat vállalása gyülekezetben, önkéntesség, karitatív munka a közösségben)
- A nyugdíjas létbe való átállás sikerét meghatározza a férj új szerepmegoldása (ezt házastársa is csökkentheti, ha értékként hangsúlyozza a férj érzelmi biztonságot nyújtó gesztusait).
- Az özvegyiség hordozása érzelmi teherbírást feltételez, mindennek ellenére a család támogatása szükségessé válhat.
- Régi, jó dolgokra való emlékezés, ezek felidézése és a velük járó jó érzések a jelenre is hatást gyakorolnak.
- régi, fontos kapcsolatok felelevenítése, találkozások, találkozók
- „Dementálódás ellen a leghatékonyabb védekezés az értelmes munka, konstruktív intellektuális tevékenység.”⁵³
- A családra nem úgy tekintünk, mint két generáció által alkotott közösségre (nukleáris családra), hanem mint több generációt összefogó egységre.⁵⁴

⁵³ HAJDUSKA: *Krizisélektan*, 117.

⁵⁴ HORVÁTH-SZABÓ: *A házasság és a család belső világa*, 197.

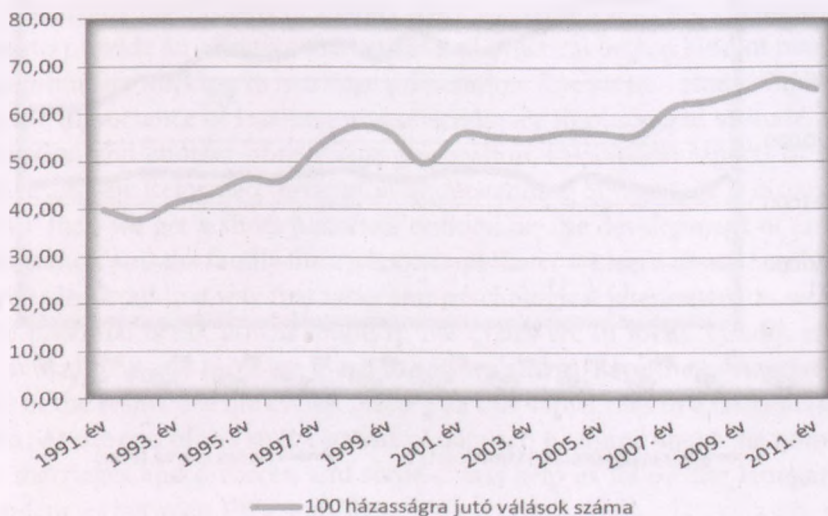
4.1. Házasságkötések és válások száma Magyarországon, 1991-2011.

	Házasságkötések száma (eset)	Válások száma (eset)	100 házasságra jutó válások száma
1991. év	61 198	24 433	39,92
1992. év	57 005	21 607	37,90
1993. év	54 009	22 350	41,38
1994. év	54 114	23 417	43,27
1995. év	53 463	24 857	46,49
1996. év	48 930	22 590	46,17
1997. év	46 905	24 992	53,28
1998. év	44 915	25 763	57,36
1999. év	45 465	25 605	56,32
2000. év	48 110	23 987	49,86
2001. év	43 583	24 391	55,96
2002. év	46 008	25 506	55,44
2003. év	45 398	25 046	55,17
2004. év	43 791	24 638	56,26
2005. év	44 234	24 804	56,07
2006. év	44 528	24 869	55,85
2007. év	40 842	25 160	61,60
2008. év	40 105	25 155	62,72
2009. év	36 730	23 820	64,85
2010. év	35 520	23 873	67,21
2011. év	35 812	23 335	65,16

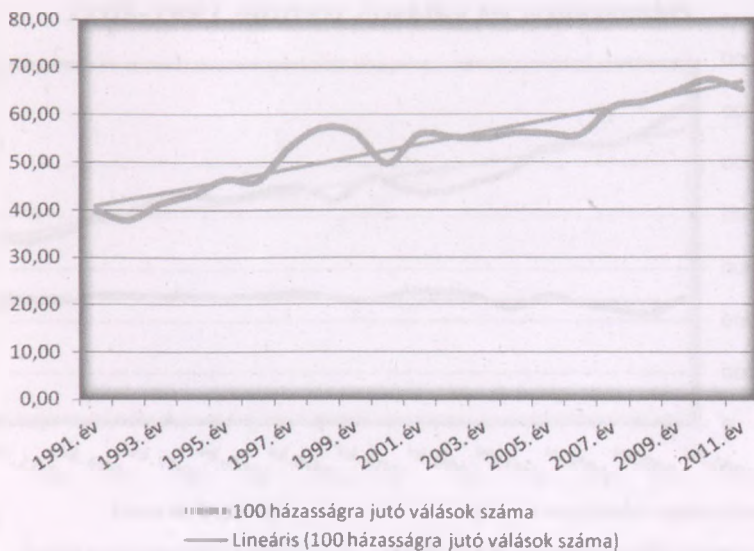
Forrás: KSH

4.2. Statisztikai adatok alapján készült grafikonok

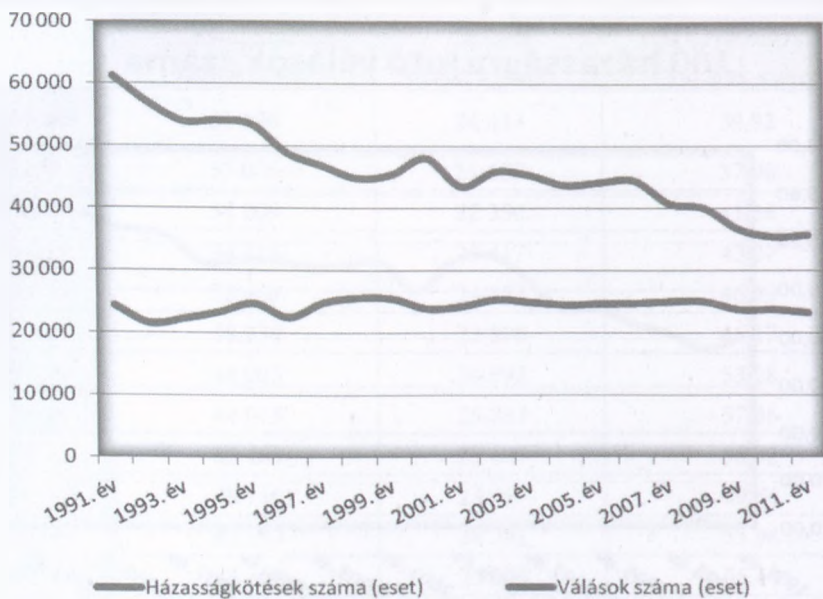
100 házasságra jutó válások száma

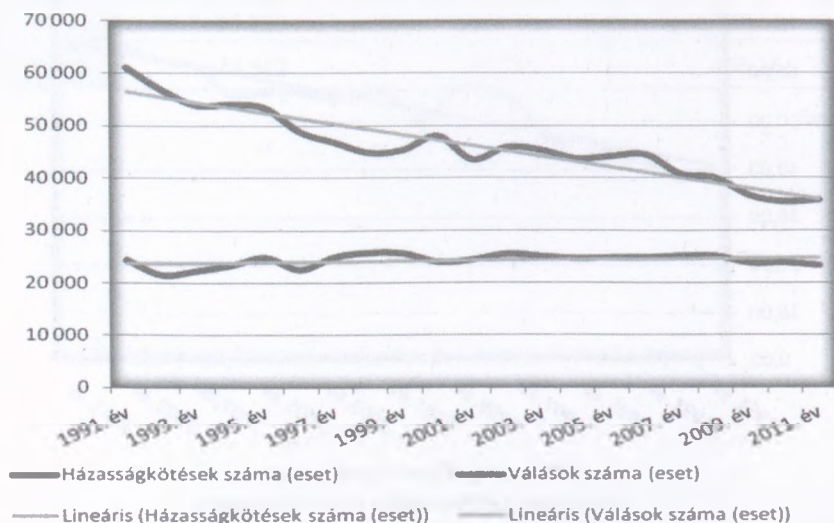
100 házasságra jutó válások trendje

Házasságok és válások száma 1991-2011

Házasságok és válások trendje 1991-2011

Abstract

Marriage preparation in View of Family Life Cycles

The study itself is part of a larger work written for ministers. Its purpose was to provide an effective theoretical and practical help, a kind of manual, for ministers working in marriage preparation. The present study emphasizes the importance of learning multidisciplinary thinking and attitude. The function and content of marriage preparation, the biblical aspects of marriage and the Reformed theological understanding of marriage is discussed. After that, we get a short historical outlook on the development of family assistance, and the family life cycle concept. Later we learn about family life cycles in detail in a way that tasks and psychological phenomena as well as the potential break downs found in the cycles are in focus. Finally, some practical help and tools are given to resolve and manage the normative crises of the respective life cycles, placing all this sometimes in a religious context. At the end of the study, statistical data can be found about the number of marriages and divorces, and some charts help us follow the Hungarian tendencies between 1991 and 2011.

KÖZLEMÉNYEK

FÜSTI-MOLNÁR SZILVESZTER

Főtiszteletű Akadémiai Ünnepi Közgyűlés!
Kedves Vendégeink!
Kedves Testvérek!

Szeretettel köszöntöm én is az egybegyűlteket.

Merésznek tűnhet Teológiánk tanévnyitó beszédének azt a címet adni, hogy *Miénk az idő*. Oly sokféleképpen viszonyulunk az időhöz. Van, amikor sokkal inkább azt érezzük, hogy foglyai vagyunk. Aztán az az érzés is nemegyszer a hatalmába kerít bennünket, hogy mi uraljuk azt. Ma egy másik megközelítésben szeretnék az időhöz való viszonyunkról beszélni, amelynek üzenete lehet arra nézve, ami itt és most történik velünk.

Az idő természete bizonyosan nem szűkíthető le az órák és a naptárak idejére. Egyik legalapvetőbb természete: az *átélt idő*. Akkor valójában nem is az órák és a naptárak idejét éljük át? Nem arról van szó, hogy hány órát dolgoztam, és ha megnézem a naptárt, akkor tudom, hogy hány nap telt el az időmből? Az időmből? Az „én időmből” úgy, ahogyan én elhatároztam és megtöltöttem vele az „én időmet”? Nem, mert az idő nem egy üres korsó, amit tetszés szerint tölthetünk meg tevékenységünkkel. Az idő nem ruhaszárító kötél, amire tetszés szerint akaszthatjuk fel tetteinket. Az idő bennünk élő valóság. Nem csak körülöttünk van, hanem bennünk is él, és meghatároz minket. Bergsonnal szólva: ennek a bennünk élő valóságnak teremtő természete van, amit átélünk, az tapasztalataink törvényszerűségeivel él bennünk. Egyszerűbben mondva: az időt nem csak használjuk, hanem *át is éljük*. Használat és átélés sokszor fedik egymást, amikor azonban életünk nagy titkaihoz érkezünk, akkor az irányokat csak az *átélt idő* árulja el.

Füsti-Molnár
Szilveszter

MIÉNK AZ IDŐ

Elhangzott a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanévnyitó ünnepségén, 2014. szeptember 07-én.

Mit árul el az általunk is átélt idő? Először azt, hogy ami elmúlt, az már nem ismételhető meg ugyanúgy. Nem mehetünk vissza az időben, és nem változtathatunk az elmúlt dolgokon. Mégis hatással van a jövőre, arra, ami még nem történt meg. Az éppen most, a jelen idő a *múlt emlékeiből* és a *jövő várakozásaiból tevődik össze*, ahogyan ezt Augustinus tanította meg nekünk. Úgy tűnik tehát, hogy az, ami van, az sohasem volt, és sohasem lesz. Mit is jelenthet ez a sok-sok kérdést felvető megállapítás?

Elég csak magunkba tekinteni, és máris érezzük, tudjuk, hogy az *átélt idő* nem egy pillanatraktár, hanem **élő folytonosság**. Az *átélt idő* során tapasztaljuk meg, hogy élményeink hogyan változtathatnak meg minket, hogy múltunk többé-kevésbé velünk jön, alakít, formál minket, és az eljövendő okokért cselekszik. Valahonnan valahová tartunk. Megfoghatatlan lenne azonban csak annyival beérnünk, hogy a múltból a jövőbe tartunk, ami meghatározza a jelen pillanatait. Éppen ezért hangsúlyoztam az előbb az önmagunkba nézést, mert az *összinte szembesülésben* miénk lehet egy másik nézőpont is. Ilyenkor a használatba vett és lezártak vélt idő kitágul ama végtelen felé. Ennek egyik legalapvetőbb élménye, hogy a teremtett lélek a Teremtőből meríthet. Ebben az élményben találkozom az Örökkévalóval, akinek léte határtalanul több, szédítőbben más, és mindenen túlmutat. Őt nem tudjuk átölelni, de tudunk benne élni, mert belőle vagyunk, az ő érinthetetlen örök akaratóból, amely túl van emberi mértékeinken.

Amikor az átélt idő nyomán rádöbbenünk erre, akkor megtörténik a *csoda*, melyben létrejön az én időm és a mi időnk számára is az idő feletti örök Istennel való találkozás minősített ideje, amelyben nem a használatba vett idő lesz a hangsúlyos, hanem az átélés élménye. Ez már sem nem tapasztalat, sem nem tudás csupán, hanem *hit*. Végső soron pedig ott van a szeretet, mely majd mindent megmagyaráz nekünk.

Bátran engedjük most át magunkat ennek a csodának, ahogyan egykor egy jó görög mondta: rácsodálkozni arra, amin senki sem csodálkozik. Hiszen az Istennel való találkozás élménye adja azt a keretet, amiért most mind itt vagyunk. E nélkül a csoda nélkül önmagáért való dolog lenne beszámolni a nyár legfontosabb eseményeiről:

A Patakon megrendezett Doktorok Kollégiumáról, ahol a Kálvin évek keretében és annak lezárásaképpen számos egyházunk életét segítő tudományos munka folyik.

Önmagáért való dolog lenne kedvezően változó létszámadataink híre is, mely szerint 122 új hallgatót köszönhetünk szakjainkon és a népfőiskolai presbiterképzésben. 20 hallgatót a nappali képzéseinken: 14-en lelkeszi szakirányon, 6-an a katekéta-lelkipásztori munkatárs szakon kezdik meg tanulmányukat.

A levelező képzéseinken összesen 74 elsőévest köszönhetünk. A sárospataki katekéta-lelkipásztori munkatárs szakon 24 hallgatót, a református közösségszervező szakon 27 hallgatót, a kihelyezett beregszászi katekéta-lelkipásztori munka-

társ szakon 23 főt, és mintegy 30 fő jelentkezett a népfőiskolai keretek között zajló presbiterképzésünkre is. Így a felsőbb évesekkel együtt összesen várhatóan 362 hallgatót vehetünk számba a 2014/15-ös tanévben.

Önmagért való dolog lenne a nyár eseményei között megemlítenem körülményeink javítására tett erőfeszítéseinket. A főépület teljes fűtésrekonstrukcióját, a teológia minden helyiségének festését, azt a közel 10 millió forintos beruházást, amelyet az informatika fejlesztésére költöttünk vagy a leányinternátusban vége felé tartó teljes külső és belső felújítást.

Megannyi módon határoz meg bennünket a Sárospataki Kollégium múltja is, ha azonban az Istennel való találkozás élménye nincs jelen ebben a közösségben, akkor azoknak az egykori pataki diákoknak az évfordulói is formasággá és önmagért való dolgokká válhatnak, amelyekről ebben az évben emlékezünk meg. Az idén ünnepeljük Erdélyi János és Egressy Béni születésének 200. évfordulóját, és emlékezünk Fáy András halálának 150. évfordulójára.

Az Istennel történő találkozás hitet ébresztő élménye adja meg azt a keretet, amely az egyházunknak, és így a mi Teológiánknak is a mindenkori valósága. Ez az élmény válik hitvallássá, és mondja a Heidelbergi Káté szavaival: „Hiszem, hogy ennek a gyülekezetnek én is élő tagja vagyok és örökké az is maradok.” Ez a közösség pedig a *szentek közössége*. Úgy értjük ezt és valljuk meg igaz hittel, ahogyan erre Niketasz püspök tanított meg a negyedik század végén. Ő azt írja, hogy a *communio sanctorum*, a szentek közössége magában foglalja Isten egyházaként azoknak az életét is, akik előttünk éltek: a szüleinkét, a nagyszüleinkét, a dédszüleinkét, a reformátorokét, az egyházatyákét, az atyákét, az ószövetségi szentekét, egészen vissza Ádámgig, és azokét is, akik utánunk jönnek: a gyermekeinkét, az unokáinkét.

Az *átélt idő* megnyílását, tágulását érhetjük itt is tetten. Az anyaszentegyházba, a szentek közösségébe pedig Isten új életre vezérlő Lelke hívott el, és szült bennünket újjá. Nem csak akkor vagyok a tagja, amikor vigasztalást, erőt, békességet, boldogságot kapok, hanem akkor is, amikor harcok, konfliktusok, félreértések és drámák vannak, és lehet, hogy éppen más kap erőt, vigasztalást és békességet. Ebben a gyülekezetben lehetek közösségben Istennel. Isten végérvényesen meghozott hívott Jézus Krisztusban, hogy közösségbe vonjon magával, hogy részesedhessünk belőle. Ez akkor vált a legnyilvánvalóbbá, amikor Jézus felemeltetett az Atyához, és megnyitotta az utat Isten felé.

Hadd hívjam itt segítségül Kálvin értelmezését, hiszen teológiájának egyik sarokpontjáról van szó. Az emberiség Istennel való felemeltetése az elhívás egyiségében és a Szentháromság egy Istennel való közösségében adja a keresztyén küldetés alapját és lényegét. Hiszen az egész keresztyén történet már önmagában is egy felemeltetés, ami a személyes és mindenható Isten önkijelentésével kezdődik és végződik, aki várja, hogy az egész teremtett világ visszatérjen hozzá. Kálvin csodálatosan ötvözi egy és ugyanazon mozdulatként Isten alászállását, hozzánk érkezését Jézus Krisztusban, és az Ő felemeltetését, mint Isten és az ember közös,

folyamatos történetét. Az egész keresztyén élet ennek az alászállásnak és felemel-
tetésnek a Krisztusban megélt valósága.

Kálvin teológiájában az egyetlen megfelelő válasz Isten megszólító és elhívó
kegyelmére maga Jézus Krisztus, akiben és aki által életre hív bennünket. Ez a
felemeltetés nem valami lelkünk mélyében szunnyadó erőnek köszönhető, nem
is tudatosan felvállalt keresztyén erőfeszítésként, hanem *közösséget jelent*. Ez a
közösség pedig részesedés Krisztusnak az Atyának adott válaszából, legyen szó
az Isten utáni vágyakozásról, az imádságról, az engedelmességről, az elhívásról
vagy Isten tiszteletéről. Az Isten és az ember oly sok módon megkülönböztet-
hető valósága kapcsolatba hozható. Ennek gazdagsága pedig éppen abban van,
hogy saját identitásuk nem feloldódik, hanem fokozódik a Krisztusban. Kálvin
a Krisztusban való részesedés tanával ad értelmet a keresztyén antropológiának,
annak, hogy mit jelent embernek lenni, hogy mit jelent Istennel és egymással kö-
zösségben lenni. Kálvin minden panteista felhang nélkül az elsők között mutat rá
arra, hogy az Istenben való részesedés olyan alapja az Istennel és emberrel való
közösségnek, *koinoniának*, aminek közvetlen forrása az emberi élet Krisztusban
történő részesedése. Isten Krisztusban teljesen részesévé vált a mi emberi valósá-
gunknak, mert csak így részesedhetünk emberként az Isten valóságában. Ebben
az összefüggésben válik életünk egyedüli céljává és eszközévé is a Szentháromság
egy és örök Istenben való részesedés. A keresztyén élet hivatása és küldetése eb-
ben a *koinonia*-lelkiségben teljesezhet ki egyedül.¹

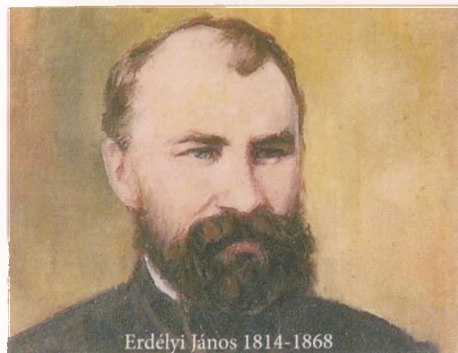
Nagyon konkrétan jelenti ez azt, hogy Isten az ember fiává lett értünk, hogy
mi emberek az Isten fiává lehessünk a Krisztusban. Csodálatos kölcsönösség és
mérhetetlen kegyelem ez, hiszen Isten alászállása készítette, és teszi lehetővé a mi
felemeltetésünket a mennybe. Jézus felemeltetése és rajta keresztül majd a miénk
sohasem tekinthető magányos utazásnak, hanem olyan valósága ez az emberi-
ségnek, amelyben Jézussal és az Atyával közös jelen lehet a miénk. Nem olyan
közösség ez a *koinonia*, mint a csapágygolyók zárt köre a csapágy perselyében.
Sokkal inkább egymásba hajló összhangról, szinergiáról van szó, ami nyitottságot,
rugalmasságot és mélységet jelent. Itt már nem az egyének valamifajta individua-
lizmus által a szükséges minimumra korlátozott együttműködéséről van szó, amit
a jól felfogott érdekek irányítanak. Itt személyek és személyiségek összetartozásá-
ról van szó, amit a szeretet és a barátság legbensőségesebb harmóniája **tölt meg
tartalommal**. Ez az összetartozás Istennel és egymással igazíthat el bennünket en-
nek a világnak az abszurditásai közepette. És ez a mi mindenkori jelen időnk, mely-
ben Isten Szentlelke Isten fiának élő valóságához, az egyházhoz vonz bennünket.

¹ „[...]Igy, amikor az apostoloknak ezt mondja: 'elmegyek az Atyához, mert az én Atyám na-
gyobb nálam', nem másodrangú isteni mivoltot tulajdonít magának, mintha örök lényege te-
kintetében alább való volna az atyánál, hanem a mennyei dicsőség birtokában, a *híveket akar-
ja részeseivé tenni e dicsőségnek* (kiemelés tőlem). [...] Kétségtelenül azért szállt alá hozzánk
Krisztus, hogy minket az Atyához emelve egyben magához is felemeljen, hiszen ő az Atyával
egy"; (*Institutio*: 1.13.26) Kálvin János: *Institutio*, MRE Kálvin János Kiadója, Budapest, 2014; I.,
p. 117.

Ez a jelen idő a miénk a Sárospataki Református Teológiai Akadémia 484. tanévének kezdetén is. Ezt a tanévet azzal nyitom meg, hogy nem kívánok másnak a közösségnek, mint hogy így legyen közünk, *koinoniánk* Istenhez és egymáshoz. Így vágyjunk és legyünk fogékonyak az Isten ismeretére, ha kell, mindennap megújulva. Így törjük meg közösen a kenyeret, és így legyünk mindenkor kitartóak a könyörgésben.

Köszönöm a megtisztelő figyelmet.

**MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT**

Erdélyi János 1814-1868

A SÁROSPATAKI FÜZETEKET
ALAPÍTOTTA: ERDÉLYI JÁNOS 1857-BEN

ÚJRAINDÍTOTTA: HORVÁTH CYRILL
1904-BEN

ISMÉT ÚTJÁRA BOCSÁTOTTA: A
SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI
AKADÉMIA 1997-BEN

